

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет

Кафедра філософії та культурології

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА
БУКОВИНІ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА НАЦІОНАЛЬНО-
КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

здобувача 605 групи спеціальності 041

Богослов'я, ОПП Богослов'я

Українець Ярослав Петрович

Науковий керівник: к. філос. наук,

доц. Мартиненко О.П.

Рецензент: д. філос. наук,

доц. Шкрібляк М.В.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедрою _____ доц. Рупташ О.В.

Чернівці – 2023

Анотація

Магістерська робота присвячена дослідженню особливостей функціонування православної церкви на Буковині в умовах радянської влади та національно-культурного відродження доби незалежності України.

Автор комплексно проаналізував і описав зміни в становищі православної церкви і духовенства з приходом радянської влади на терени Буковини. Висвітлив перебіг боротьби задля збереження православної віри в умовах насадження атеїстичної ідеології. На основі джерел розкрито процес відродження православ'я в Україні і в Буковині зокрема. У роботі досліджено недостатньо вивчене питання про становище православної церкви на буковинських землях в період незалежності. Дослідник аналізує діяльність в регіоні кожної з трьох гілок православ'я після розподілу. Теж, їх відносини з іншими православними церквами світу і особливо Вселенською Патріархією. Значна увага приділяється питанню про канонічне утворення ПЦУ і перипетіям на шляху до Томосу. Також, новим тенденціям та формам боротьби у церковному середовищі через зіткнення на державному і регіональному рівні між ПЦУ і УПЦ після зміни їх статусу.

Ключові слова: *Буковина; Чернівецька область; православна церква; духовенство; патріархат, митрополит, УАПЦ, УПЦ КП; ПЦУ, УПЦ: Томос.*

Summary

The master's thesis is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of the Orthodox Church in Bukovyna under the conditions of Soviet power and the national and cultural revival of the era of Ukraine's independence. The author comprehensively analyzed and described the changes in the position of the Orthodox Church and clergy with the arrival of Soviet power in Bukovyna. Highlighted the course of the struggle for the preservation of the Orthodox faith in the conditions of planting an atheistic ideology. On the basis of the sources, the process of the revival of Orthodoxy in Ukraine and in Bukovyna in particular is revealed. The work examines the insufficiently studied issue of the position of the Orthodox Church in the Bukovyna lands during the period of independence. The researcher analyzes the activity in the region of each of the three branches of Orthodoxy after the division. Also, their relations with other Orthodox churches of the world and especially with the Ecumenical Patriarchate. Considerable attention is paid to the question of the canonical formation of the OCU and vicissitudes on the way to Tomos. Also, new trends and forms of struggle in the church environment due to clashes at the state and regional level between the OCU and the UOC after the change in their status.

Key words: Bukovyna; Chernivtsi region: The Orthodox Church: clergy: patriarchate, metropolitan, UAOC, UOC KP, OCU; UOC; Tomos.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Я. Українець

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА БУКОВИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.	
<i>1.1. Зміни у житті православної церкви на буковинських землях з приходом радянської влади</i>	<i>9</i>
<i>1.2. Боротьба православної церкви за існування в умовах атеїстичної радянської системи</i>	<i>17</i>
<i>1.3. Аналіз джерельної бази дослідження.....</i>	<i>30</i>
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРЕНАХ БУКОВИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	
<i>2.1. Передумови відновлення православної церкви та її розділення в період становлення незалежності України.....</i>	<i>33</i>
<i>2.2. Становище православної церкви на Буковині на початку національно- культурного відродження України після здобуття незалежності.....</i>	<i>45</i>
<i>2.3. Особливості діяльності УПЦ МП в першій чверті ХХІ століття.....</i>	<i>56</i>
РОЗДІЛ 3. ТОМОС - КАНОНІЧНЕ УТВОРЕННЯ ПЦУ І НОВІ ВИКЛИКИ	
<i>3.1 Становище і діяльність УПЦ КП від відродження до Томосу</i>	<i>65</i>
<i>3.2 Шлях до Томосу і участь православного духовенства Буковини.</i>	<i>75</i>
<i>3.3 Боротьба ПЦУ і УПЦ після надання Томосу: національний і буковинський аспекти.....</i>	<i>88</i>
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	101

ВСТУП

Становище буковинської православної церкви до другої половини ХХ століття суттєво відрізнялося від стану православних церков в інших регіонах України. Адже, вона була територіально відокремлена від процесів, які там відбувалися. В період перебування Буковини в складі Австро-Угорської імперії єпархія мала широку автономію та значні матеріальні ресурси зосереджені в Релігійному Фонді. І в 1873 році за сприяння Чернівецького архієрея Євгена Гакмана отримала статус митрополії. У румунський період православ'я було державною релігією і з боку влади велась лояльна політика стосовно функціонування православної церкви, хоча українське духовенство частково зазнавало дискримінацію. Однак, населення Буковини не зазнавало релігійних утисників до приходу радянської влади. Лише після приєднання Чернівецької області до складу СРСР буковинська православна церква увійшла до Московського патріархату, що стало причиною радикальних змін у її внутрішньому функціонуванні, соціально-культурному і суспільному значенні. Тотальний контроль над всіма сферами суспільного життя в тому числі за релігійною сферою та атеїстична ідеологія спричинили витіснення церкви з життя громадян і підміну державою цінностей та традицій з духовно-етичних на цивільно-громадські. В таких умовах духовенство і активна частина вірян вели боротьбу за існування церкви та збереження її традицій.

Проте вплив Московської патріархії на суспільно-політичне життя українців і буковинців зокрема, зберігався незважаючи проголошення незалежності України. Через розділ православ'я у процесі відродження і становлення на три гілки: УАПЦ, УПЦ КП і УПЦ МП. Крім того, даний вплив нині становить серйозну перешкоду в об'єднавчому процесі всіх гілок правосав'я в лоні Православної Церкви України, яка отримала Томос, що став гарантією духовної свободи українського народу. А тому тема дослідження особливо актуальна в наш час, оскільки суспільно-релігійні трансформації і суперечності, які відбуваються на національному і локальних (Чернівецька

область) рівнях після надання Вселенським Патріархом Томосу 6 січня 2019 року, обумовлені вкоріненням Московської Патріархії і її небажанням втрачати УПЦ свою сфери впливу. Відповідно поглиблене дослідження діяльності православної церкви на Буковині у радянський час і в процесі становлення та об'єднання на шляху до здобуття автокефального статусу, надасть необхідний досвід, що може бути цінним у сучасних умовах. Отже, тема нашого дослідження має вагоме теоретичне і практичне значення.

Мета та завдання магістерської роботи: Полягає в комплексному дослідженні становища православної церкви на Буковині в умовах радянської влади та визначити особливості функціонування українського православ'я в добу незалежності України. Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання:

- Дослідити зміни в становищі і боротьбу за існування православної церкви на Буковині після встановлення радянської влади;
- Проаналізувати діяльність православної церкви в період здобуття незалежності України в умовах її розділення на православні гілки: УАПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП;
- Розкрити стан православ'я на Буковині від проголошення незалежності до здобуття Томосу;
- Відстежити і систематизувати шлях українського православ'я до автокефалії і участь буковинського духовенства;
- Висвітлити боротьбу між ПЦУ і УПЦ на національному і локальному рівні;

Об'єкт дослідження: Православна церква на Буковині 1940-2023 рр.

Предмет дослідження: Стан православ'я і діяльність духовенства в умовах радянського атеїстичного режиму та після здобуття незалежності української держави.

Методологічні засади дослідження: Для успішного вирішення дослідницьких завдань ми застосовували загальнонаукові та міждисциплінарні методи дослідження. Серед найбільш активно задіяних методів дослідження

можна виділити: методи аналізу та синтезу, порівняльного та статистичного аналізу, індукції і дедукції. Вони використовувались для дослідження і оформлення кожного із структурних підрозділів.

Важливим серед допоміжних методів є діахронічний метод. Який дозволив виокремити найважливіші переломні моменти, що відбулися в історії православної церкви на Буковині з середини XX - першої чверті XXI століття. З допомогою ретроспективного методу вдалося розкрити шлях до здобуття Томосу та розвиток подій після набуття нового статусу Православною Церквою України. Завдяки історико-системному методу було досліджено вплив загальнодержавних факторів на становище православної церкви на українських і насамперед буковинських землях в різні періоди існування.

Водночас, було дотримано принципів об'єктивності, історизму плюралізму, релігійної толерантності.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у самостійній систематизації та узагальненні історії православної церкви на буковинських землях за період незалежності України та комплексному дослідженні шляху до отримання автокефалії православною церквою.

Вперше:

- *закладено основи* комплексного вивчення історії православної церкви на Буковині в період незалежності;
- *здійснено системний аналіз* процесу набуття автокефального статусу Помісною Православною Церквою України;
- *визначено* вплив отримання автокефалії на об'єднавчий процес в українському православ'ї і боротьбу між ПЦУ і УПЦ на національному і локальному рівні.

Теоретичне значення роботи: На наш погляд магістерське дослідження може слугувати доповненням наявних наукових здобутків в даній науковій проблематиці і значущим для здобувачів вищої релігієзнавчої та богословської освіти.

Практичне значення: полягає у тому, що їх можна використовувати для вивчення історії православної церкви на Буковині в новітній період. Теж матеріал магістерської роботи може бути використаний для навчально-освітніх курсів із релігієзнавства, історії Церкви на Буковині, культурології тощо.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділи, висновків, списку використаних джерел та літератури (разом 85 позиції). Загальний обсяг – 108 сторінок, з них основного тексту – 97.

РОЗДІЛ І.

СТАНОВИЩЕ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА БУКОВИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД.

1.1.Зміни у житті православної церкви на буковинських землях з приходом радянської влади

На буковинських землях в першій половині ХХ століття відбувалися масштабні зміни у зв'язку із воєнними, революційними та політичними процесами у Європі. Наприкінці 30-х років Північна Буковина опинилася у полі геополітичних інтересів СРСР, тому «буковинське питання» було поставлене в новому ракурсі у радянській політиці та пов'язане з бессарабським. 23 серпня 1939 року після підписання радянсько-німецького договору про ненапад і таємного протоколу до нього, між двома тоталітарними державами узгоджувався розподіл сфер впливу у Східній Європі. В пункті 3 даного протоколу сторонами зазначалось наступне: «Стосовно південного сходу Європи з радянського боку підкреслюється інтерес до Бессарабії. З німецької сторони заявляється незацікавленість у цих областях » [12, с. 45]. Відповідно цей пункт надалі дозволив приєднати Бессарабію до Радянського Союзу.

З Буковиною ситуація була складніша, хоч радянська армія неодноразово проходила через буковинські землі і займала їх, але жодна з частин Буковини ніколи не належала Російській імперії. Крім того, Німеччина мала власні плани щодо земель, які до 1918 р. входили до складу Австро-Угорщини, при розробці враховувалось і те, що на Буковині проживала значна німецька національна меншина [5, с. 252].

Не зважаючи на те, що Буковина не згадується у радянсько-німецькому договорі наявність домовленостей блокували, будь-які, дії Німеччини на підтримку румунської сторони у вирішенні буковинського питання з радянською владою. Вже навесні 1940 року радянське керівництво розпочало активну підготовку для вирішення «бессарабського питання». Паралельно із

приготуванням до військового захоплення даних територій було розгорнуто розвідницьку та пропагандистську діяльність. Наприкінці червня, коли основна частина німецьких військ була задіяна у західній частині Європи і на східному напрямку було не більше 10 дивізій, а Червона армія впритул наблизилась до межі Північної Буковини. Тоді радянська влада вбачаючи сприятливе становище заявила Румунії про територіальні претензії.

26 червня 1940 року В. Молотов вручив румунському послові у Москві Г. Давідеску ноту ультимативного характеру з вимогою передачі Радянському Союзу Бессарабії та північної частини Буковини. Формулювання ультиматуму було рішучим: «Уряд СРСР вважає, що питання про передачу Радянському Союзові тієї частини Буковини, населення якої у своїй величезній більшості зв'язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу...» [5, с. 252]. В таких умовах для Німеччини було не вигідно розгортання воєнних дій Румунією, яка була союзником і важливим постачальником енергоносіїв та сільськогосподарських продуктів. Тому, усні домовленості між Гітлером і Сталіним зробили можливим здійснення територіальних змін відносно земель Північної Буковини і передачу їх у склад СРСР [12, с. 46]. Хоч Німеччина вважала це порушенням попередньо укладених домовленостей, але погодилась на нові умови і вплинути на Румунію.

Не маючи достатньої підтримки з боку союзників та за офіційною порадою Берліна і деяких інших столиць Румунія була вимушена погодитись з умовами зазначеними у радянській ультимативній формі. 28 червня 1941 року радянські війська перетнули Дністер і вступили на територію Бессарабії та Північної Буковини. Отримавши наказ румунські частини організовано відступали. Ці події відбувалися дуже швидко і несподівано для переважної більшості буковинців і бессарабців. Надалі, 2 серпня 1940 року VII сесія Верховної ради СРСР прийняла закон «Про утворення Союзної Молдовської Радянської Республіки» та «Про включення північної частини Буковини, Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки» [12, с. 47].

Нова радянська влада одразу розпочала запроваджувати свої порядки фактично в усіх сферах життя суспільства. Зміни не оминули і релігійну царину, вони базувались на діючому у СРСР релігійному законодавстві, що викликало занепокоєння серед духовенства. Для інтелігенції і священників на Буковині було відомо як вела себе комуністична влада в Україні у 20-30 рр. XX століття. Їм було добре відомо про антиукраїнську спрямованість сталінського режиму, політичні репресії, голодомор 1932-1933 рр. і відношення до церкви в радянській Україні.

У результаті діяльності у 20-х - 30-х рр. XX ст. спрямованої проти церкви в СРСР станом на 1939 р. вона була на межі знищення. Руська православна церква, яка об'єднувала православних віруючих не лише України, але й інших регіонів СРСР, за винятком Грузії, нараховувала лише близько 100 діючих храмів. Мали змогу служити лише 4 архієреї та близько сотні священників. Всі інші церковні інституції були ліквідовані, а представники духовенства репресовані – або замордовані, або перебували у сталінських таборах [80, с.107]. В той самий період буковинські землі належала до однієї з п'яти митрополій Румунської Православної Церкви [22, с. 136]. Буковинська митрополія отримала назву «Митрополія Буковини і Хотина» її першим митрополитом у 1924 р. став єпископ Нектарій Котлярчук [46, с. 89].

В Румунії православна віра мала державний статус і наділялася широкими можливостями зокрема, матеріальними. Ще з австрійських часів Буковинська митрополія мала Релігійний фонд, кошти якого використовувалися на утримання навчальних закладів та духовенства, будівництво церков і монастирів, друкування духовної літератури. Користуючись підтримкою румунського уряду митрополит Нектарій мав значну свободу використання ресурсів Релігійного Фонд. За гроші Фонду була збудована церква та келії на 13 ченців у митрополичому скиті Яблунівка. 26 липня 1932 року за рішенням єпархіальної ради було відновлено давній скит Хрещатик, заснований у середині XVIII століття на березі Дністра [46, с. 90].

У 20 - 30-і рр. XX ст. тут налічувалось 2 – 3 архієреї, 390 священників і

храмів, теологічний факультет в університеті та дяківська школа, церковна друкарня та свічковий завод і величезні матеріальні ресурси релігійного фонду Буковини [85, с. 19]. Також, 12 монастирів і скитів із яких 4 були на території Північної Буковини. Це чоловічий Св. Іоанно-Богословський монастир Хрещатик у Заставнівському районі, жіночий Св. Введенський монастир у Чернівцях та два чоловічих скити - скит при митрополичій домовій церкві (параклісі) Св. Іоанна Нового Сучавського в митрополичій резиденції, монахи якого одночасно доглядали за комплексом резиденції й скитом в Яблунівці поблизу с. Годилів на околиці Чернівців, який був літньою резиденцією митрополита [85, с. 44].

В час діяльності митрополита Віссаріона Пую, який став наступником митрополита Нектарія до Буковинської єпархії було прилучено і православне населення Марморощини, де проживало багато українців. Однак, становище українського духовенства під керівництвом Румунської Церкви погіршувалось. Так, у 1937 р. Буковинська єпархія налічувала 310 парафій, в яких було 630 000 віруючих і служило 390 священників . Із них лише 140 були українськими, 135 румунськими і 35 мішаними, а священниками були 255 румунів і 135 українців [57, с. 80].

В найкращих українських парафіях як Вижниця, Вашківці, Банилів, Берегомет, Топорівці, Мамаївці та інших священниками були румуни, які зовсім не знали української мови. Не кращою була ситуація в консисторії, адміністрації Релігійного Фонду і духовних школах. В єпархіальній раді і духовній консисторії на 3 радники і 20 членів не було жодного українця. Серед 20 священників на єпархіальних зборах лише 4 були українці, а з 40 мирян лише 10 [5, с. 92]. Такий нерівномірний розподіл відбувся через виборчі правила затверджені міністерством культів у Бухаресті на підставі яких Буковина була поділена на виборчі округи, де в українській частині припадало по 10-18 сіл на один округ, а в румунській по 4-7 сіл, що давало перевагу румунам [5, с. 90]. Крім того, єпархіальні збори не відбувались відповідно до статуту кожних 6 років.

Не зважаючи на національні утиски українське духовенство чинило опір румунізації і дуже часто не виконували розпорядження румунської влади. Наприклад, розпорядження консисторії здійснювати богослужіння наполовину по-слов'янськи, на половину по-румунськи українське духовенство не виконувало. Лише коли на Літургії був жандарм, вчитель чи представник румунської влади іноді малі ектенії виголошували румунською мовою.

В свою чергу українське духовенство займало активну громадянсько-політичну і культурну позицію і йшло на зустріч та допомагало українському народу. Пильно дбало про збереження традиційних обрядів різних свят, організовувало щорічні деканські зібрання на яких кожним священиком виголошувались зразкові проповіді та показові лекції по Закону Божому. Коли буковинське духовенство отримало інформацію щодо радянського ультиматуму Румунії перед ними постало питання емігрувати чи залишитися. У липні 1940 року Буковинською митрополією повинен був керувати новий митрополит Тит Сімердя, але через прихід Червоної Армії він з усією консисторією змушений був покинути Чернівці і виїхати до Сучави [22, с.136].

Жодного офіційного розпорядження для священників, що їм робити далі консисторія не залишила. З приходом радянська влада одразу розпочала впроваджувати близько сотні різноманітних нормативних документів, які були діючими на теренах СРСР. Основні з них - це Декрет Ради Народних Комісарів РСФРР „Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви” 1918 р. (аналогічний український декрет був прийнятий у 1919 р.), союзна та республіканська Конституції, Адміністративний кодекс, Постанова ВЦВК „Про релігійні об'єднання” 1929 р [55, с. 20].

Розгорталась масштабна атеїстична компанія і церква у першу чергу позбавлялась права юридичної особи. Буковинську митрополію було ліквідовано, а віруючих православних буковинців та бессарабців передано під зверхність Руської (насправді Російської) православної церкви [5, с. 258]. Все майно релігійного фонду Буковини - землі, ліси, заводи, залізниці, озера, будинки, грошові кошти було націоналізовано. Комплекс митрополичої

резиденції у Чернівцях був вилучений з власності православної церкви і у грудні 1940 р. резиденцію передано Чернівецькому краєзнавчому музею. Дві церкви, які входили у комплекс, були закриті для проведення релігійних служб. Така ж доля спіткала гарнізонну та тюремну церкви у Чернівцях [85, с. 20]. Більшу частину націоналізованого церковного майна держава використовувала у власних потребах. Тоді як храми і церковне начиння надавала у користування для проведення богослужінь на правах „безкоштовної оренди”, щоб не посилювати неприязні настрої серед місцевого населення. При цьому громадам залишалося лише те майно, яке було в церковній огорожі. Навіть із залишених будівель і земель громади змушені були платити великі податки та значні страхові внески.

Під заборону відповідно до радянського законодавства потрапила релігійна пропаганда й освіта. В університеті був закритий теологічний факультет, заборонена катехізація у навчальних закладах. Припинила свою діяльність церковна друкарня. Було заборонене видання та розповсюдження релігійної літератури, зачинено церковні бібліотеки. Була заборонена благодійна діяльність церкви, хоча ресурсів для цього вона вже не мала.

Згідно з радянським законодавством священиків обкладали завищеними податками, зараховуючи їх до „нетрудових елементів” [85, с. 20]. Священики позбавлялись не лише жалування, яке виплачувалося з релігійного фонду, а й житла та засобів для існування. Благочинний Дністрянського округу і настоятель Кіцманського приходу Кассіан Богатирець описував події, які відбувались так: « Ставлення радянських властей до церкви і її служителів священиків було тоді на противагу теперішньому, вкрай негативним, і становище духовенства стало з часом буквально нестерпним. Церковну землю у них здебільшого відібрано, з парафіяльних будинків їх виселено, жалування не отримували, прибутки знизилися до мінімуму, податки на церкви і священиків досягли надзвичайних цифр і тому священики почали клопотати, щоб радянські власті відпустили їх у румунську церкву, яка по канонічному праву була зобов’язана дати їм утримання, наділити їх приходами і платити належне

жалування. Радянські власті однак цього не дозволили. В листопаді 1940 р. священикам випала можливість переїхати у Німеччину і там отримати приходи в православній єпархії Варшавській, або звідти виїхати у Румунію, щоб там дістати утримання. І я, користуючись цією можливістю, після марних спроб знайти тут на Буковині кошти на утримання сім'ї, виїхав у Німеччину"[85, с.21]. Будь-які відкриті прояви протесту проти сваволі радянської влади були не можливі через установлений державний терор. Тому, священики намагались емігрувати за кордон. Для виїзду тоді залишався лише один легальний шлях, через репатріаційну комісію, яка розпочала роботу в 1940 році для організованої репатріації етнічних німців у Німеччину. Разом з ними виїхало 4 тисячі українців, які записувались «німцями» серед них переважно інтелігенція і священики [5, с. 258]. Близько 109 буковинських священиків виїхали у тогочасну окуповану німцями Польщу [77, с. 120].

Священики гірських парафій теж переходили на румунську територію гірськими стежками. Тих священиків, що втекли у Румунію пізніше розмістили у Банаті та Трансильванії. Але через недовгий час більшовики вже контролювали весь кордон – і втікати не було жодної змоги [5, с. 94]. Румунське населення здійснюючи декілька спроб масового переходу на кордоні в Румунію виставили в передні ряди священиків та малих дітей з іконами у відповідь їх зустрічали кулеметними чергами радянські прикордонники [5, с. 258]. Сотні людей загинули при безуспішних спробах прориву у районі Порубного і деяких інших ділянках державного кордону.

На кінець 1940 р. у Чернівецькій області залишилося лише 23 священика, з яких троє були репресовані органами НКВС за антирадянську діяльність [77, с. 121]. Наприклад, священик Іван Кушнірюк, засуджений у 1940 р., був звільнений лише у 1958 р. впродовж 1940 – 1948 рр. знаходився у таборах, а у 1948 – 1958 рр. на поселенні, а у рідний край із заслання повернувся у 1959 р.[85, с. 232]. Понад 20 буковинських священиків з благословення і допомогою архієпископа Іларіона (Огієнка) переїхали на Холмщину, де надалі трудилися у справі організації та релігійно - культурного розвитку Холмсько - Підляської

єпархії. 10-15 священників залишились під владою більшовиків про їх подальшу долю відомостей не збереглося [5, с. 94]. Як наслідок у більшості храмах не було кому здійснювати богослужіння. Церковне життя трималося на активності парафіяльних громад, а більшість треб здійснювалося псаломщиками. Для налагодження контакту з буковинським духовенством і віруючими весною 1941 р. керівництвом РПЦ у Чернівці був переведений єпископ Житомирський Дамаскін (Малюта). Але місцеве населення з недовірою ставилося до прибулих працівників, тому йому не вдалося виконати поставлене керівництвом завдання. Незабаром розпочалась війна і єпископ покинув Чернівецьку область, переїхавши у Кам'янець-Подільський, але до кінця 1941 р. носив титул єпископа Чернівецького і Буковинського [85, с. 21].

В період окупації 1941 – 1944 рр. край був приєднаний до Румунії, яка була союзницею Німеччини. Тоді румунізація набула тотального характеру, а протидія прирівнювалася до воєнного злочину. 25 липня 1941 р. у Чернівці із Сучави повернувся митрополит Тит (Сімедря), він очолив церковну організацію Буковини до весни 1944 р. [85, с. 22]. Поступово йому вдалося відновити і налагодити церковне життя краю, хоча багато чого залишилось втраченим. Але радянські війська знову ввійшли на буковинські землі звільнюючи їх від німців та їх союзників з метою остаточного приєднання, тому на буковинську православну церкву чекали чергові переміни.

Отже, зміни у житті православної церкви на буковинських землях з приходом радянської влади в 1940-1941 рр. були кардинальними і водночас руйнівними. Буковинська митрополія, яка мала широку автономію та значні матеріальні ресурси була ліквідована, церковне майно націоналізовувалось, кількість священнослужителів скоротилась до мінімуму. Ті, хто залишились були під тотальним контролем більшовицької влади і в поодиноких випадках були ув'язнені та відправлені у табори. Вище церковне керівництво перебувало в еміграції, а церковне життя зберігалось лише через активність парафіяльних громад. Єдина позитивна відмінність порівняно з тим, що відбувалось на теренах радянської України те, що храми не вилучали і не руйнували.

1.2. Боротьба православної церкви за існування в умовах атеїстичної радянської системи

З березня 1944 року розпочалось звільнення радянськими військами Чернівецької області. 29 березня вони ввійшли у Чернівці, але бої на території області продовжувалися до вересня 1944 р., тоді війська 1-го і 2-го Українських фронтів остаточно звільнили територію області. З приходом Червоної Армії в краї почали відновлюватись радянські владні структури, основи яких були закладені в 1940-1941 рр., в тому числі й в релігійній галузі.

Однак, в сфері релігійної політики ситуація зазнала суттєвих змін в порівнянні з 1940 роком. Це було пов'язано з діяльністю церкви у воєнний період, а саме антифашистською позицією, її закликами до вірян боротися з німецькими загарбниками, наданням фінансової допомоги на потреби фронту. Також, війна показала, що не зважаючи на десятиліття «войовничого атеїзму» зберігалась набожність населення, яке у важкі роки шукало підтримку саме в церкві. Тому керівництво СРСР мало на меті надалі використати церкву у своїх цілях. Сталін не випадково вжив заходів для покращення відносин з православною церквою якраз на передодні Тегеранської конференції. Крім того, в його планах РПЦ мала відігравати значну роль для налагодження тісних відносин з антифашистськими патріотичними рухами, релігійними колами на Балканах, Близькому Сході, Північній Африці, впливовими релігійно-клерикальними течіями Англії, США, Канади, які мали вплив на власні уряди. І хоч православна церква Буковини ніколи раніше не належала до Російської патріархії перетворення, які відбувалися безпосередньо стосувались її після створення у 1944 році Чернівецької єпархії українського екзархату саме Руської православної церкви [77, с. 125].

Більшість священиків залишили Буковину ще до приходу Червоної Армії. Якщо у червні 1940 р. еміграція була швидкою, тепер у духовенства було більше часу на збори, тому священики забирали з собою набуте церковне майно. Лише митрополит Буковини Тит вивіз із Чернівців два вагони майна, в

тому числі дорогоцінні культові речі, одяг, основні церковні книги, штампи, печатки, три легкові автомобілі та інше [75, с. 168].

У спогадах священник Кассіан Богатирець згадував тогочасні події: «Коли в березні 1944 р. радянська армія почала наближатись до кордонів Буковини, румунська влада дала письмовий наказ усім священнослужителям евакуюватись в Румунію. Я, взявши до уваги сприятливе ставлення радянських властей до церкви і священників, яке настало і про яке в нас багато говорилося і писалось, особливо відновлення патріархії і церковного правління на основі нових законів, вирішив, незважаючи на письмовий наказ, залишитись на Буковині і послужити скільки ще стане сил при моєму похилому віці церкві й народові. Після відходу румунів, я, як самий старший рангом поміж священниками, перебрав по канонічному праву правління буковинської єпархії...» [85, с. 25].

Разом з священником К. Богатирцем, який тоді служив у Свято-Введенському жіночому монастирі у Чернівцях залишилось лише близько 20 священників-буковинців - Г. Каленюк, К. Пігуляк, Н. Григорій, Б. Григорій, Г. Товстюк, Д. Грималюк, Г. Гулей, І. Щербанович, І. Фрунзей, К. Костенюк, Д. Лагадин, Ф. Мардарій, Є. Мачушан, І. Курчак, К. Остапович, А. Шкраб, Ф. Руснак, М. Самборський та ін.[85, с. 25].

У червні 1944 р. митрополит Київський і Галицький Іоанном (Соколовим) для врегулювання церковних справ у Чернівецькій області та керівництва її церковною організацією направив протоієрея Є. Ковернінського. Він перейняв справи у К. Богатирця та очолив Чернівецько-Буковинську єпархію, спочатку як священник у ранзі єпархіального благочинного, а з лютого 1945 р. – в архієрейському сані, ставши єпископом Феодосієм [85, с. 26]. Незабаром після прибуття Є. Ковернінський наказав усім священникам і псаломщикам краю з'явитись до нього для вирішення першочергового завданням - приєднання церковної організації та віруючих Буковини до Руської православної церкви.

За участі Кассіана Богатирця був підготовлений текст заяви, яку мали писати всі члени кліру єпархії: “Бажаючи вступити в канонічне спілкування з

РПЦ, прошу Чернівецьке єпархіальне управління прийняти мене з усією паствою в молитовне спілкування з Московським патріархатом через Українського екзарха Високопреосвященнішого Іоанна, Митрополита Київського і Галицького і затвердити настоятелем... При цьому заявляю Єпархіальному Управлінню, що зобов'язуюсь точно і неухильно виконувати всі розпорядження Вищої Церковної влади і по апостольській настанові проявляти нелицемірну покору владі, яка є по апостолу від Бога (Рим. 13:1)" [85, с. 27].

Впродовж, 1944 р. єпархіальним благочинним здійснювалась перевірка всього духовенства єпархії, одночасно з якою виконано перехід єпархії до складу РПЦ. Висвячення священників у Румунській православній церкві визнавалися законними і всі вони, після подання вищенаведених заяв про входження до РПЦ і лояльність до радянської влади, отримували від архієрея указ про право служити в конкретних храмах єпархії. На липень 1944 р. архієрейські укази на призначення отримали 23 священники [24, с. 3-5]. Всі священники й псаломщики одночасно з призначенням на парафію входили до РПЦ, а парафіяни переходили у РПЦ посередництвом своїх священників.

Після перевірки до служіння були не допущені 4 священники і диякон: ієромон І. Станецький, ставленик архієпископа Краківського та Львівського Палладія, який служив у с. Васловівці Заставнівського району; ієрей Михайло Кожухар, ставленик єпископа Віденського Серафима із с. Ярівка Хотинського району; ієрей Феодор Попович, обновиленець із с. Ожево Сокирянського району; ієрей Павло Мостітський, у якого були відсутні документи про висвячення із с. Романківці Сокирянського району; диякон Юрій Лукаш, ставленик архієпископа Палладія з м. Вашківці Вижницького району [85, с. 27].

Оскільки, висвячення поза Московським і Румунським патріархатами не визнавалися законними. Після врегулювання питання щодо їх канонічної приналежності вони продовжили виконання своїх пастирських обов'язків. Цей процес мав єдиний позитивний аспект Буковина у церковному відношенні об'єдналася з українськими землям. Надалі церковне життя продовжувало розвивалися за сценарієм близьким до 1940 року.

Протягом 1944 - 1945 рр. у Чернівецьку область повернулися з Румунії декілька буковинських священиків, які покинули край перед приходом Червоної армії, а саме І. Дибба, М. Горгіца, В. Завадовський, Г. Стефюк, М. Катеренюк, М. Тудан, Д. Фотій, В. Білоус, К. Скалаті, М. Скалат [85, с. 25]. Через нестачу священників були випадки повернення на парафію ієреїв-пенсіонерів. Наприклад, у двох селах Кіцманського району – Неполоківці та П'ядиківці повернувся на служіння священник І. Щербанович, який раніше за наказом Міністерства національної культури і культів Румунії від 17 липня 1942 р. був відправлений на пенсію у зв'язку із хворобою [82, с. 233]. Через брак священнослужителів в деяких парафіях богослужіння здійснювали дяки [82, с. 233]. Одразу після встановлення влади у регіоні при Чернівецькому облвиконкомі було створено раду у справах православної церкви на чолі з Касаткіним, який розпочав активну роботу з реєстрації існуючих церков та вирішення кадрового забезпечення священнослужителів, яких не вистачало. За сприяння влади реєстрація проходила швидкими темпами. Вже наприкінці серпня 1944 р. було зареєстровано 132 церкви, а на початку червня 1945 р. 204 церкви [77, с. 125]. Теж, діяло 2 православні монастирі: один чоловічий у с. Хрещатик Заставнівського району та один жіночий у м. Чернівці. Насправді реєстрація була потрібна уповноваженому, щоб мати засоби впливу на священиків і членів релігійної громади.

Не всі храми повністю функціонувати через відсутність постійного священика, однак їх кількість зростала. Наприкінці серпня 1944 р. було 37 священиків, 2 диякони та 117 псаломщиків, на середину жовтня – 39 священиків, 2 диякони і 162 псаломщики, а на 1 червня 1945 р. – 71 священик, 5 дияконів та 226 псаломщиків [77, с. 126]. Щоб поповнити число кліриків на території краю приймали священиків з Волині та Поділля [82, с. 233]. За національним складом серед священників 52 українці, 9 румуни, 6 росіяни і 4 молдовани [77, с. 126].

У 1945 р. з Польщі (Холмщини і Підляшшя) прибуло по репатріації близько сотні православних священиків, яких розподілили по областях у

Чернівецьку область направили 30 осіб [85, с. 40]. Зимою 1945 р. в Чернівецьку область прибуло багато духовенства з східних областей, і вони становили основну частку серед місцевого духовенства. З часом основним шляхом поповнення духовенства в єпархії стало висвячення місцевих жителів: у 1945 р. були висвячені 29 священиків, у 1946 р. - 19, у 1947 р. - 14 , у 1948 р. – 18, у 1950 р. - 14 , у 1951 р. – 9 [85, с. 40].

У Чернівецькій єпархії, також були випадки “самозванства” про, які свідчать заборони керуючого єпархією служити таким людям, як Т. Чаглей, М. Петраніч, А. Антеференсей, В. Сташинін, І. Ронгач, Д. Микитович, В. Грегул, Г. Онуфрій, І. Святенко, В. Череш, Г. Данилюк, А. Баласинович, М. Топало, Кравченко та іншим [85, с. 33].

18 червня 1945 р. єпископ Чернівецько-Буковинський Феодосій (Ковернінський) отримав указ патріарха й синоду, в якому вказувалося: “Положення про управління РПЦ” висилається Вашому Преосвященству для керівництва. Особливій увазі пропонується питання про організацію приходу (розділ 4, параграфи 34 – 45). Положення просто юридично закріпило той стан речей, який фактично існував на Буковині і раніше. Особливість Чернівецької єпархії полягала в тому, що тут священики ніколи не були усунені від фінансово-господарських справ парафій.

22 серпня 1945 р. урядом СРСР була прийнята постанова № 2137-546с під назвою “Із питань, які відносяться до православних церков і монастирів”. Патріархії, єпархіальним управлінням, парафіяльним громадам і монастирям надавались права на відкриття банківських рахунків, оренди, будівництва і придбання у власність будинків для церковних потреб, придбання транспортних засобів, виробництво церковного начиння й предметів релігійного культу, продажних предметів церковним громадам, наймання робітників тощо [85, с. 33]. Але, втілення цих прав у життя могло відбутись лише з дозволу уповноважених Ради у справах РПЦ на місцях.

Постановою вдалось скористатися лише жителям сіл Чорногузи і Бережонка, які подавши клопотання про будівництво храмів отримали дозвіл.

Протягом 1946 - 1947 рр. церкви були побудовані. З часом були введені обмеження і на проведення капітальних ремонтів, на які також треба було мати дозвіл уповноваженого Ради справах РПЦ. На основі цієї постанови також, відбулось придбання для Чернівецького єпархіального управління транспортних засобів і відкриття єпархіальної свічкової майстерні, яка проіснувала до 1952 року.

В свою чергу Радянська держава отримувала від церкви чималу користь, в тому числі фінансову. Уповноважений Ради у справах РПЦ по УРСР П. Ходченко в звіті за другий квартал 1945 р. зазначав : «У цей період часу РПЦ веде велику корисну патріотичну роботу і це виражається не лише на словах – проповіді, виступи і заяви, але й у вигляді збору грошових засобів на цілі патріотичної роботи. За другий квартал 1945 р. в Україні було зібрано понад 12 млн. крб. і не менше цього у вигляді харчів. Тому достойне, уважне і законне відношення до, віруючих та їх релігійних почуттів повинно бути забезпечене» [85, с. 36].

Однак, при радянській владі священники не отримували зарплату, не забезпечувались земельною ділянкою і житлом. За ними залишались лише пожертви вірян і кошти за виконання треб. Водночас, вони зобов'язувались сплачувати високі податки державі, відраховувати кошти у Єпархіальне управління, Екзархії та Патріархії [82, с. 238]. Проте, керівництвом СРСР була надана вказівка про недопущення брутальних випадів проти представників церкви і віруючих. Уповноважений Ради у справах РПЦ проводив значну роботу по втриманню і припиненню образливих дій проти представників церкви.

З припиненням румунізації постало питання про більш широке запровадження української мови. Єпархіальний благочинний Є. Ковернінський у 1944 р. робив запит до екзарха України за роз'ясненням із цього приводу. Тоді, однією телеграмою повідомлялось, що допускається богослужіння національною мовою, а іншою сам митрополит Київський Іоанн повідомляв: “Богослужіння національною мовою не забороняється” [85, с. 36].

Проте через різні обставини українізації богослужіння протягом всього радянського періоду не відбулося. Упродовж 1945-1946 рр. владика Феодосій неодноразово звертався з проханням організувати в єпархіальному центрі богословські курси, щоб підвищити освітній рівень духовенства, однак щоразу отримував відмови. В результаті падав кількісний і якісний склад священнослужителів. Тільки половина священників єпархії мала богословську освіту й одночасно було багато священників, які не мали навіть повної шкільної освіти. Протягом радянського часу церква була позбавлена права видати Біблію або іншу богослужбову літературу жодною національною мовою. Виняток складали молитовники. Деякі священники, які навчалися заочно в духовних семінаріях не мали навіть особистих Біблій і змушені були позичати їх.

Таким чином, у післявоєнний період влада змінила політику стосовно церкви надавши їй право на існування, але обмежила її діяльність в жорсткі рамки. Протягом 1945 – 1948 рр. тривала робота з обліку храмів і реєстрації уповноваженим Ради у справах РПЦ в Чернівецькій області. Згідно з радянським законодавством, релігійною громадою визнавалась громада жителів конкретного населеного пункту за наявності від 20-ти осіб. Щоб обмежити церковну діяльність, громада реєструвалась лише в тому випадку, якщо вона вже мала храм, тобто за конкретною адресою.

Поступово кількість зареєстрованих православних громад наближалася до числа облікованих храмів. Станом на 1 червня 1945 р. в єпархії було зареєстровано 204 православні громади і обліковано 308 храмів, 22 серпня 1945 р. - 235 громад і 335 храмів, 1 січня 1946 р. було обліковано 356, а через рік – 366 храмів. До 1 січня 1948 р. кількість облікованих храмів збільшилась всього на один, склавши 367 [85, с. 42]. За 1945 – 1948 рр. у Чернівецькій області була зареєстрована 361 православна громада, із яких 350 – при православних храмах, 10 – при колишніх греко-католицьких і одна – при храмі колишнього єзуїтського монастиря [85, с. 43]. 28 жовтня 1948 р. Рада Міністрів СРСР постановила скасувати її ж розпорядження від 10 серпня 1948 р. про відкриття десяти храмів під приводом того, що воно не було підписане головою уряду Й.

Сталінім. Після цього всі обліковані храми, при яких не були зареєстровані громади, були зняті з обліку як недіючі в суворо заборонили проведення богослужінь.

Також, наприкінці 40-х рр. XX століття радянська влада почала обмежувати кількість священників, нових висвячували лише на заміну тим, які вибули. У 1949-1950 рр. багатьох священників звільнили, окремих арештували за «антирадянську діяльність». У багатьох священнослужителів влада забиравала будинки передавши їх у власність держави. В більшості випадків священники були засуджені з абсурдних причин. Наприклад, у 1952 р. жителі с. Драчинці Кіцманського району спорудили пам'ятник у формі хреста полеглим у війні односельчанам. Пам'ятник освятили, однак згодом стало відомо, що у списку полеглих були прізвища жителів села, які воювали у націоналістичних збройних формуваннях. За цей вчинок уповноважений Ради у справах РПЦ зняв священників, які освячували з реєстрації із заборonoю здійснення церковних служб у Чернівецькій області. Вони назавжди були змушені покинути Буковину [85, с. 28].

Різноманітними способами шантажу, підкупу й погроз радянська влада підштовхнула декілька священників до відречення від сану. Протягом 1959 - 1963 рр. Чернівецькому уповноваженому Ради у справах РПЦ вдалося схилити до відречення від сану священників О. Ломбарського (1959 р.) , Є. Якубовича (1960 р.), Ф. Петрова (1960 р.), І Кізіми (1961 р., але у 1966 р. він приніс покаєння і 1969 р. поновлений у сані) і диякона С. Деметрюка (1962 р.) [85, с. 99]. Також, за рішенням влади дуже часто змінювали єпископів, які керували Чернівецькою єпархією, оскільки влада так реалізовувала “правильні” взаємовідношення з єпископами і через них проводити свої плани.

В 1954 році незважаючи на настання «відлиги» в суспільно-політичному житті керівництво СРСР розпочало антицерковний наступ і взяло курс на «войовничий атеїзм». Перші спроби зустріли сильний опір православних вірян УРСР, однак у Чернівецькій області він був відносно слабким. З осені 1958 року було відновлено наступ на церкву і в першу чергу він торкнувся

монастирів, оскільки вони мали міцну господарську базу. За монастирями були закріплені землі, які вони мали до приходу радянської влади, відповідно у Хрещатика 20 га, а у Св. Введенського 6 га., тому влада скорочувала кількість земель підриваючи матеріальну базу для існування і обкладала високими податками.

Кліриків церкви було відсторонено від фінансово-господарської діяльності громад і визначено сталі ставки зарплат. Надалі, здійснювалось з різних причин закриття храмів, зменшення духовенства та погіршення його якісного складу. Вже у 1959 р. в Чернівецькій єпархії було закриті 2 церкви. У грудні 1960 р. Чернівецька обласна рада депутатів трудящих «на численні прохання трудящих», щоби «церковники» в центрі міста «не відривали від навчання, творчої праці, нашого чудового життя», оскільки загальновідомо, що релігія – дурман народу» закрили Свято-Духівський кафедральний собор [82, с. 240]. Його приміщення було заплановано використати під художню виставку.

Загалом, впродовж 1959-1963 рр. активно тривав процес закриття храмів і зняття з реєстрації релігійних громад. Керівництвом були складені плани, під що кожна церкву буде використано надалі. Станом на 1 січня 1964 р. закриті по області церкви (включаючи монастирські) використовувалися так: були вилучені ключі від 77 храмів, вивезене майно з 55 церков, зайнято під народногосподарські потреби – 44 церкви, переобладнано – 5 і розібрано - 5 колишніх храмів [85, с. 118]. Церковне майно було вивезене з більш ніж половини храмів. Одиниці церков були переобладнані під клуби, архіви, кінотеатри та подібні потреби. Здебільшого знятих з обліку храми були закритими, а в звітах уповноваженого Ради у справах релігій третя частина з них подавалась як зайняті під народногосподарські потреби.

Кількість діючих православних споруд в області зменшилась з 361 у 1958 р. до 264 у 1964 р., а кількість священнослужителів з 193 у 1958 р. до 165 в 1965 р. [82, с. 240]. Також, було закрито 2 монастирі в 1961 році. В цей період посилювався контроль за проведенням богослужінь, церковних обрядів, обмежувалась кількість дзвоніння, заборонялось відзначати храмові свята за

участі кількох священників, організовувати Різдвяну коляду і т.п. У звіті уповноваженого Ради РПЦ по Чернівецькій області за 1958 р. описано наступне: “Всі дії духовенства, спрямовані на активізацію віруючих і які виходять за межі церковних служб, я намагаюсь різними доступними шляхами присікти в зародку” [85, с.100]. Крім того, у 1958 р. уповноваженим Ради у справах РПЦ було заборонено будувати каплиці і встановлювати хрести поза цвинтарями. З 1959 р. розпочалося перенесення хрестів і каплиць із полів на цвинтарі та церковні двори, лише за 1960 р. по Чернівецькій області було знято 1499 хрестів і 210 каплиць [85, с. 103].

Влада встановила по відношенню до церкви багато обмежень, але єдиним державним органом, який юридично відповідав за контроль над діяльністю церкви, залишалась Рада у справах РПЦ. Тому, щоб посилити контроль за кожною церквою закріплювалась окрема людина з атеїстичних активістів, яка наглядала за діяльністю священника й громади, найменше порушення документувалось. По Чернівецькій області всього були задіяні близько 900 осіб, не рідко вони вдавались до свавілля. Протягом 1960 р. в Чернівецькій області не було жодного випадку значного порушення законодавства про культу, але для залякування карали. Один зі священників - А. Поторак із с. Тарасівці Новоселицького району, яким було допущено ряд незначних недотримань, був знятий з реєстрації майже на рік [85, с. 106].

З середини 1963 р. через політичну кризу зменшувався тиск влади щодо церкви, за 1963 р. була закрита лише одна церква з намічених півсотні. Проте напрям атеїстичної роботи влади переносився на заклади освіти і засоби масової інформації: посилювалось атеїстичне спрямування шкільних і вузівських програм, а також преси, радіо і телебачення. В тогочасних умовах більшість представників церкви стримано ставились до вищеописаних акцій влади, усвідомлюючи наслідки. Проте знаходились і такі, що відкрито висловлювалися проти грубого втручання держави у церковні справи, щоб приборкати їх влада спрямовувала усілякі утиски, ув'язнення і репресії. 21 січня 1966 р. єпископ Чернівецько-Буковинський Мефодій (Мензак) написав

свій рапорт у Москву висловивши критичне ставлення до закриття храмів і монастирів і задавав риторичне запитання – «Чи сприяв Архієрейський Собор 1961 р. закриттю храмів, монастирів, шкіл?» [85, с. 146]. Але у Чернівецько-Буковинській єпархії відкритих виступів і дій духовенства на підтримку не було.

Після усунення від влади Микити Хрущова наступ на церкву не припинився. У Чернівецькій області впродовж 1964-1986 рр. було знято з реєстрації ще 8 релігійних громад. Протягом 70-х рр. XX століття зменшувалась чисельність парафіяльного кліру. Приблизно на 260 парафіях перебувало лише 140-160 священників [82, с.242].

До середини 1970-х рр. зберігався відносний паритет між владою та віруючими в тих населених пунктах, де були закриті церкви. Надалі, за період з 1976 по 1979 р. з Чернівецької області до різних державних інстанцій Москви, Києва і Чернівців було направлено 126 заяв із проханнями відновити діяльність закритих церков [85, с. 119]. У зверненнях люди посилались на Гельсінські угоди з прав людини 1975 р., нову Конституцію СРСР 1977 р. та інші законодавчі акти. Проте, усі звернення були повернені Чернівецькому уповноваженому Ради справах релігій для перевірки і вжиття заходів, а він направляв їх місцевим райвиконкомом для “проведення відповідної роботи з людьми” [85, с. 120]. На особисті звернення до уповноваженого Ради у справах релігій з даними клопотаннями люди отримували відмову.

Впродовж, 1964 - 1987 рр. жодна православна громада в Чернівецькій області не була зареєстрована і жоден храм не був повернений. Влада остерігалася “ланцюгової реакції”. Натомість уповноваженим Ради у справах релігій були надані рекомендації місцевим чиновникам щодо порядку використання, «освоєння» закритих церков: «Передусім їх доцільно використовувати під різного роду музеї (атеїстичні, краєзнавчі, етнографічні та ін.), спортивні зали, переобладнувати під бібліотеки, бригадні клуби, червоні куточки і т.д.». [85, с. 121]. Восени 1979 р. з ініціативи влади розпочався процес “освоєння” раніше закритих церков і в першу чергу - вивезення церковного

майно. За листопад - грудень 1979 р. майно було вивезене з 8 храмів, а за перше півріччя 1980 р. - ще з 30-ти. Влада всупереч протестам населення продовжувала «освоєння» вважаючи, що це вирішить проблему. В підсумку владою протягом 1981-1985 рр. у Чернівецькій області була «освоєна» 71 церква та 28 зруйновано [85, с. 128]. Водночас, із майже всіх закритих церков області було вивезене майно.

Влада кожну свою антицерковну акцію прикривала статтею закону. При цьому представники церкви виступали як правопорушники і злочинці. У випадках незаконного адміністрування влади стосовно церкви відповідальність перекладалась на конкретних посадовців, а не на закон. Вона завжди повідомляла, що не проводить дискримінаційної антицерковної політики, хоча директиви партії та її керівників свідчили зворотне. Державні комісії і групи у справах релігій з 1965 р. посилено наглядали за проповідницькою діяльністю священиків, забороняючи їм торкатися багатьох тем, контролювали комуністів, комсомольців, державних працівників, дітей і підлітків, щоб вони не відвідували храми. З метою отримання інформації про склад осіб, які брали участь у церковних обрядах, члени комісій двічі на рік мали перевіряти квитанції. Ці перевірки іноді спричиняли „виховні бесіди” учасниками церковних обрядів.

Часто, щоб захистити батьків дитини при хрещенні, священики брали відповідальність на себе. У 1965 р. в с. Вовчинець Кельменецького району священик Войцеховський здійснив хрещення дітей без обопільної згоди батьків, а в с. Банилів Сторожинецького району священик Кушнірюк здійснив хрещення дитини на прохання бабусі. Наслідком першого випадку було позбавлення священика прав служити 3 місяці, а в другому випадку священику 2 місяці було заборонено служити, а касир тієї церкви був знятий з реєстрації [85, с. 135]. З 1966 р. до середини 1980-х рр. релігійний звичай адміністративно витіснявся громадським. Все церковне майно, включаючи богослужебні речі зараховувалось власністю держави і числилось у безоплатному орендному користуванні релігійних громад. Влада постійно вела

облік, періодичні інвентаризації та контроль за збереженням.

Не зважаючи на утиски і обмеження з сторони влади до Чернівецького уповноваженого Ради у справах релігій за 1987 р. надійшло 185 листів з клопотанням про відкриття закритих владою храмів. Крім цього, багато людей приходили на прийом до уповноваженого і висловлювали ці прохання усно. Але, зміни у державно-церковних стосунках настали лише у 1988 р. Церква виступила з ініціативою, щоб під час святкування 1000-ліття Хрещення Русі провести Ювілейний Помісний Собор, метою якого було вирішення нагальних церковних питань. З дозволу влади 5 - 12 червня 1988 р. у Москві відбувся перший за радянський час Ювілейний собор церкви, а протягом літа відбувались урочисті святкування по всій УРСР. У Чернівцях ювілейні урочистості, присвячені запровадженню християнства на Русі відбулись 22 – 23 липня.

Отож, становище церкви в умовах перебування радянської влади на Буковині було складним. Влада тотально контролювала церковне життя, щоразу посилюючи тиск на духовенство і вірян, застосовуючи різного виду залякування і покарання за найменше порушення. Церковне майно привласнювалось державою, піддавалось «освоєнню» і використовувалось не за призначенням. Атеїстична ідеологія спрямовувалась на витіснення церкви з життя людей шляхом обмеження доступу до церкви, закриття храмів, відмови в реєстрації громад, нестачі священників, нестачі духовної літератури богослужбового і приватного використання і. т. п. Однак, всупереч всьому при церкві і серед духовенства залишались люди, які зберігали православну віру, боролись за існування церкви, активно звертались до влади з бажанням відкрити церкви, протистояли атеїстичній ідеології, ставали на захист і збереження церковного майна.

1.3. Аналіз джерельної бази дослідження

Комплексному та поглибленому дослідженню теми сприяв критичний і неупереджений огляд джерел, що є різноманітними за своїм походженням, інформаційною насиченістю, ступенем достовірності. Вони дають можливість різнопланово висвітлити маловідомі сторінки з історії православної церкви на Буковині в радянський період, у час третього відродження церкви після проголошення незалежності України, також на кожному етапі на шляху до отримання Томосу і після його надання.

Основу джерельної бази магістерської роботи становлять опубліковані документи й матеріали. І незначна частина неопублікованих документів з Державного архіву Чернівецької області (далі - ДАЧО) з фонду Уповноваженого Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області (ф. 623). Документи з цього фонду сприяли поглибленому висвітленню інформації про відношення державних органів до церкви і функціонування церковного життя насамперед в 1944 році. Крім того, неопублікована джерельна база дала можливість чітко проаналізувати склад місцевого духовенства та церковного активу, дослідити внутрішньо церковне життя. І з'ясувати позицію церкви до радянської антирелігійної політики.

В період здобуття незалежності України значущим для дослідження документом є Грамот Алексія II [21], оскільки в ній проголошувалася незалежність і самостійність УПЦ в управлінні. Вона була опублікована в офіційному церковному друкованому органі під назвою «Православний вісник» (Публікувався з 1946 р. як часопис Львівської єпархії. Після перерви був відновлений у 1968 р. стараннями Екзарха України митрополита Київського і Галицького Філарета). І ще одним із найважливіших у питанні автокефалії Української церкви є видання діянь Собору УПЦ МП (1-3 листопада 1991 р.) [69, с. 36-37], яке фактично стало єпископською декларацією автокефалії УПЦ МП. В цьому історичному акті учасники Собору УПЦ МП опираючись на церковні канони, традицію, називають і чітко обґрунтовують історико-канонічні підвалини автокефалії Українського Православ'я.

У відстеження реакції з боку РПЦ на автокефальні рухи українського духовенства цінну роль відіграють публікації в часописі «Православний календар» (свого часу був наявний у редакції РПЦ, УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ). Оскільки, в ньому був опублікований Акт відлучення від церкви монаха Філарета (Денисенка) [2, с. 154] і у в офіційному церковному друкованому виданні УПЦ КП «Голос православ'я» стаття Благовойченко М. [4, с. 6]. та Докаш В..[25, с. 3]. Публікації компенсують відсутність відкритого доступу до церковної документації. І на своїх сторінках відображають ставлення верхівки духовенства тієї чи іншої Церкви до питання єдності Українського Православ'я і канонічного оформлення помісної православної церкви.

В ознайомленні з процесом третього відродження православної Церкви в Україні і на Буковині зокрема, вагомими є спогади митрополита Данила [70]. Вони опубліковані на сайті міжнародного наукового проекту «Православний Духовний Центр апостола Івана Богослова». У спогадах систематизовано і послідовно розкриті події впродовж 1989 - 1995 років. Про події на Буковині також багато описано у матеріалах тогочасних періодичних видань і матеріалах місцевої преси «Час 2000» [10, с. 14], «Нова Буковинська газета» [48, с.7] , «Час відродження» [83, с.1-4] і т.д. В статтях описано події, що відбувалися у Чернівецько-Буковинській митрополії, її розділ і відносини між парафіянами різних конфесій та дії влади у врегулюванні конфліктних ситуацій, що виникали між вірянами УПЦ КП і УПЦ МП.

Окрему, увагу заслуговують матеріали з Журналів Священного Синоду Української Православної Церкви за 2014 - 2017 рр., які розміщені на офіційному сайті Української православної церкви. В них опубліковано низка ухвал засідань Синодів, протоколів зустрічей, що розкривають процес подолання міжправославного розділу, ведення діалогу про об'єднання між УПЦ КП і УАПЦ, УПЦ МП після початку російського вторгнення на Україну.

У процесі дослідження питання надання автономії Православній Церкві України і боротьби, яка розвивається після отримання Томосу необхідним стало опрацювання ряду опублікованих статей розміщених у медіа-ресурсах,

серед яких «Правда» [49], «Радіо Свобода» [26], «Укрінформ» [27], [65], «АСС» [61], «УНІАН» [50]. і т.п. У матеріалах статей висвітлюється процес переходів парафій в ПЦУ, діяльність верхівки духовенства ПЦУ і УПЦ впродовж 2018-2023 рр. Дана інформація має фактичне значення, оскільки створена на основі інформації взятої з матеріалів інтерв'ю учасників події і підкріплених додаткових документів – звернень, рішень синоду.

З опрацьованих джерел стосовно автокефалії церковного устрою особливий інтерес становить текст Томосу написаний у публікації «Патріарший і синодальний Томос: історичне значення» [42], оскільки в ньому визначається статус Православної Церкви України після здобуття автокефалії.

Отже, основними видами джерел, які були використані при дослідженні стали меншою мірою архівні матеріали та значна кількість опублікованих документів і статей офіційних церковних видань, газет, часописів. Інформація з історії церкви, здебільшого загального та статистичного характеру здобута через мережу Інтернет і на офіційних сайтах церков. Також, джерельну базу суттєво розширено за рахунок сучасних джерел опублікованих в медіа ресурсах. Така інформативна насиченість матеріалів та їх різноплановість дають можливість комплексно і ґрунтовно висвітлити досліджувану проблему та розкрити сучасний стан у православному середовищі українського народу.

РОЗДІЛ II

ПРОЦЕС ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРЕНАХ БУКОВИНИ НАПРИКІНЦІ XX - ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

2.1 Передумови відновлення православної церкви та її розділення в період становлення незалежності України

В період «перебудови» демократизація поступово поширювалася на всі сфери суспільного життя СРСР, в 1988 р. розпочались зміни у напрямку релігії. Святкування 1000-ліття Хрещення Русі, яке відбувалось по всій країні за підтримки та участі радянських і партійних керівників здійснило переворот у сприйнятті церкви більшістю народу. А після Ювілейного Помісного Собору розпочались кардинальні зміни у взаємовідносинах церкви й держави. Церкві фактично дозволили вийти з тих жорстких рамок, в які вона заганялася владою впродовж всього радянського періоду. Хоч юридично у релігійних питаннях зберігалось старе законодавство, яке змінювалось поступово. В 1989 році влада в останнє пропагувала “науковий атеїзм” і закликала до перевиховання віруючих.

З огляду на зазначені передумови, єпископат та вірні Українського екзархату МП, спочатку Західної України, із 1989 р. рішуче виступили за розбудову церковного життя з урахуванням місцевої національно-культурної ідентичності. До поч. 90-х рр. частина УПЦ залишалася у вимушеному підпорядкуванні РПЦ і низка архієреїв Українського екзархату дозволяли собі не лише в приватних бесідах, але і в церковній та світській пресі рішуче засуджувати потребу українізації Церкви. Крім того, глузували та насміхалися над патріотичними почуттями пастви[13, с.128]. Всупереч позиції окремих архієреїв народ активізувався за вихід з юрисдикції МП та проголошення руху за автокефалію, перехід під омофор УАПЦ в діаспорі. Котра отримала апостольське приємство від Польської православної церкви та була очолювана митрополитом Мстиславом (Скрипником) і яка хоча знаходилася в канонічній

ізоляції через радянський атеїстичний режим, але перебувала у добрих стосунках з Константинопольським патріархатом.

Коли М. Горбачовим була проголошена демократія митрополит Мстислав відправив священника Богдана Михайличка в Україну для створення ініціативної групи з відродження Української Церкви. Він приїхав у Київ в лютому 1989 р. 15 лютого 1989 р. за активної підтримки «Руху» в Києві було створено «Ініціативний комітет по відродженні УАПЦ», куди увійшли о. Богдан Михайличко, Є. Сверстюк, А. Битченко, М. Будник, Л. Лохвицька [35, с.212]. Діяльність комітету була спрямована, щоб зареєструвати Церкву, або переконати когось із священників вийти з підпорядкування РПЦ. Ініціативний комітет опублікував звернення до Верховних Рад СРСР, УРСР та до міжнародної християнської громадськості. Він висловив вимогу відновлення повної автокефалії Української Церкви, тому що: «Ієрархія РПЦ і досі не визнає окремішньої релігійної традиції з її культурною мовою, обрядовістю. Як цивілізована нація, ми маємо невід'ємне право на свою незалежну автокефальну Православну Церкву» [37, с.5]. Але за 3 місяці нічого не вдалось зробити в Києві. Тоді, ініціативна група отця Б. Михайличка переїжджає у Львів. Від травня до серпня їм вдалось переконати протоієрея Мирослава Максимовича і протоієрея Володимира Ярему, щоб ті вийшли з московського підпорядкування і проголосили себе автокефальними [70].

Однак, на перешкоді стала інша проблема – греко-католики вийшли з підпілля і кожного тижня захоплювали храм за храмом і село за селом на Галичині. У 1989 р. була направлена делегація галицького духовенства Православної Церкви до Києва на переговори з екзархом російської Церкви в Україні митрополитом Філаретом, щоб захистити православних Галичини від поневолення греко-католиками [70]. Переговори завершилися повною відмовою. В липні 1989 р. коли греко-католики захоплювали кафедральний Свято-Воскресенський собор Івано-Франківська, там було 90 православних священників. Вони обрали ініціативну групу - Комітет по захисту православ'я і проповідування ідеї автокефалії у складі протоієрея Василя Вепрука і його

помічника Дмитра Катерліна, якого згодом було замінено на о. Мирона Сас-Жураківського. Вони отримали благословення працювати на захист православ'я та автокефалії від архієпископа Івано-Франківського і Коломийського Макарія (Свистуна), який водночас був архієреєм РПЦ.

Під час захоплення собору греко-католиками архієпископ Макарій оголосив голодовку, робив на міжнародному рівні спроби зупинити греко-католиків, звертався до Папи Римського, патріарха в Москву і екзарха в Київ [70]. Але всі мовчали, тоді після служби Божої архієпископ Макарій сів на горне місце в повному архієрейському облаченні і благословив кожного священика, який до нього підходив настановляючи створювати автокефальну Церкву [70]. Через це екзарх на певний час наклав на нього заборону служити. 5 серпня 1989 р. делегація зробила чергову спробу звернутись до екзарха митрополита Філарета, який служив у монастирі в Почаєві. Там він гнівно заявив : «Не було нет і не буде України!» [70]. Тоді духовенство не отримавши підтримки прийняло рішення захищатись від наступу греко-католиків самостійно.

Організований Комітет по захисту Православ'я у Галичині розпочав активну діяльність. Насамперед, було скликано три собори духовенства Івано-Франківської єпархії у селах – Хриплин, Черніїв і м. Галичі і розпочато пошук єпископів. Першим хто погодився дати сан Українській Церкві був єпископ РПЦ Севастіан, але наступного дня відмовився через побоювання. Ініціативна група на Львівщині та Івано-Франківщині продовжила пошуки єпископів. 19 серпня 1989 року разом із парафією вийшов з підпорядкування РПЦ протоієрей Володимир Ярема, який був настоятелем львівського храму Петра і Павла. Це і стало початком третього відродження православної церкви.

З того часу автокефальний рух почав набирати обертів, а під час богослужінь на парафіях УАПЦ було прийнято рішення поминати тодішнього Вселенського Патріарха Димитрія. Очолити парафії у Львові і боротьбу за вихід з РПЦ та відродження Української Церкви погодився єпископ Житомирський і Овруцький Іоан (Боднарчук), який раніше потерпав знущання

від екзарха України. 1 листопада 1989 р. телеграмою він повідомив Москву про свій вихід зі складу ієрархії РПЦ, заявивши про своє входження до юрисдикції невизнаної на той час у православному світі УАПЦ під керівництвом митрополита Мстислава (Скрипника), яка діяла у США [85,123]. Надалі, взяти участь у хіротоніях погодились архієпископ Волинський і Рівенський Варлаам (Ілющенко) з українського екзархату і єпископ Яснополянський Вікентій (Чекалін) з Російської Катакомбної церкви.

30 - 31 січня 1990 р. відбувся Архієрейський собор РПЦ, присвячений церковному питанню в Україні. На ньому було прийнято “Положення про екзархати” і внесене як розділ у церковний статут. Відповідно до якого екзарх України отримав право скликати синод екзархату і бути його головою. Екзарха України митрополита Філарета (Денисенко) закликали спрямовувати зусилля церкви в Україні до діалогу з представниками “автокефалії”. Однак, він відкинув ці пропозиції, розцінюючи УАПЦ тимчасовим явищем. У той час увага митрополита Філарета була зосереджена на подіях у Москві, хоч події в УРСР активно рухалися в напрямку автокефалії.

Натхненні слова владики Івана Боднарчука: «пора вже самому стати господарем у своєму домі, без вказівок і керівництва зі сторони, а насправду вільними, насправду самостійними» [39, с.5] спонукали на єпископське служіння нових архіпастирів. 31 березня 1990 р. було висвячено архієпископа Тернопільського і Буцацького УАПЦ Василя (Боднарчука), 7 квітня - єпископа Івано-Франківського Андрія (Абрамчука), 28 квітня - єпископа Чернівецького і Буковинського Данила (Ковальчука), 29 квітня - єпископа Ужгородського і Виноградівського Володимира (Романюка), 19 травня - єпископа Луцького і Волинського Миколу (Гроха), 22 травня єпископа Чернігівського і Сумського Романа (Балашука) [70]. Всього 7 єпископів, 5 єпископів заявили про себе у Раді у справах релігії. 14 травня 1990 р. Представники від Братства Андрія Первозванного з Івано-Франківської області поїхали до Москви у Раді у справах релігії з проханням зареєструвати статут УАПЦ. Радою тоді керував Ю.Христораднов, який у відповідь на прохання сказав: «Ви хохли, ви фанати

Исусови, ви с Исусом рождаєтесь; еслі вас визнать, то все остальные будут никто» [70].

Подальша динаміка подій розвивалась швидкими темпами. Поки керівництво РПЦ було зайняте виборами нового патріарха після смерті попередника, лідери УАПЦ 5 - 6 червня 1990 р. провели в Києві свій перший Помісний собор відродженої УАПЦ на якому митрополита Мстислава (Скрипника) заочно було обрано патріархом всієї України, а Іоанна (Боднарчука) - патріаршим місцеблюстителем. На соборі взяли участь понад 700 делегатів з усієї УРСР і понад 200 священників. Церква була піднесена до статусу патріархату. Інтронізація патріарха відбулася пізніше - 18 листопада 1990 р. в Софійському соборі Києва за участі тисячі віруючих, що повністю заповнили майдан довкола собору. Дещо раніше - 16 листопада - утворено Священний собор єпископів УАПЦ [39, с. 212]. Ці події свідчили про взяття чіткого курсу ієрархів УАПЦ на самостійну розбудову автокефальної православної церкви, проте без благословення Константинопольського патріарха. Тож, цей крок ускладнив взаємини УАПЦ з Вселенською патріархією та помісними церквами.

Попередньо, 18 вересня 1990 р. патріархією був розісланий лист, яким повідомлялося, що реєстрація духовенства в уповноважених Ради у справах релігій скасована. Відповідно Рада у справах релігій втратила ключовий важіль впливу на церкву та змінювалась на координаційний орган між церквою й державними установами. В жовтні 1990 р. вона припинила своє існування у Росії, де натомість була створена Комісія у справах віросповідань у Верховній Раді РРФСР. Однак, в Україні ця державна структура під різними назвами продовжує існувати до тепер, хоча її функції суттєво змінилися. 1 жовтня 1990 р. був прийнятий закон СРСР "Про свободу совісті та релігійні організації", Верховною Радою УРСР цей закон був прийнятий 23 квітня 1991 р. Даний закон скасовував дискримінаційні по відношенні до церкви законодавчі акти та юридично закріплював нові зміни.

2 жовтня 1990 р. після довгого опору і відмов влада офіційно визнала

Українську Автокефальну Православну Церкву. 19 жовтня Патріарх Мстислав (Скрипник) приїхав у Київ, де Його святість радісно зустріли тисячі віруючих. Святійший Патріарх відслужив подячний молебень в Софії Київській. 25 - 27 жовтня 1990 р. Архієрейський собор РПЦ розглянув ряд положень щодо розширення прав самоуправління УПЦ (Українського екзархату), які рада єпископату УПЦ надіслала ще 9 липня 1990 р. і прийняв доволі революційні «проавтокефальні» рішення. Український екзархат був одним із найбільших у РПЦ - на початок 1985 р. із 6806 громад близько 4 тис. було в УРСР [38, с.461]. Незабаром, у Софійському соборі м. Києва було вручено «Грамоту» Московським патріархом Алексієм II, в ній проголошувалася незалежність і самостійність УПЦ в управлінні [21, с.5]. А вже 22-23 листопада 1990 р. перший Архієрейський собор УПЦ прийняв нову редакцію Уставу про управління УПЦ.

У вирі змін, які відбувались в СРСР 1-3 листопада 1991 р. був скликаний перший Собор УПЦ МП, який схвалив статут УПЦ МП, розглянув питання щодо автокефалії УПЦ МП і прийняв ряд постанов, серед яких: « ... Собор вважає, що дарування автокефалії Українській православній церкві буде сприяти зміцненню єдності Православ'я в Україні, сприяти ліквідації виниклого автокефального розколу, протистояти уніатській і католицькій експансії, служити примиренню і встановленню згоди між ворогуючими нині віросповіданнями, згуртуванню громадян усіх національностей, що проживають в Україні, і тим самим вносити вклад у зміцнення єдності всього українського народу» [69, с. 36-37]. Таким чином, з'являється нова загроза для розбудови УАПЦ з сторони УПЦ (МП).

25-27 грудня 1991 р. в Москві відбулося засідання Священного Синоду РПЦ на якому розглядалося питання стосовно автокефалії УПЦ [85, с.47]. Під час якого було зроблено спробу натиснути на митрополита Філарета та поставлено під сумнів добровільну одностайність рішень Собору УПЦ стосовно необхідності автокефалії. Після цього, МП розпочинає активну антиавтокефальну пропаганду в Україні та інформаційну війну по

дискредитації предстоятеля УПЦ МП митрополита Філарета. Імовірно, що Москва у той час не слідувала канонічним принципам і категорично засудила будь-які спроби оформити в Україні Автокефальну Православну Церкву, через «арифметику приходів» – визнання автокефалії УПЦ загрожувало Московському патріархатові втратою майже 7 тис. храмів із 12 тис., які він включав у свою юрисдикцію [52, с.590].

Заручившись підтримкою з боку РПЦ три єпископи УПЦ МП - Чернівецький Онуфрій, Тернопільський Сергій та Донецький Аліпій, - зраджуючи рідній Церкві, відмовилися підписати друге звернення до Московського патріарха щодо автокефалії [53, с.494]. У відповідь Синод УПЦ зміщує їх з кафедр. Відбувається загострення конфлікту, адже проявляють непослух, єпископи відмовляються визнати рішення синоду і налаштовують своїх парафіян проти митрополита Філарета, здобуття автокефалії і започатковують розділення у Церкві.

31 березня - 4 квітня 1992 р. на архієрейському соборі РПЦ у Москві на митрополита Філарета здійснювався неаргументований, виражено політичний тиск, щоб загальмувати автокефальний курс УПЦ. Йому висунули вимоги піти у відставку, звинувачуючи його в не здатності подолати смуту в УПЦ, протистояти духовній експансії католицизму на західноукраїнських землях, у порушенні чернечих обітниць та співпраці з радянськими спецслужбами. Всупереч, отриманих звинувачень митрополит відстоював розгляд цього питання собором УПЦ опираючись на права широкої автономії УПЦ наданими Архієрейським собором РПЦ, грамоту Московського патріарха 1990 р. і внутрішнім Статутом УПЦ [4, с.6]. Але, на Архієрейському соборі РПЦ в 1992 р. перемогли проросійської партії, звернення собору УПЦ 1-3 листопада 1991 р. з проханням автокефалії було перенесене на розгляд наступного Помісного Собору РПЦ.

Проте коли на прес-конференції 14 квітня 1992 р. в Києві митрополит Філарет повідомив про відмову подавати у відставку, через тиск на нього з сторони Архієрейського собору РПЦ ситуація набуває тривалого загострення.

30 квітня 1992 р. у відповідь було інспіровано збори деяких єпископів УПЦ у Житомирі на яких прийняли «Звернення до керівництва Московського патріархату», з підтримкою дій та закликом сприяти звільненню митрополита Філарета із займаної посади [13, с.132]. На основі звернення Синод РПЦ 7 травня 1992 р. виносить рішення про заборону митрополиту Філарету до Архієрейського собору УПЦ діяти в якості предстоятеля. Далі 21 травня 1992 р. Священний Синод РПЦ виносить рішення про тимчасову передачу функції предстоятеля УПЦ старійшому по хіротонії митрополиту Харківському і Богодухівському Никодиму (Руснаку) [13, с.132]. І доручення йому скликати Архієрейський собор УПЦ для того, щоб вибрати нового предстоятеля. Такі рішення Синоду суперечать статусу УПЦ МП як самостійного в управлінні, що був наданий Архієрейським собором РПЦ 27 жовтня 1990 р.

27 травня 1992 р. за дорученням митрополит Харківський Никодимом скликає собор українських єпископів, на ньому були присутні 17 з 20 правлячих архієреїв УПЦ. Основні «діяннями» собору були спрямовані проти митрополита Філарета розглядалось зміщення його з Київської кафедри та з поста предстоятеля УПЦ; зачислення його за штат у зв'язку з невиконанням обіцянки подати у відставку, даної на Архієрейському соборі РПЦ 5 квітня 1992 р.; заборона митрополитові священнодіяти до судового розгляду його справи Архієрейським собором РПЦ; обрання новим предстоятелем УПЦ митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира (Сабодана) [53, с.502]. Митрополита Філарета (Денисенка) і Якова (Панчука) позбавили сану і всіх ступенів священства, всі священнодійства, звершені ними після заборони у служінні від 27 травня 1992, наказано вважати недійсними і незаконними. А 11 червня 1992 р. Архієрейський Собор РПЦ ухвалив предстоятелем УПЦ Володимира (Сабодана). Цікаво, що Митрополит Володимир (Сабодан) не був єпископом УПЦ МП, відповідно його обрання предстоятелем на Харківському «Соборі» було незаконним [13, с.133].

Скликаний Архієрейський собор УПЦ відбувся з низкою порушень: без дотримання 34-го Апостольського правила (без згоди предстоятеля), за

скороченою процедурою скликання, без ініціювання його проведення Архієрейським собором РПЦ, єпископат зібрався на Харківський собор не за власною ініціативою, що свідчило про певний відхід від схвалених Собором УПЦ (листопад 1991 р.) засад самоуправління. Все це спровокувало критику на свою адресу та чергове загострення конфлікту.

Для виправдання своїх незаконних дій учасники «собору» на догоду МП, щоб провести її ставленника на посаду Предстоятеля УПЦ МП, внесли зміни до Статуту. Однак, Статут про управління УПЦ був прийнятий на Помісному соборі УПЦ, адже тільки даний церковний орган мав право вносити зміни [13, с.134]. Також, дії вчинені у травні 1992 р. ієрархами УПЦ в Харкові, були грубим порушенням 34-го Апостольського правила: «Єпископам всякого народу належить знати першого серед них і визнавати його як главу і нічого, що перевищує їхню владу, не творити без його розсуду; творити ж кожному тільки те, що стосується його єпархії та місць, які належать до неї. Але й перший нічого нехай не творить без розсуду всіх» [13, с.133]. Крім того, учасники псевдособору у Харкові порушили постанову Архієрейського собору РПЦ від 25-27 жовтня 1990 р. про дарування УПЦ самостійності й незалежності в управлінні. Адже, вони не додержалися цієї самостійності й незалежності, підкорившись рішенням Московського Священного Синоду від 7 і 21 травня 1992 р., влада якого не поширюється на управління в УПЦ. Фактично вони відмовилися від незалежності й самостійності УПЦ і таким чином відкололися від неї.

Митрополит Філарет не визнав рішення Харківського собору, через порушення канонічної процедури його скликання і оголосив про відділення його учасники від УПЦ МП. Він повідомив про це патріархів Московського та Константинопольського. Теж митрополит Філарет звернувся до пастви, повідомляючи, що єпископи відкололися від УПЦ МП і закликав духовенство визнати його предстоятелем УПЦ МП. Державна влада (Президент, Кабінет міністрів та Верховна Рада) так само заявили про невизнання Харківського собору [13, с.134].

В липні 1992 р. до Константинополя вирушила делегація на чолі з митрополитом Київським Філаретом. Вселенський патріарх Варфоломій під час зустрічі заявив про те, що УПЦ має право на власну автокефалію з огляду на політичні обставини, а саме – створення Української держави. Однак, патріарх зазначив, що визнання автокефалії Української церкви можливе за об'єднання всього Українського Православ'я. Предстоятель Константинопольської церкви підтвердив своє рішення про те, що він не визнає санкцій позбавлення сану митрополита Філарета і деяких єпископів КП [36, с.109].

Після візиту до Константинополя конфлікти у церковному осередку України розгорілися з новою силою на всіх рівнях від протистояння між ієрархами церков і до конфліктів між віруючими. Апогеєм стало відлучення від Церкви і накладення анафеми патріарху УПЦ КП Філарету Архієрейським Собором РПЦ від 20 лютого 1997 р. [2, с.154]. Причиною анафеми на думку ієрархів РПЦ було небажання каятись у здійсненому до цього часу. В дійсності це була відповідь на спробу винести патріархом Філаретом проблему Українського Православ'я на розгляд Всеправославного собору, який мав відбутися на честь святкування 2000-ліття Різдва Христового, а також активізацію діяльності Російської православної церкви Київського патріархату у РФ, налагодження контактів з іншими недиптихіальними церквами і намагання створити так званий паралельний диптих (із Синодом Болгарської, Чорногорської, Македонської православних церков тощо) [13, с.136].

У період загострення конфлікту між РПЦ та Константинопольською церквою в 1995-1997 рр. Україна стала розмінною монетою між Константинополем і Москвою. Вселенський патріарх у 1995 р. прийняв під свій омофор УАПЦ у США і Канаді. 4-6 грудня 1994 р. архієреї УПЦ в США Константин і Антоній прийняли у Стамбулі «Пункти Згоди між УПЦ в США і Вселенським Константинопольським Патріархатом» [78, с.525].

Тому МП, щоб не допустити подібного в Україні закрило очі на прийняття Фанаром українських церков діаспори і ослаблення своїх позицій у Естонії. З свого боку Константинополь дав офіційну заяву, яка була ніби

надиктована Москвою. Святіший Варфоломій підтвердив, що український розкол є внутрішньо церковним питанням МП. «Як би себе не називали розкольники, вони до цих пір залишаються у юрисдикції МП, у стані заборони, оскільки не були прийняті ні в яку іншу канонічну юрисдикцію. Стан розкольницьких угруповань є подібним до всохлої вітки, яка відпала від дерева, але лежить під його кронами» [13, с.137].

Отож, на початку відродження православної церкви в умовах здобуття незалежності була міцна фундаментальна структура - Українська автокефальна церква в еміграції, яка в часи радянського атеїзму на теренах УРСР зуміла зберегти чистоту віри і вірність канонічній традиції, що дозволило першому патріарху УАПЦ Мстиславу (Скрипнику) закласти фундамент під майбутню помісну церкву. Проте, різні перипетії в церковному середовищі у 90-х рр. призвели до розділу православ'я трьома різними шляхами –У(А)ПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП.

2.2. Становище православної церкви на Буковині на початку національно-культурного відродження України після здобуття незалежності

Демократизація в релігійній сфері з 1988 р. створила сприятливі умови для відновлення церковного життя незадовго до здобуття незалежності України. Від середини - до кінця 1988 р. у Чернівецькій області було зареєстровано 27 нових православних громад, більшості з яких були передані у користування церковні будівлі. А протягом 1988 – 1990 рр. у Чернівецькій області зареєстрували вже понад 100 православних громад. Загалом, на кінець 1990 р. було 360 громад, із яких 350 мали свої культові приміщення, а 10 - будували. Протягом 1990 р. в області спорудили 14 православних храмів, для священників збудували 30 будинків і 7 - купили. Близько 10 колишніх парафіяльних будинків були повернуті місцевою владою. Крім того, капітально відремонтували 90 церков і побудували 12 каплиць (в Кіцманському, Заставнівському й Новоселицькому районах) [85, с.149]. По всій Чернівецькій області велись активні будівельні та реставраційні роботи церковного майна за ініціативи людей. Теж, швидкими темпами зростала кількість монастирів. У 1989 р. розпочалось відновлення монастиря Хрещатик.

З збільшенням кількості громад і відкритих храмів зростала кількість духовенства, його кількісного та якісного складу. Сприяло цьому зняття обмежень з боку уповноваженого Ради у справах релігій на висвячення нових священників. Архієреї отримали можливість висвячувати достатньо священників, для забезпечення парафій. Кількість священників у Чернівецькій єпархії поступово почала зростати: 1985 р. – 155, 1986 р. – 157, 1987 р. – 156, 1988 р. – 162, 1989 р. – 198, 1990 р. – 220 [85, с.150]. Почали відкриватись нові духовні навчальні заклади, збільшувалась кількість абітурієнтів. В 1989 р. у Чернівецькій єпархії була відкрита перша недільна школа священником М. Івасюком у селах Коровія і Валя-Кузьміна Глибоцького району [85, с.152]. Також, при храмах почали створюватись бібліотеки з релігійною літературою. Зокрема, в Чернівцях при Св.-Миколаївській церкві з ініціативи отця Д. Латковського була створена бібліотека, яка відігравала важливу просвітницьку функцію.

Згідно Статуту РПЦ прийнятого на Соборі 1988 р. священники отримали

право очолювати парафіяльні ради і керувати фінансово-господарськими справами своїх парафій. Протягом 1989 р. у всіх парафіях Чернівецько-Буковинської єпархії пройшли парафіяльні збори, на яких священники перебирали на себе керівництво парафіяльними радами. Церква отримала змогу вільно забезпечувати себе друкованою продукцією і церковним начинням, вирішувати питання друку духовної літератури з друкарнями.

Влада поступово відходила від практики адміністрування церковних питань. Не чинила перешкод встановленню хрестів, будівництву каплиць, церковному дзвону, хресним ходам, тощо. Духовенство отримало свободу у проведенні церковних таїнств і обрядів. Архієреям дозволялось вільно відвідувати парафії. Якщо Чернівецький архієрей у 1985 р. відслужив лише 14 архієрейських служб на приходах єпархії, то у 1988 р. – 61 [85, с.150]. 1 грудня 1988 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон “Про вибори народних депутатів СРСР”. Згідно статті 39: «Представникам духовенства дозволялось бути обраними в народні депутати від громадських організацій», що свідчило про надання їм рівних громадянських прав. У 1989 р. Чернівецький єпископ Антоній (Москаленко) приймав участь у роботі різних громадських організацій, серед яких конференції Народного Руху України за перебудову. Також, він був висунутий кандидатом у депутати обласної ради. 13 квітня 1989 р. єпископ мав зустріч зі студентами і викладачами Чернівецького університету, а 14 листопада – три години спілкувався з аудиторією в Чернівецькому медичному інституті [85, с.151].

Наприкінці 1990 р. були суттєво обмежені функції Ради у справах релігій. 18 вересня 1990 р. патріархією був розісланий лист, яким повідомлялося, що реєстрація духовенства в уповноважених Ради у справах релігій скасована. Рада у справах релігій перетворювалась в координаційний орган між церквою й державними установами і позбавлялася впливу на церкву.

Однак, не зважаючи на сприятливі передумови православ'я чекали нові випробування через внутрішній розділ на три гілки УАПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП кожна з яких почала функціонувати окремо. Першою відновлювати

православне життя на Україні розпочала УАПЦ 15 лютого 1989 р. у Києві. На навесні 1990 р. «автокефальні» погляди проникли на Буковину. Наприкінці березня невелика група громадян м. Чернівці заявила про своє бажання зареєструвати громаду УАПЦ, вимагаючи надати їм у користування приміщення Св.-Духівського кафедрального собору, який тоді уже був переданий православній громаді РПЦ [85, с.154].

Оскільки, УАПЦ не була офіційно зареєстрована в Україні місцеві органи влади не могли вирішити це питання. Незабаром 20 травня 1990 р. в м. Чернівці прибув владика Данило (Михайло Степанович Ковальчук), він був призначений єпископом Чернівецько-Хотинським і всієї Буковини. Як згадує про ті часи голова «Буковинського комітету по захисту православ'я» Володимир Клим: «Власне з того часу був утворений в Чернівецькій області «Буковинський комітет по захисту Українського Православ'я». Розпочинали з того, що проводили роз'яснювальну роботу, щодо Української Автокефальної Православної Церкви, писали запити, робили депутатські звернення, підтримували словом і ділом нового енергійного владика Данила» [39, с.6].

У Чернівцях була створена філія братства по відродженню УАПЦ ім. св. ап. Андрія Первозванного. Делегати від духовенства і мирян з Чернівецької області прийняли участь на I Всеукраїнському соборі УАПЦ 5-6 червня 1990 р. в Києві. Серед присутніх були: митрофорний протоієрей Степан Антонович, миряни Ковалюк Дмитро, Олевич Микола, Джуряк Микола. За власним бажанням на Собор їхав священник Михайло Блощиця, настоятель сіл Митків і Брідок [39, с.9].

Першу Божественну літургію на Буковині владика Данило відслужив 10 червня 1990 р. у храмі Покрови Пресвятої Богородиці в с. Мамаївці Кіцманського району. Вже з 17 червня на теренах Буковини розпочалась боротьба між УАПЦ і РПЦ. 28 червня 1990 р. єпископ Данило (Ковальчук) уперше виступив у Чернівцях на несанкціонованому владою мітингу у сквері на Радянській площі, який був організований РУХом із приводу пам'яті репресованих радянською владою [85, с.154]. 15 липня 1990 р. в одному із

перших своїх інтерв'ю на Буковині в газеті «Молодий Буковинець» на запитання журналіста, кому повинні належати парафії в нашому краї владика сказав: «Не Москва і не Рим будували церкви в нашій краї, а простий народ – своїми руками, коштом і з вірою в Господа Бога. Тож нехай народ сам і скаже» [39, с.7]. В літі 1990 р. на Буковину приїхав митрополит Львівський і Галицький Іван (Боднарчук). Він спільно з іншими єпископами служив Божественну літургію в с. Мамаївці Кіцманського району. Після звершення богослужіння архієреї відродженої Церкви прибули на святковий мітинг на якому був присутній дисидент і депутат Левко Лук'яненко. Люди з радістю слухали вітальне слово владики Івана та вітали його.

На той час всі церкви перебували у підпорядкуванні РПЦ і владика Данило не мав церкви для здійснення богослужінь. З 2 вересня 1990 р. Божественну Літургію владика служив на Соборній площі м. Чернівці навпроти в'язниці. Лише 4 грудня 1990 р. українській громаді було передано дерев'яну Свято-Миколаївську церкву м. Чернівці, яка раніше використовувалась бджолярами як склад. У грудні 1990 р. як єпископ Данило (Ковальчук) отримав офіційну реєстрацію в уповноваженого Ради у справах релігій. Потім, було передано старовинний храм Різдва Іоана Хрестителя у с. Виженка Вижницького району. Процес поширення УАПЦ отримав широку підтримку в Кіцманському, Вижницькому і Заставнівському районах Чернівецької області, де активно переходили нові парафії. В інших районах проводились богослужіння під відкритим небом, наприклад на Анниній горі поблизу м. Вашківці [39, с.11].

Протоієрей Михайло Блощиця, який з перших днів був у рядах борців за відродження Української церкви згадував: «В той час нам постійно намагалися завадити донести слово правди до віруючих людей промосковські і прокомуністичні агітатори, а також уповноважений у справах релігій у Чернівецькій області О. Приходнюк. Вони перекручували значення слова «автокефалія» користуючись тим, що люди не зовсім розуміли значення цього слова. Нас називали «кефалісти», тобто «не православні», щоб ввести в оману простих людей. Наприклад, коли в селі Митків проводили опитування про

ставлення віруючих до української церкви, то в бланку навмисне надрукували «Українська православна церква» і «Українська Автокефальна церква». Начебто, це не православна» [39, с.6].

Але після довгого опору і відмов з сторони влади 2 жовтня 1990 р. Українську Автокефальну Православну Церкву було визнано. Ця історична подія глибоко відобразилась на церковному житті Буковини. Єпископ Чернівецький і Буковинський УАПЦ Данило розпочав активну роботу в напрямку відновлення теологічного факультету, звертаючись з клопотанням до вищого духовенства УАПЦ, ректорату університету, міністерства освіти, керівництва області. Ця ідея викликала підтримку серед студентів університету та їх страйкового комітету. 30 жовтня 1990 р. Вчена рада ЧНУ ім. Юрія Федьковича під тиском студентського страйку ухвалила одностайне рішення про доцільність відновлення теологічного православного факультету. Одночасно на вимогу студентів і частини викладачів було вирішено підняти над університетом синьо-жовтий прапор [46, с.117]. 29 червня 1991 року, буковинська преса вперше згадує про відновлення богословського факультету в Чернівецькому університеті. Журналіст Стефанець писав: «Пристрасті розпалилися навколо основоположних принципів заснування факультету. Сперечалися, чи може мати якась одна церква пріоритет у його відродженні і якою мовою повинні проводитись заняття. Єпископ РПЦ Онуфрій зажадав для своєї церкви одноосібного права у заснуванні факультету і головної ролі в її подальшій роботі...Владика Данило наголосив, що факультет, як і був заснований для православних, таким і повинен залишитись надалі...» [39, с.12].

На час проголошення незалежності України УАПЦ на теренах Буковини мала лише 13 громад і у порівнянні з 366-ти громадами УПЦ. В складний період відродження і боротьби Української Церкви значний вклад у відродження церкви зробили такі села як: Мамаївці та Шипинці Кіцманського району, Мосорівка, Микитків, Брідок Заставнівського району, Розтоки Путильського району, мікрорайони Ленківці та Рогізна, у м. Чернівці – Свято-Миколаївський храм (по вул.Сагайдачного), Свято-Успенський храм (по вул..

Новоушиця [39, с.11]. У листопаді 1990 р. у м. Чернівці було зареєстровано перші 3 громади УАПЦ за рішенням Чернівецького облвиконкому № 261 від 21 листопада 1990 р. Двом громадам передано вищеназвані 2 храми – це Св.-Миколаївська церква (вул. Сагайдачного) і Св.-Успенська (вул. Новоушицька) [85, с.155]. У радянський час вони не діяли і не належали жодній з релігійних громад. Одна громада отримала дозвіл на будівництво.

В друкованих виданнях цього періоду багато написано про суперечки між парафіянами за церковну власність в цей період. Наприклад, в статті « На майдані біля церкви...» описується: «Чергове пікетування храму Параскеви Сербської по вул. Заньковецькій відзначалось того дня не тільки тривалістю, але й тим, що в його ході чи не вперше було відверто зроблено спробу надати церковному конфлікту національного забарвлення... Аргументами у такому своєрідному диспуті були: штовхання, зривання хусток, биття сумочками і обливання... святою водою» [71, с.3].

Кардинальною подією, яка теж позначилась на церковному житті Чернівецького краю став Всеукраїнський Православний Собор у Києві 25 червня 1992 р., що об'єднав УАПЦ та частину УПЦ МП в єдину Православну Церкву Київського Патріархату. Це об'єднання стало поштовхом до переходу громад УПЦ МП в підпорядкування Київському Патріархату. 12 вересня відбулась перша архіпастирська візитація на Буковину митрополита Філарета та Митрополита Антонія (Масендича). В газеті «Буковинське віче» 15 вересня 1992 р. описано « При в'їзді на територію Чернівецької області, біля с. Атаки Хотинського району кортеж київських автомашин був заблокований на трасі, й на них посипалось каміння. Спритні молодики оточили автомобіль митрополита Філарета і в лічені секунди випустили повітря з шин та порізали скати...Коли митрополит Філарет виїздив для Богослужінь у Кіцманський та Заставнянський райони, біля храмів, що належали УПЦ МП, були виставлені живі пікети. З них доносилися образливі слова, погрози та лайки» [39, с.16]. Митрополит Філарет говорячи про цю поїздку наголосив: «Релігійна ситуація на Буковині ускладнюється не тільки тим, що розділились

українці, але й багатонаціональним складом населення області» [39, с.16].

В той же час надходила інформація про підтримку рішень об'єднавчого собору УПЦ Київського Патріархату. Про визнання у Чернівцях заявили в храмі св. Параскеви, низка парафій Заставнівського, Сторожинецького, Вижницького, Путильського районів. Проте УПЦ МП надалі продовжувало чинити перешкоди і висловлюватись образливо, наприклад перед богослужінням, яке мав здійснити владика Данило 21 червня 1992 р. було закрито храм на два замки, тоді питання вирішилось лише із залученням поліції.

11 жовтня у Свято-Миколаївському храмі м. Кіцмань відбулася перша Служба Божа українською мовою. Її очолили архієпископ Чернівецький і Буковинський Данило, отці Михайло Сіяч, Дмитро Марчук, Микола Занкович. Віряни на інших парафіях теж прагнули до богослужінь рідною мовою. Отцю Михайлу Скибицькому за читання молитви рідною мовою неодноразово погрожували побити вікна в батьківській хаті.

Також, були випадки підпалу. В 1992 р. була спроба спалити дерев'яну церква святого Миколая (1607 р.). Вона була не лише історичною та архітектурною пам'яткою, але першим храмом, який прийняв українського єпископа Данила і тимчасово кафедральним храмом Київського Патріархату. Про подію сторож церкви Комарницький розповідав: « У суботу зранку, як завжди підмів приміщення і, не зачинивши внутрішні двері вийшов на кілька хвилин приготувати сніданок...коли повернувся, то застав церкву охоплену вогнем» [39, с.18]. Після спалення священики відправляли службу на подвір'ї храму.

Незважаючи на перешкоди за 1992 р. кількість релігійних громад УПЦ КП збільшилася у п'ять разів. Якщо 1 січня 1992 р. їх було лише 13, то 1 січня 1993 р. стало вже 68 [40, с.5]. Важливою подією 1993 р. для православної церкви на Буковині став візит предстоятеля УПЦ в Канаді митрополита Василя (Федака), який був родом з с. Кадубівці. Цей візит став одним з кроків на шляху до визнання Українського Православ'я, адже УАПЦ в Канаді є соборотворчою,

самоуправною митрополією, яка перебуває в євхаристійному єднанні з Вселенським Патріархом. Під час зустрічі митрополита Василя у храмі Святої Параскеви владика Данило закликав допомогти в об'єднанні всіх православних України.

Після смерті Патріарха Київського і всієї України Мстислава 11 червня 1993 року місцелюбителем Патріаршого престолу було обрано архієпископа Чернігівського і Сумського Володимира (Романюка), 20 жовтня 1993 р. на Помісному Соборі його було обрано Патріархом Київським і всієї України. 21 жовтня відбулася інтронізація новообраного Патріарха, його заступником обрали митрополита Філарета. В документах цього Помісного Собору зазначалось «Доручити Архієрейському собору розглянути питання про відновлення Буковинської митрополії...» [39, с.21].

В лютому 1994 р. Патріарх Володимир Романюк відвідав Буковину. В ході візиту зустрівся з мером В. Павлюком, освятив патріотичні справи козаків з Буковинського коша, відвідав художній музей, зустрівся з учнями школи-гімназії №9 і студентами теологічного факультету. Під час зустрічей, він наголосив: «Автокефалія не надається, а просто береться...Надії на те, що Москва надасть автокефалію УПЦ, немає...Ми стоїмо на позиції: незалежній державі – незалежну церкву» [39, с.21].

21 липня 1994 р. в кафедральній церкві святої Параскеви відбувся Православний Собор за багаточисельної участі духовенства та віруючих Чернівецько-Буковинської єпархії. У діянні Собору прийняли участь архієпископ Чернівецький і Буковинський Данило і архієпископ Рівненський і Острозький Роман. На ньому було розглянуто питання правонаступності Буковинської митрополії. В постановах зазначалось: «1.Визнаємо неканонічним і безпідставним приєднання Буковинської митрополії без згоди віруючих і духовенства Буковини до РПЦ і її ліквідацію в 1944 р.; 2. Чернівецько-Буковинську єпархію з нинішнього дня вважаємо Чернівецько-Буковинською митрополією в складі УПЦ КП, правонаступницею Буковинської митрополії, безпідставно ліквідованої в 1944 р.» [44, с.14].

28 червня 1994 р. Святійший Патріарх Володимир прийняв затверджену Собором делегацію в складі: митрополита Данила, митрофорного протоієрея Степана Антоновича, голови Буковинського комітету захисту українського Православ'я Ореста Моргоча, голови Буковинського Православного братства Василя Козьмика. На прохання членів делегації Патріарх ствердив та благословив постанову [10, с.14].

Також, у 1994 р. Владика Данило у Чернівецькому державному університеті започатковує перший український теологічний факультет, який функціонував на повному утриманні митрополії. Відродження, якого привернуло пильну увагу науковців Румунії, Польщі, Болгарії, США, Канади, Англії. Трохи пізніше було створено архієрейський хор, який неодноразово співав перед послами інших держав у Посольстві України і Румунії.

Проте на шлях становлення УПЦ КП на Буковині зазнавала суттєвого тиску з боку УПЦ МП. Тому владика Данило неодноразово звертався до голови обласної ради, до прокурора Чернівецької області, з скаргами: «До яких пір віруючі Української церкви будуть терпіти дискримінацію від Московського Патріархату?» [67, с.5]. Були зафіксовані випадки побиття священників, обливання брудом і нечистотами духовенства і канцелярії владики Данила, написання образливих написів на його адресу.

Однак, Владика не припиняв діяльність спрямовану на розвиток православної церкви на Буковині і 20 вересня 1994 р. за вагомі заслуги перед українським народом і рідною Церквою архієпископ Чернівецький і Буковинський Данило був піднесений до сану митрополита [39, с.24]. 23 вересня 1994 р. митрополит Данило перебуваючи в Києві мав розмову з митрополитом Володимиром (Сабоданом), предстоятелем УПЦ МП. В ході якої митрополити розмірковували, що святим ділом стало би створення спільної комісії для перегляду богослужбової та богословської літератури на українську мову. «Якби Господь благословив таку працю, вона б підсумувала конфлікт і привела український народ до єдності, миру, злагоди, спасіння» [39, с.24].

Активно підтримувались відносини між духовенством УПЦ КП і

духовенством української діаспори. З 6 червня – 7 липня 1995 р. на запрошення українців діаспори владика Данило перебував у США, де зустрівся з значною кількістю духовенства, представниками різних громадських і релігійних організацій. Важливою подією був візит з Греції митрополита Димитрія, який перебував на Буковині з 20 вересня по 1 жовтня. Чернівецькі ЗМІ коментуючи його приїзд писали «Питання внутрішньо-церковного і міжконфесійного діалогу, перспективи у цьому контексті світового і українського Православ'я обговорили 23 вересня голова облдержадміністрації Г. Філіпчук і митрополит Афінський Димитрій [39, с.31].

Впродовж 1995-1997 рр. було здійснено чималу кількість виїздів на парафії, освячення храмів, пам'ятних хрестів, каплиць та виїздів по Україні – Київ, Крим, Запоріжжя і т.д. 17 вересня 1997 р. митрополитом Данилом було очолено делегацію у складі священника О. Костинюка, В.Гордійчука, Р. Вакарюка до Вселенського Патріарха Варфоломія.

Однак, в цьому ж році у Буковинській митрополії УПЦ КП сталася конфліктна ситуація, яка в результаті завершилась розділом митрополії. Митрополит Данило висловив з цього приводу своє бачення: «Чернівецько-Буковинська митрополія – єдина єпархія, яка при всіх потрясіннях нашої церкви була стабільною...З того часу, відколи почалося будівництво храму Різдва Христового, відколи відкрилися двері адміністрації для окремих священників незабаром появився лист до патріарха...Я хотів би, щоб історія знала, що не було і немає жодних причин для розколу митрополії. Яка в цьому потреба?» [48, с.7]. На прохання духовенства і парафіян 10 вересня митрополит Данило провів збори в яких взяли участь понад 30 священників і понад 100 парафіян. 24 вересня 1997 р. відбулися збори Чернівецько-Буковинської митрополії в ході яких з'ясувалось, що в конфлікті проти митрополита взяло близько 10 священників [39, с.35].

30 вересня 1997 р. ситуацію, яка склалась на Буковині було розглянуто на Священному Синоді УПЦ КП під головуванням Патріарха Київського і всієї України Філарета. Священний синод виніс наступні рішення: «1. Розділити

Чернівецьку єпархію на дві єпархії: Чернівецьку і Кіцманську.; 2. Керуючим Чернівецькою єпархією, залишається митрополит Данило з титулом «Чернівецький і Буковинський»; 3. Керуючим Кіцманською єпархією з титулом «Кіцманський і Заставнянський» бути клірику Київської єпархії ієромонаху Нікону...; 4. До Кіцманської єпархії належать парафії, які після парафіяльних зборів більшістю голосів висловили своє бажання входити до цієї єпархії». Дане рішення владики Данило прокоментував висловивши незгоду з рішенням Синоду УПЦ КП «Розділення митрополії на дві єпархії несе розбрат і без потрібну боротьбу в середині самої Митрополії, чим буде призупинене розширення УПЦ КП на Буковині» [39, с.35-36]. Кіцманську єпархію у різний час очолювали наступні єпископи – Нікон (Калембер), Варлааам (Пилипишин) Марк (Гринчевський), до нині Онуфрій (Харук).

Не зважаючи на розділ в єпархії на дві гілки продовжувався розвиток православної церкви на Буковині, освячення нових храмів і каплиць, хрестів, участь в святкових урочистостях ініційованих владою і наукових конференція, де тривали дискусії про необхідність об'єднання православної Церкви. Особливо протягом 2000 р. було проведено багато конференції селами і містами Буковини присвячених 2000 літтю Різдва Христового. На одній із таких конференцій говорилося про соборність Вселенської Церкви тоді владики Данило зазначав: «Для об'єднання Православних Церков в Україні немає ніяких перепон у сфері віри, церковних догм, обрядів. Тут на перешкоді лише амбіції окремих єпископів і особистостей, які складають вагоме число в тій чи іншій діючій Церкві...Якщо Церква називає себе Українською, то її центр має бути в Києві, і йому мають підпорядковуватись всі периферій гілки. Якщо якась частина віруючих і їхніх пастирів хоче підпорядковуватися Москві – будь ласка! Хай оголошують себе гілкою РПЦ в Україні, щоб була чітка визначеність – хто є хто» [39, с.45].

В умовах різного тиску, утисків і зневаги Чернівецько-Буковинська єпархія продовжувала свій розвиток, до 2009 р. вже нараховувалось 127 парафій і їх кількість продовжує зростати до нині Також у 2009 р. за рішенням

Архієрейського собору УАПЦ на території Чернівецької області було відроджене єпархіальне управління Української Автокефальної Православної Церкви, керуючим єпархією було призначено єпископа Германа (Семенчука) з титулом Чернівецького і Хотинського.

Не зважаючи на розділення Буковинської митрополії на три єпархії в православній церкві продовжувався розвиток, розбудова парафій, активна наукова діяльність, видавництво численної богослужбової і релігійної літератури і єпархія твердо прямувала до визнання Помісності.

2.3. Особливості діяльності УПЦ МП в першій чверті ХХІ століття

До початку 90-х рр. XX століття частина УПЦ залишалася у вимушеному підпорядкуванні РПЦ, а жорсткий атеїстичний режим не дозволяв будь-якого активного опору діям МП. Проте XX ст. продемонструвало чітку закономірність – із послабленням для народу неволі тілесної, у нього одразу виникала нагальна потреба духовного визволення. Втретє, за не ціле століття український народ після демократизації, на хвилі національного піднесення, заявив про свою ідентичність та самобутність у духовній сфері. Але в РПЦ були інші плани на український народ, який становив більшу частину його релігійних громад (з 6806 громад близько 4 тис. було в Україні).

Не зважаючи на «проавтокефальні» рішення впродовж 1990-1991рр., які зовсім не властиві для консервативного МП вже з грудня 1991 року розпочалась активна антиавтокефальна пропаганда в Україні. Також, інформаційна війна по дискредитації предстоятеля УПЦ МП митрополита Філарета, який мав автокефальні настрої. Апогеєм став Харківський собор, який містив низку порушень, але в підсумку усунув митрополита Філарета з посади. 11 червня 1992 р. Архієрейський Собор РПЦ ухвалив предстоятелем УПЦ Володимира (Сабодана). На Буковині 24 листопада 1990 р. постановою Синоду УПЦ єпископом Чернівецьким і Буковинським був призначений владика Онуфрій (Орест Березовський), який був 1 із 3 представників, що виступали проти митрополита Філарета. 9 грудня над ним було звершено єпископську хіротонію у Свято-Володимирському соборі Києва. Вікарієм Чернівецької єпархії у 1992-1993 рр. було назначено єпископа Кіцманського Пантелеймона (Павла Романовського).

Свою діяльність єпископ Онуфрій здійснював опираючись на приписи «Статуту про управління Української Православної Церкви» 1990., який зазнавав змін в 1992 й 2007 р. та «Статуту релігійної організації управління Чернівецько-Буковинської єпархії Української Православної Церкви» з 2013 року [82, с.258]. До 1991 року Чернівецька єпархія поділялась на 1 міське – Чернівецьке благочиння і 10 сільських – Вижницьке, Глибоцьке, Путильське, Кіцманське, Кельменецьке, Заставнівське, Новоселицьке, Хотинське,

Сокирянське, Сторожинецьке, у 1991 р. було створене Герцаївське благочиння.

Станом на 1991 р. в Чернівецькій єпархії УПЦ налічувалось 389 зареєстрованих і 9 незареєстрованих громад, діяв 1 монастир, служило 200 священників і 4 диякони. У 1992 р. до єпархії належало 366 храмів. Наприкінці, 1995 р. Чернівецька єпархія мала 12 благочинь, 361 парафію з яких 40 міських і 361 сільська та 6 монастирів (по 3 чоловічі і 3 жіночі). У 183 парафіях були муровані храми, а в 148 - дерев'яні. За даними станом на 1 січня 1996 року служило 288 священників та 15 ієромонахів [82, с.256]. У 2000 р. кількість монастирів на території Чернівецької області зросла до 10. За статистичними даними у 2010 році у Чернівецькій єпархії налічувалось 426 релігійних громад. Наприкінці, 2018 статистичні дані змінилися УПЦ зберегла 402 громади, 600 культових споруд, 13 монастирів [43, с.108-115].

У зв'язку з розбудовою Української Автокефальної Церкви на Буковині впродовж 1990-1992 рр. від УПЦ почали переходити перші громади. Восени 1990 р. офіційно перейшли перші 3 громади. З утворенням за сприяння президента Л. Кравчука і митрополита Київського Філарета в 1992 р. УПЦ КП кількість громад, які переходили зростала. Станом на 2000 р. було вже 119 зареєстрованих і 4 незареєстровані. В 2018 р. налічувалось 76 парафій (167 громад), 90 культових споруд і 2 монастирі. УАПЦ мала 2 парафії [82, с.267]. В цій ситуації архієрей Московського Патріархату Онуфрій висловлював наступну позицію «...Україна – це частина Великої Русі: є Київська Русь, є Московська Русь, Біла Русь – і ця Русь завжди була разом і церква в нас ніколи не ділилась» [25, с.3].

Процес переходу парафій у підпорядкування УПЦ КП відбувався з суперечками між парафіянами за церковне майно у багатьох громадах, в результаті фіксувалось чимало правопорушень. Значного поширення в краї набула практика почергового використання храмів, яка була запропонована уповноваженим Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів УРСР по Чернівецькій області О. Приходнюком у листі осінню 1991 р. Проте, вона не задовольняла жодну зі сторін. У своєму зверненні до народних депутатів

області члени Єпархіальної ради УПЦ зазначали: «Співслужіння є засобом не ліквідації, а навпаки загострення міжконфесійної ворожнечі, тому ми проти співслужіння» [43, с.36].

Некомпетентне втручання влади у міжконфесійні конфлікти, майнові суперечки та упереджене ставлення до окремих релігійних конфесій, лише поглиблювало кризу, яка наростала. До того ж ситуація в області ускладнювалася постійними скаргами та протестами, які надходили до місцевих органів державного управління і не рідко вирішувались в судовому порядку. У 90-х рр. ХХ ст. зростала конфронтація між конфесіями Київського, і Московського Патріархатів, які постійно підривали авторитет одна одній й створювалися гарячі конфліктні точки в релігійному середовищі всієї області.

До органів місцевої влади надходили десятки листів-звернень, у яких прихильники автокефалії звинувачували владика Онуфрія (Березовського) та місцевих чиновників у створенні неконтрольованої ситуації в області. Наприклад, у листі вірян села Васловівці Заставнівського району від 2 березня 1993 р. зазначалось: ««...Багато є несвідомих елементів з притупленим почуттям національної гідності, що нарікають на українську свою ж державу. Мовляв, Україна винна в усіх бідах, що є нині в нас...З цього користають недруги, а власті пасивно спостерігають, не втручаються, на все закривають очі. Його преосвященство єпископ Чернівецький і Буковинський Онуфрій та його братія грають роль троянського коня, хоч при комуністичній владі вони сиділи тихо, як раки в торбі» [43, с.40].

Прослідковувалась недостатня компетентність керівництва краю та зміна курсу у вирішенні релігійних питань залежно від суспільно-політичної ситуації в області, чимало представників влади лобіювали інтереси МП, чинили перешкоди у перереєстрації громад і передачі церковного майна УПЦ КП. Прихильники москвофільства співпрацюючи з духовенством Московського Патріархату провокували ворожнечу і постійно декларували свої антиукраїнські настрої.

В тогочасних публікаціях місцевий журналіст М. Шкварчук повідомляв:

«Останнім часом на Буковині виникли великі непорозуміння між православними віруючими...Прикладів багато як у Чернівцях, так і в Кіцманському, Заставнівському, Вижницькому та Сторожинецькому районах. Чернівецьке єпархіальне управління Московського Патріархату організовує напади на парафіян, дезінформує віруючих, щоб якось затримати ріст Київського Патріархату» [83, с.1]. Були непоодинокі випадки співпраці суддів з МП, в них виробився певний стиль роботи. Як зазначав В. Козьмик по справі звільнення священника А. Сапиги з села Кострижівка Заставнівського району «Управа братства вже стикалася з фактом пропажі документів громади Київського Патріархату в Чернівецькому обласному суді [41, с.1].

Московський Патріархат в особі УПЦ нерідко чинив незаконні дії і часті «загравання» з обласною владою, яка не приховувала своє прихильне ставлення. Про це повідомляла місцева преса: «Чиясь вправна рука підключила до «захисту» Московського Патріархату і Першотравневий райвідділ внутрішніх справ м. Чернівці за наклепницькою заявою з Свято-Миколаївського храму на вул. Руській («батюшка» Дмитро Латковський) парафіян цього ж храму, які утворили громаду Київського Патріархату, викликали в міліцію і проводили з ними «профілактичну» бесіду» [59, с.1].

21-24 травня 1995 року Чернівецьку єпархію УПЦ відвідав митрополит Володимир (Сабодан), але ситуація суттєво не змінилася. Керівник відділу у справах релігій Чернівецької ОДА розглядаючи складні процеси в церковно-релігійному житті області вказував на їх загостреність і дестабілізацію релігійної ситуації регіону. У газеті «Час» від 3 лютого 1996 р. він висвітлював: «Незважаючи на всі зусилля, які були зроблені органами державної влади, віруючі обох громад (православних) продовжують конфліктувати між собою, проявляючи при цьому амбіційність, стають на перешкоді сотням віруючих у задоволенні їх духовних потреб» [47, с.1]. Хоч 1996 р. проголошувався «Роком порозуміння» ситуація не зазнала значного покращення. Релігійна ворожнеча розпалювалась навіть довкола церковного подвір'я і кладовищ, які взагалі знаходяться у власності Сільських Рад. Наприклад, факт релігійного

протиборства був зафіксований в селі Стрілецький Кут Кіцманського району, коли через подвір'я храму УПЦ не дозволили перенести труну з тілом померлої віруючої УПЦ КП [43, с.60]. Попри на всю складність і неоднозначність ситуації в краї, нових рубежів у сфері державно-церковних взаємовідносин надали вибори народних депутатів України 1998 р. У підсумку церковне питання стало перетворюватися на знаряддя міжпарламентської боротьби. В області було зафіксовано багато випадків, зокрема в смт. Берегомет Вижницького району, смт. Кострижівка, с. Веренчанка Заставнівського району та Заставні, коли органи місцевої влади, надаючи переваги окремим релігійним організаціям, тривалий час зволікали із вирішенням нагальних питань щодо виділення земельних ділянок під будівництво культових споруд, реєстрації статутів релігійних громад і т. п. [43, с.52].

Московський Патріархат віднісся дуже негативно до переходу частини вірян із громад УПЦ, тому релігійна ситуація в таких місцях часто загострювалась, через за право володіння чи користування культовими будівлями та церковним майном. Такі випадки траплялися у смт. Вашківці, селах Іспас, Банилів, Берегомет Вижницького району; селах Веренчанка, Шубранець, Кострижівка, Дорошівці Заставнівського району; м. Кіцмань, селах Оршівці, Ставчани, Стрілецький Кут Кіцманського району; м. Сторожинець, селах Старе Жадове, Банилів Підгірний, Костинці Сторожинецького району [43, с.60]. В ході конфліктів були написані численні скарги-звернення представників православних церков до Адміністрації Президента України та інших урядових установ.

З 1999 р. почав функціонувати Чернівецький православний Богословський інститут ректором, якого став Г. Соб'ят. Тоді було започатковано видання церковного журналу «Світильник» українською і румунською мовами, дитяче видання «Світло Різдва». Також, організовано діяльність двох братств О. Невського та св. Серафима (Чичагова), на парафіях недільні школи. Надалі, взаємовідносини в області на релігійному ґрунті були загалом досить толерантними. З 12 по 17 травня 2003 р. в області працювала

комісія, що перевіряла виконання облдержадміністрацією актів, доручень Президента України, рішень Уряду. У ході проведеної перевірки було виявлено значну кількість конституційних порушень з боку посадовців і високий рівень політизації релігійного життя в 10 населених пунктах області, де були зафіксовані міжконфесійні протистояння - переважно між УПЦ та УПЦ КП [43, с.75]. Наприклад, в «Інформаційному звіті» за лютий 2003 р. повідомляється: «В області намітилась нова негативна тенденція, де священнослужителі УПЦ розпалюють міжконфесійну ворожнечу між жителями сіл, не дозволяючи жити в шлюбі громадянам, які належать до різних конфесій, інколи втягують органи державної влади до прийняття незаконних рішень на зборах села...» [43, с.82].

Такі дії не тільки поглиблювали міжконфесійну прірву, але й суперечили церковному і державному законодавству. Крім того, представники УПЦ досить негативно реагували й на діяльність інших релігійних організацій краю. На цьому наголошувалося в «Інформаційному звіті» за лютий 2003 р.: «УПЦ останнім часом в області веде себе досить зухвало, не реагує на зауваження відділу, зверхньо себе ставить у відношенні до інших конфесій» [43, с.95]. Були зафіксовані випадки зухвалої поведінки священнослужителів стосовно місцевої влади.

Духовенство в юрисдикції Московського Патріархату на чолі з правлячим архієреєм Онуфрієм (Березовським) спільно з органами місцевої влади рішуче виступило проти ініціативи румунської сторони створити на території Чернівецької області православного вікаріату. До якого б увійшли усі румуномовні парафії краю УПЦ. Їх в області нараховується більше 100 громад [43, с.100]. Не менш рішуче УПЦ виступало проти усіх зустрічей як представників українського духовенства, так і влади з Константинопольським Патріархом Варфоломієм. У такий спосіб намагалась перешкодити утворенню Помісної Церкви і зберегти контроль над усіма українськими парафіями, приходами і монастирями, які входять до складу РПЦ. В області у кінці серпня-початку вересня 2000 р. навіть були розповсюджені агітаційні листівки і зразки бланків з «сепаратистським» текстом: ««Лист Святійшому Патріарху

Московському та всієї Руси Алексію II (копія - президенту Росії В. Путіну). Я (П.І.П) засвідчую свою рішучість зберегти вірність Російській православній церкві і Святійшому патріарху Московському і всієї Руси і категорично заперечую як проти відокремлення Київської митрополії (у 1990 р. .) від Московської патріархії...» [43, с.132]. У зв'язку з цим, деякі політичні сили звинуватили архієпископа Чернівецького і Буковинського УПЦ Онуфрія в його антидержавній та антиукраїнській діяльності.

В 2004 р. діяльність президента України В. Ющенка в напрямку створення Єдиної Помісної Православної Церкви в Україні повністю відкидалась владику Онуфрієм, який не пішов на будь-який діалог з УПЦ КП. Це стало початком зниження рівня довіри до УПЦ та викликало масу незадоволень серед жителів краю. Але, проросійсько орієнтована частка віряни з благословення політично заангажованих священників влаштовували масові провокації по селах і містах області, щоб припинити «антиканонічні» дії В. Ющенка [43, с.134]. І надсилала у 2006 р. скарги до голови Чернівецької ОДА, Президента, Прем'єр-міністра і депутатів Верховної ради України з звинуваченнями місцевої влади в упередженому ставленні і репресіях стосовно них. В 2008 році місцева влада знову розгорнула роботу в пошуку компромісу з різними релігійними організаціями в області.

1-2 жовтня 2011 р. в Чернівецьку єпархію УПЦ прибув з візитом Московський Патріарх Кирило (Гундяєв). Спершу, він відвідав єпархіальне управління на вул. Руській 33, потім звершив спільне всеношне бдіння у Свято-Духівському кафедральному соборі разом з митрополитом Чернівецьким і Буковинським Онуфрієм (Березовським), після вирушив у Банчени. Там 2 жовтня патріарх РПЦ здійснив освячення Свято-Троїцького собору Свято-Вознесенського Банченського монастиря, також освятив при монастирі будинок для дітей з особливими освітніми потребами, відвідав монастирський дитячий притулок в селі Молниця [82, с.266]. В березні 2013 Чернівецьку Єпархію УПЦ було перейменовано на Чернівецько-Буковинську. Після обрання митрополита Онуфрія предстоятелем УПЦ з 2014 єпархію очолив митрополит Мелетій

(Ватентин Єгоренко), колишній єпископ-вікарій Хотинський. Також, у Чернівецько-Буковинській єпархії вікарними владиками є архієпископ Банченський Лонглін (Михаїл Жар), єпископ Хотинський Веніамін (Мирослав Міжінський).

Переломний період в існуванні і діяльності УПЦ настав 5-6 січня 2019 року. Коли 5 січня 2019 р. Вселенський патріарх Варфоломій підписав Томос про автокефалію єдиної Православної Церкви України, а 6 січня 2019 року передав предстоятелю новоствореної ПЦУ Епіфанію посох і Томос. Церква отримала офіційне визнання Елладською, Александрійською та Кіпрською церквами. Але УПЦ, не визнала автокефалію Православної Церкви України і розгорнула інформаційну війну проти Томосу, Вселенського Патріарха, ПЦУ, її предстоятеля Епіфанія, найбільш поширеними звинуваченнями є «неканонічні», «розкольники», «не благодатні». Тиску зазнають і клірики УПЦ, які виявляють бажання перейти в ПЦУ, проти них одразу з'являються компромативні матеріали і «заборона» на служіння з боку УПЦ. Окрім, інформаційної війни УПЦ вдається до силових дій на тих парафіях, які виявили бажання переходу в лоно ПЦУ. Сам процес переходів всіма способами блокується і не рідко з залученням силових структур.

Після повномасштабного вторгнення Російських військ 24.02.2022 р. діяльність УПЦ, яка до цього часу не приховувала свій зв'язок з РПЦ набула неоднозначного характеру. Де-юре митрополит Онуфрій скликав у Києві Собор УПЦ 27 травня 2022 р. на якому було змінено Статут про управління УПЦ, з нього було прибрано згадки про Московський патріархат та взаємодію УПЦ із РПЦ. Проте було введено норму у Розділ І.п.1. «Українська Православна церква є самостійною і незалежною у своєму управлінні та устрої відповідно до Грамоти Патріарха Московського і всієї Русі Олексія II від 27 жовтня 1990 року» [58]. Але разом з тим Собор відкрито виступає проти ПЦУ висловлюючи вимоги і незгоду з автокефалією та сумнів, щодо канонічності ієрархій ПЦУ.

Де-факто вчинки кліриків УПЦ після повномасштабного вторгнення доволі суперечливі і досі немає відповіді їх очільника митрополита Онуфрія по

відношенні до духовенства, яке співпрацює з ворогом. Крім того, сам митрополит Онуфрій 22 серпня 2022 року вчинив неоднозначно організувавши зустріч з російськими військовополоненими у стінах Києво-Печерської Лаври. Як зазначають сучасні медіа під час спілкування очільник УПЦ МП Онуфрій сказав їм: «Хочу побажати вам здоров'я, щоб Господь повернув вас у свою батьківщину, сім'ї...», також роздав їм молитвослови, іконки і шоколадки, а потім полоненим поіменно проспівали «Многая літа» [50] .

Варто зазначити, що згідно висновку релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським Патріархатом, прийняття нової редакції Статуту про управління УПЦ (від 27.05.2022) та постанови Собору УПЦ не призвели до розриву церковно-канонічного зв'язку УПЦ із РПЦ . У висновках експертизи зазначається: «Статус УПЦ як структурного підрозділу РПЦ, що користується певними правами самостійності, але не утворює автокефальну церкву залишається незмінним... Жодних документів чи дій, які б свідчили про трансформацію УПЦ в самостійну відносно РПЦ релігійну організацію, членами експертної групи не виявлено» [8].

Таким чином, діяльність УПЦ (МП) в Україні і в Буковині зокрема, здійснюється за Статут про управління УПЦ, який зазнавав неодноразових змін і відповідно до висновку релігієзнавчої комісії не містить даних про розрив канонічного зв'язку з РПЦ. Після проголошення незалежності України УПЦ розгорнула активну роботу з реєстрації православних громад і храмів у своє підпорядкування, станом на сьогодні лише в Буковині залишається більше 400 парафій. Задля збереження власних парафій УПЦ вдавалась і вдається до дискредитації релігійних організацій краю і насамперед, ПЦУ інформаційної війни з активним залученням медіа та силових структур. Також, УПЦ займає неоднозначну позицію у час широкомасштабного вторгнення російських військ.

РОЗДІЛ III

ТОМОС - КАНОНІЧНЕ УТВОРЕННЯ ПЦУ І НОВІ ВИКЛИКИ

3.1. Становище і діяльність УПЦ КП від відродження до Томосу

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року створило сприятливі умови для духовного розкріпачення українського народу. Становище УПЦ хоч і незалежної та самостійної в управлінні, що стало можливим після вручення «Грамоти» Московським патріархом Алексієм II 27 жовтня 1990 року суперечило політичному стану України, яка набула суверенітет і незалежність.

3 листопада 1991 року в Києво-Печерській Лаврі митрополит УПЦ Філарет скликав Помісний Собор опираючись на Статут і Патріаршу Грамоту. На соборі одноголосно було прийнято рішення про автокефалію Української Православної Церкви і фактично її відокремлення від Московського Патріархату. Однак, тут варто зазначити, що Філарет формуючи свій зворот щодо автокефалії звертається до Московського Патріарха. Це у свою чергу було явно скеровано проти історичних привілеїв Константинопольського патріархату. В той час як УАПЦ зверталось до Вселенського Патріарха, що було канонічно і доцільно для третього відродження УАПЦ.

З боку митрополита Філарета такий крок був порушенням, оскільки Київська митрополія завжди була канонічною територією Вселенського Патріархату. Також, знаючи історію надання Московським Патріархом автокефалії «Православній Церкві Америки», яку на той час вже 10 років не визнавала більшість Православних Церков, він ставив під сумнів право Константинопольського Патріархату, щодо надання автокефалії і фактично підтримав позицію РПЦ стосовно історично-канонічних прав Вселенської Патріархії. Крім того, попередньо було подання до Вселенського Патріарха про визнання з сторони УАПЦ, до якого потрібно було лише приєднатися [20].

Відповідно своїм зверненням до Московського Патріарха Філарет практично нівелював отримання автокефалії канонічним чином, бо автокефалію отриману від МП ніколи б не визнав Вселенський Патріарх. Проте

ця подія спричинила занепокоєння з сторони РПЦ, яка раніше була проти утворення УАПЦ і виступила проти відокремлення УПЦ. На архієрейському соборі Московського Патріархату, який відбувався 31 березня – 4 квітня 1992 року було прийнято рішення відмовити в автокефалії УПЦ. Крім того, 27 травня був скликаний у Харкові Архієрейський Собор з метою усунути митрополита Філарета з посади предстоятеля УПЦ і обрати «свого» ставленика, який би відмовився від ідеї автокефального відокремлення від Московського Патріархату.

В результаті інспірованого Собору і низки порушень на ньому митрополита Філарета було усунено, а наступником обрано митрополита Володимира (Сабодана). Фактично Харківський Собор став передумовою розділення українського православ'я на УПЦ Московського Патріархату і УПЦ Київського Патріархату. Через ряд значних порушень, які були на Соборі Президія ВР України і уряд не визнали законними рішення Харківського Собору, як такі, що суперечать Статуту УПЦ, зареєстрованому органами державної влади України [68].

22 травня 1992 р. у Києві відбувся Всеукраїнський форум на захист українського православ'я за участі єпископів, духовенства і вірян УПЦ та УАПЦ. Після Помісного Собору 1-3 листопада розпочались перемовини про об'єднання двох церков в одну. 25-26 червня 1992 року в Києві у резиденції митрополита Філарета відбувся Всеукраїнський Православний Собор, що об'єднав Українську Автокефальну Православну Церкву з частиною Української Православної Церкви (Московського Патріархату) в єдину Українську Православну Церкву Київського Патріархату [68]. Також, Собор підтвердив обрання митрополита Мстислава Патріархом Київським і всієї України. Статутом УПЦ Київського Патріархату став Статут УАПЦ з відповідними доповненнями. 10 липня 1992 р. Статут УПЦ КП був зареєстрований органами державної влади України.

1 - 6 липня 1992 року на запрошення Вселенського Патріарха Варфоломія делегація УПЦ КП, очолювана Блаженнішим митрополитом Філаретом

(Денисенком), відвідала Константинополь. Переговори між Патріархом Варфоломієм і митрополитом Філаретом ішли з приводу автокефалії Української Православної Церкви. Патріарх Варфоломій, вислухавши митрополита і ознайомившись з листом президента України Леоніда Кравчука заявив: «...щоб визнати автокефалію Української Православної Церкви треба, щоб вона спочатку об'єдналася; сьогодні вона, на жаль, роз'єднана на дві частини...»[68].

11 червня 1993 року помер Патріарх Київський і всієї України Мстислав. Місцезблюстителем патріаршого престолу був обраний архієпископ Володимир (Романюк). 20 жовтня 1993 року Священний Синод призначив скликання Помісного Собору УПЦ Київського Патріархату для обрання Предстоятеля Церкви. Помісний Собор обрав Патріархом Київським і всієї Руси-України Володимира (Романюка) митрополита Чернігівського. Його заступником був обраний митрополит Філарет. 21 жовтня у соборі святої Софії відбулася інтронізація Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Романюка) [68].

7 вересня 1993 року архієпископ Львівський Петро і єпископ Переяславський і Січеславський Димитрій (Володимир Ярема) скликали Собор у Київському будинку вчителя. Тоді Димитрія (Ярему) було обрано Патріархом Київським і всієї України (УАПЦ). За час свого патріаршого служіння, він багато працював для створення Єдиної Помісної Церкви в Україні. У передсмертному заповіті закликав православних єпископів продовжувати свою працю і служіння під омофором Вселенського Патріарха Варфоломія. Також, закликав своїх вірних визнати юрисдикцію митрополита УАПЦ в діаспорі Константина [72]. Так крім, УПЦ Київського Патріархату активно функціонувала УАПЦ.

14 липня 1995 року помер Патріарх Володимир (Романюк). Похорон Святейшого Патріарха Володимира (Романюка) 18 липня був трагічним через знуцання з похоронної процесії і відомий як «чорний вівторок. Після його смерті 20-22 жовтня 1995 року у - Володимирському соборі відбувся Помісний

Собор УПЦ Київського Патріархату на якому митрополита Філарета (Денисенка) шляхом таємного голосування було обрано Патріархом Київським і всієї Руси-України. На ньому зібралися 173 делегати з усіх єпархій та понад 150 гостей, у тому числі близько 50 - з діаспори [68].

На Архієрейському Соборі, який відбувся перед цим було запропоновано три кандидатури, серед яких митрополита Івано-Франківського Андрія (Абрамчука). Два кандидати відмовилися. На Всеукраїнському Соборі була зроблена друга спроба, ніхто з тих кому було запропоновано не погодився. Тому Собор вийшов на таємне голосування лише з одним кандидатом – митрополитом Філаретом. За нього проголосувало 160 делегатів, 4 – проти і 9 утрималося [68]. Інtronізації відбулася 22 жовтня 1995 року у Володимирському соборі. Після того Собору УПЦ Київського Патріархату зменшилася на чотирьох архієреїв, які перейшли в УАПЦ з ними відійшло більш як чотириста парафій на Івано-Франківщині та Тернопільщині. Через два роки частина парафії повернулися до Київського Патріархату, а разом з ними - митрополит Василій (Бондарчук) та єпископ Іоан (Бойчук).

Після заборони у служінні та позбавленні сану Московським Патріархатом, Філарет звернувся з апеляцією до Вселенського Патріарха. Але коли ця апеляція була прийнята, митрополит всупереч позиції Константинополя у 1996 році втрутився у болгарський розкол і взяв участь в інtronізації розкольницького Патріарха Пимена. В тому ж році заснував «Грецький екзархат УПЦ КП» на канонічній території Еладської ПЦ. Пізніше прийняв під свій омофор «альтернативні» православні парафії у Європі, які проявляли критичне ставлення до Вселенського Патріархату [20]. Такі дії спричинили погіршення відносин між Українським Православ'ям і Константинопольським Патріархатом. Вселенський Патріарх Варфоломій скасував усі зустрічі з представниками УПЦ КП, які мали відбутися під час його візиту в Україну 24-25 вересня 1997 року.

У березні 1998 року Патріарх Димитрій і Патріарх Філарет підписали «Меморандум про наміри об'єднання», але цей меморандум не мав свого

продовження. Патріарх Димитрій змушений був публічно від нього відмовитися [20]. Діяльність патріарха Філарета під час його візиту в США у 2002 році ще більше посирила напруження у відносинах з Вселенським Патріархом. Через заснування «вікаріату УПЦ КП у США» до якого за різними відомостями увійшли від 6 до 15 парафій, які перейшли з УПЦ в США до УПЦ КП [20]. В результаті переходів у США відбулося декілька судових процесів, на яких прибічники Філарета виступали проти Константинопольського Патріархату. Тоді ж, у пресі США з'явилась низка статей в яких критикували Вселенського Патріарха.

Такі дії очільника Київського Патріархату за межами України в багатьох випадках порушували канонічне право засновуючи свої структури на канонічних територіях інших Помісних Церков. Тому, вони різко негативно позначались на ставленні Вселенського Патріарха до УПЦ КП.

Станом на 1 травня 2003 р. Українська Православна Церква Київського Патріархату мала 29 єпархій в Україні та 3 єпархії в Росії, всього - 32 єпархії, якими керували 35 архієреїв, з них п'ять - вікарні. Тоді як УПЦ МП мала 33 єпархії та 40 архієреїв, з них шестеро - вікарні. УПЦ Київського Патріархату об'єднувало 3672 парафії, на яких здійснювали богослужіння 2815 священників. Однак, Державний комітет у справах релігій подавав іншу статистику про кількість парафій Київського Патріархату (3196 парафій). Він зараховував до Української Автокефальної Православної Церкви парафії УПЦ Київського Патріархату (понад 600 парафій) тільки на тій підставі, що в статутах цих парафій вживається слово «автокефальна» (що дозволено Помісним Собором УПЦ Київського Патріархату). Сама ж УАПЦ засвідчувала, що в її складі 547 парафій, а не 1168, як подає Державний комітет у справах релігій. Згідно з соціологічними дослідженням Українського центру політичних і соціальних досліджень імені О. Разумкова, вірними Української Православної Церкви Київського Патріархату вважали себе 10 мільйонів православних християн [68]. Українська Православна Церква Київського Патріархату мала дві духовні академії (Київську і Львівську), богословський факультет при Чернівецькому

університеті та 6 духовних семінарій, 42 чоловічих та жіночих монастирі. Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату видав українською мовою всі богослужбові книги для звершення православного богослужіння українською мовою і періодичні видання.

Під час урочистого святкування 1020-ліття Хрещення Русі-України за активної підтримки влади і особисто Президента України Віктора Ющенка. Та за сприяння Секретаріату Президента України було встановлено контакт представників УПЦ КП з Фанаром у питанні дарування автокефалії і створено міжцерковну комісію по-українському церковному питанню за участі Константинопольського і Московського патріархів.

З неофіційних джерел та коментарів духовенства як УПЦ КП і УПЦ МП про перебіг тих подій розкривалась ворожість церков даних між собою, відсутність належного порозуміння, взаємні претензії на роль всеукраїнської релігійної інституції стали перешкодою у підготовці підґрунтя для успішних переговорів. 26 липня 2008 р. Вселенський Патріарх очолив богослужіння біля пам'ятника Володимиру Великому у Києві. Тоді ж відбулося чергове загострення у відносинах між Константинопольським Патріархатом і Філаретом. Патріарх Філарет всупереч всіх попередніх угод відмовився від «дорожньої карти» автокефалії, яку пропонував Вселенський Патріарх. Більше того після перемовин, які були провалені очільник Київського Патріархату розгорнув інформаційну компанію в ході якої звинувачував Константинопольського патріарха у спробі «приватизації КП» [20]. Також, висловлював думку, що нема різниці між Москвою і Константинополем щодо українського православ'я.

Однак, на початку 2009 р. Предстоятель УПЦ КП Філарет (Денисенко) заявив, що в Україні посилюються тенденції, щоб мати свою незалежну Церкву. Він відзначив позитивні кроки, які робить УПЦ в єдності з МП та позицію її єпископів напередодні Помісного собору РПЦ. Патріарх Філарет додав, що віддалення УПЦ МП від Москви сприятиме якнайшвидшому об'єднанню Церков в Україні в єдину Церкву [13, с.136-147]. Події, які

розвивалися в УПЦ МП і тимчасова позиція митрополита Володимира (Сабодана) створювали хорошу можливість для об'єднання, тому УПЦ КП пішло на зближення з УПЦ МП.

2 жовтня 2009 р. між представниками двох церков була проведена зустріч у приміщенні Київської Митрополії УПЦ на території Києво-Печерської Лаври. З боку УПЦ КП у зустрічі прийняли участь голова робочої групи митрополит Переяслав-Хмельницький Димитрій, ректор КПБА; єпископ Васильківський Євстратій, Голова Інформаційно-видавничого управління Київської Патріархії; архімандрит Епіфаній, керуючий справами Київської Патріархії; протоієреї Петро Зінич, професор КПБА та Олег Маланяк, доцент КПБА; а також аспірант КПБА Михайло Сивак. УПЦ на зустрічі була представлена головою групи архієпископом Білоцерківським і Богуславським Митрофаном, архієпископом Бориспільським Антонієм, Ректором КДАіС, архімандритом Кирилом (Говоруном), Головою Відділу зовнішніх церковних зв'язків УПЦ; протоієреєм Петром (Зуєвим), керівником відділу інформації та зв'язків із громадськістю Київської єпархії УПЦ та Володимиром Буреґою, помічником ректора КДАіС з науково-дослідницької роботи. Відсутній член робочої групи протоієрей Миколай Данилевич [55]. За результатами зустрічі було підписано «Протокол», а також голови робочих груп звернулися до преси з офіційними заявами.

Після зустрічі обидві сторони заявили про необхідність подолання розколу, адже він є однією з причин протистоянь в українському суспільстві та «приносить чималу шкоду православній місії в сучасній Україні та сприяє розповсюдженню серед її населення новітніх релігійних рухів деструктивного характеру» [55]. В результаті 4-5 жовтня 2008 року в Україну прибула спеціальна комісія Вселенського патріархату. Делегація з Константинополя на чолі з митрополитом Галльським Еммануїлом перебувала у Києві, де провела зустрічі з главами УАПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП - митрополитом Мефодієм, митрополитом Володимиром та патріархом Філаретом, а також з Президентом України Віктором Ющенком та Прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко [13, с.148].

Делегація схвально оцінила зустрічі робочих груп УПЦ МП та УПЦ КП, яка відбулася напередодні її візиту до Києва. І висловила своє бажання сприяти подоланню розколу, проте наголосили, що Вселенський патріархат не буде працювати у цьому питанні в односторонньому порядку, а лише у співпраці перш за все із УПЦ. Однак, обрання патріархом Московським Кірілла активізувало активну роботу РПЦ і між патріархами була особиста неприязнь, через це відносини почали погіршуватись.

Після цього УПЦ КП почала довгий процес консультацій та приватних перемовин з УАПЦ, які тривали до 14 вересня 2011 року. Під час закритої зустрічі керівника УПЦ КП Патріарха Філарета і УАПЦ Митрополита Мефодія (Кудрякова), вони домовилися про створення комісій, які мають вести переговори про об'єднання [16]. Але на позачерговому архієрейському соборі УАПЦ у Тернополі, що відбувся 18 жовтня архієреї УАПЦ незважаючи на позитивне ставлення до факту об'єднання висловлювали недовіру Філарету і припускали, що ним насправді готується таємне поглинання УАПЦ.

27 жовтня 2011 року в Києві був підписаний «Підсумковий документ спільного засідання комісій для ведення діалогу між Українською Православною Церквою Київського Патріархату та Українською Автокефальною Православною Церквою щодо об'єднання» [16]. Він складався з 10 пунктів, у двох примірниках і був підписаний членами двох комісій. Аналізуючи документ очевидним стає те, що підґрунтя можливого об'єднання було ідентичне тому, яке відбулось у 2018 році. Але Філарет в ультимативній формі відмовився від виборів предстоятеля, висуваючи умову лише приєднання УАПЦ до УПЦ КП, без можливості залишитися автономною структурою [16]. В результаті перемовини закінчились безрезультатно. Прибічники Київського Патріархату не приховували, що саме відмова Філарета йти на вибори чи надати певні гарантії для УПЦ стала причиною провалу.

Однак, наприкінці листопада - початку грудня була розгорнута потужна інформаційна компанія з сторони УПЦ КП, щоб зняти провину за зрив

об'єднання з патріарха Філарета. Значним недоліком була незацікавленість тодішньої влади приймати участь у вирішенні цього питання.

Події початку 2014 року, які супроводжувались наростанням конфлікту між владою та народом та зовнішня агресія поставили нові завдання перед Церквою в Україні. В таких умовах було підготовлене звернення Священного Синоду УПЦ КП до УПЦ та УАПЦ із закликом невідкладно розпочати діалог щодо об'єднання в єдину Церкву [29]. Відповіддю УПЦ МП стала ухвала Священного Синоду від 24 лютого 2014 р. про утворення робочої групи для продовження діалогу між Церквами [30]. Але політична зорієнтованість окремих ієрархів УПЦ МП на іноземні центри та відверті антидержавницькі висловлювання стали перешкодою для ведення діалогу. Тоді як УАПЦ погодилась на черговий діалог з УПЦ КП.

В 2015 році вже в присутності спостерігачів Вселенського Патріархату відбулись перемовини, однак на них повторився сценарій 2011 року. І відповідно вони були безуспішними. У 2017 році Філарет робив звернення до Архієрейського собору РПЦ, а Синод УПЦ КП у час війни з росією за поданням патріарха Філарета призначив своїм екзархом відвертого «царебожника» шанувальника російської імперії та прибічника «руського мира» митрополита Іосафата (Шибяєва) [31]. Це стало черговим викликом у відносинах з Вселенським Патріархом.

Крім того, 13 травня 2017 року Синод УПЦ КП утворив «Європейський Екзархат Української Православної Церкви Київського Патріархату», який мав парафії на канонічній території Константинопольського патріархату, Церкви Чеських земель і Словаччини, Еладської Православної Церкви та автономної Православної Церкви Фінляндії [31]. Також, духовенство УПЦ КП, не дивлячись на протести Польської Православної Церкви «з благословення Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета» продовжувало регулярно навідувати монастир святих Кирила і Мефодія (Уйковіце, Польща)[18]. Ситуація довкола об'єднавчого питання змінилася лише в 2018 році, коли до активно підключилася влада. В той час Філарет знову до

останнього ставив умови та боровся за особисту владу під час об'єднавчого собору і намагався вчинити розкол після нього.

Отож, становище і діяльність Української Православної Церкви Київського Патріархату від 1992 до 2018 року безпосередньо залежала від її предстоятеля патріарха Філарета (Денисенка). До неї належала значна кількість православних громад і церков, монастирів, декілька навчальних закладів та значущий видавничий відділ. Діяльність УПЦ КП здійснювалась за утвердженим статутом і характерною була активна робота за кордоном, нерідко суперечливого характеру по відношенні до Вселенської Патріархії. Неоднозначною впродовж, всього існування була позиція стосовно об'єднання з УАПЦ і УПЦ МП, перемовини з якими велися систематично і почергово, однак безуспішно через політичні та особистісні фактори.

3.2. Шлях до Томосу і участь православного духовенства Буковини

Надання Томосу – автокефального статусу Православній Церкві України стало епохальною подією не тільки на національному рівні, а й всесвітнього масштабу. Автокефалію українського православ'я варто розцінювати як природне доповнення державної незалежності України. Шлях до автокефалії був тернистим і довготривалим.

Церковне життя регулюється певними законами, відповідно до яких процес утворення Помісних Церков, відділення певної церкви від Патріархату під юрисдикцією якого вона знаходилася регулюється чіткими канонами. Насамперед, 34-те Апостольське правило проголошує: «Кожен народ має знати свого першоієрарха» [42, с.15]. Таким чином, правило визнає за кожним окремим народом право на власну Церкву з власною ієрархією. Питання усамотійнення церкви було розглянуте на Першому (зафіксовано в 6-му правилі) і Четвертому Вселенських соборах (зафіксовано в 17 правилі). Обидва правила визнають, що канонічною підставою для усамотійнення Церкви є адміністративно-територіальний поділ [13, с.113].

Саме тому, з проголошенням незалежності України розпочався процес відновлення автокефалії українського православ'я. Шлях розбудови християнської Церкви на території сучасної України, функціонування Київської та Галицької митрополій з їх самобутніми деталями, формами, канонічними традиціями у сукупності дають підґрунтя стверджувати, що Українська Церква має історичне право на автокефалію. Також, наявність автокефальних церков на території України, хоч і в різні періоди, вказує про авторитет християнської спільноти на наших землях протягом віків, що стало ще одним бонусом для одержання самоврядності Українського Православ'я вже у наш час.

Окремою сторінкою українського церковного життя є історія Православної церкви на Буковині. Адже, за рішенням імператорського двору Австро-Угорської імперії від 11 вересня 1870 р. було засновано автономію Буковинської митрополії, а 23 січня 1873 р. імператорською владою чернівецькому владиці Євгену Гакману надано титулу «Архієпископ Чернівецький і митрополит Буковини і Далмації» [56, с.46]. Крім того, помісні

церкви наприкінці XIX століття вважали Буковинську митрополію автокефальною. Доказом цього виступають висловлювання церковних діячів сучасників. Для прикладу: архієпископ Житомирський Євлогій (Георгієвський, РПЦ), подорожуючи Буковиною, вказував про її автокефальний статус [28, с. 187]. Новітні дослідники церковної історії у своїх працях, також свідчать про те, що Буковинська митрополія у 1873 р. отримала автокефалію [23, с. 813].

Ці факти підтверджують, що тогочасне (і теперішнє) розуміння автокефалії Вселенським Православ'ям зводилося до визнання права за державною владою сприяти наданню Церкві автокефалії шляхом здійснення адміністративних реформ. І підтверджує церковно-канонічну традицію існування в одній державі однієї (чи кількох) незалежних церков, але аж ніяк однієї церкви для кількох держав (областей, країв з однорідним складом населення за національною ознакою).

З перебудовчими процесами в СРСР і проголошенням незалежності України історія української православної церкви ввійшла в нову епоху – третього відродження. Проте вже на самому його початку через низку зовнішніх обставин і внутрішніх перетворень була розділена на три гілки – УАПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП. Такий розділ став справжнім викликом на шляху до отримання автокефального статусу - Томосу.

Українська Автокефальна Православна Церква впродовж літа – осені 1990 року продемонструвала чіткий курсу ієрархів УАПЦ на самостійну розбудову автокефальної церкви, але без благословення Константинопольського патріарха. Цей крок ускладнив взаємини УАПЦ з Вселенською патріархією та помісними церквами. Тоді як предстоятель УПЦ Філарет звернувся з питанням автокефалії спочатку до Московського патріарха. І лише після того, коли зазнав тиску з сторони РПЦ і відлучення від служіння переорієнтувався на Вселенську Патріархію. В липні 1992 р. делегація УПЦ КП на чолі з митрополитом Київським Філаретом зустрілася в Константинополі з патріархом Варфоломієм. Він заявив: «УПЦ має право на свою автокефалію з огляду на політичні обставини, а саме – створення Української

держави...Визнання автокефалії Української церкви можливе за об'єднання всього Українського Православ'я» [36, с.109].

Попередньо 5-6 червня 1992 року відбувся об'єднавчий собор УПЦ та УАПЦ. За рішенням собору УПЦ і УАПЦ були ліквідовані, все їх майно та фінанси були оголошені власністю новоствореної Української Православної Церкви Київського Патріархату, на чолі з патріархом Мстиславом (Скрипником) [17]. Проте після смерті Патріарха Мстислава через незадоволення в управлінні з УПЦ КП вийшла частина єпископів і відновили УАПЦ на чолі з новообраним Патріархом Київським і всієї України Димитрієм, який взяв чіткий курс на автокефалію. Тоді як митрополит Філарет розгорнув активну участь в справах Болгарської, Чорногорської, Румунської, Еладської церков і тим самим щоразу погіршував відносини з Вселенським Патріархом.

Оскільки, впродовж 1995-2004 рр. владики Філарет висловлював «ідею створення «другої паралельної родини православних Церков», він ввійшов у євхаристичне єднання з неканонічними та альтернативними до законних Помісних Церков церковними групами»[14]. Крім того, приймав заборонених кліриків різних канонічних юрисдикцій, засновував власні структури на канонічних територіях інших Церков і кидав виклик Константинопольському Патріарху. У зв'язку з цим за рішенням Вселенського Патріарха Варфоломія були скасовані усі зустрічі з представниками УПЦ КП під час його візиту в Україну у вересні 1997 року.

В той же час УАПЦ активно рухалось в напрямку налагодження відносин із Вселенським Патріархом. Блаженіший митрополит Мефодій (Кудряков), якого обрали предстоятелем УАПЦ 14 вересня 2000 року відмовився від патріаршого статусу та однозначно визнав особливу роль Константинопольського Патріарха в українському Православ'ї.

На честь святкування 1020-ліття Хрещення Русі-України за активної участі Президента України Віктора Ющенка розпочався процес переговорів із Вселенською патріархією стосовно автокефалії Українського Православ'я. Він був надзвичайно напруженим, проте патріарх Варфоломій обіцяв розв'язання

проблеми у короткостроковій перспективі [60, с.7-8]. За сприяння Секретаріату Президента України було налагоджено зв'язок представників КП з Фанаром у питанні дарування автокефалії та створено міжцерковну комісію по українському церковному питанню за участі Константинопольського і Московського патріархів.

Під час зустрічі офіційної делегації Константинопольського патріархату із президентом України В. Ющенком Великий резонанс викликала заява архієпископа Скопелоського Всеволода (Майданського) - архієрея у юрисдикції Константинопольського патріархату - про те, що він визнає канонічну територію РПЦ лише в межах 1686 р., тобто до приєднання Київської митрополії, а також про те, що саме це приєднання було здійснене «без згоди і затвердження Святого і Священного Синоду Великої Церкви Христової», тобто Константинопольського патріархату у юрисдикції якого Київська митрополія в той час перебувала [13, с.141]. Також, Україну Константинопольським патріархатом було визнаного як свою канонічну територію.

Серед варіантів врегулювання ситуації, який запропонували у Стамбулі, було входження УПЦ КП у Константинопольський патріархат на правах автономії. Патріарх Філарет УПЦ КП з цього приводу висловився: «...чим стамбульське ярмо краще за московське?» [3, с.486]. Натомість, УАПЦ не відкидало варіант входження на правах автономії. Її очільник митрополит Мефодій пояснював таку позицію наступним чином: «Ми 18 років шукали шляхи, щоб якось легалізувати нашу Церкву, щоб вийти у православний світ... Ми не хочемо стати частиною Константинополя, ми хочемо на час увійти, щоб легалізуватись, прийняти канонічність, щоб мати можливість спілкуватись з православним світом. Насамперед ми зараз просимо широку автономію. Ми хочемо жити своїм життям, але щоб нас представляв і захищав Вселенський патріарх» [81]. Проте, цей варіант в будь-якому випадку не вирішив би проблеми Українського Православ'я імовірно лише посилив їх.

До літа 2008 року було розглянуто чимало варіантів для встановлення Помісності Українського Православ'я запропонованих Вселенським

Патріархом і погоджено умови легітимізації через ліквідацію УАПЦ і УПЦ КП. Вони були погоджені з Вселенським Патріархом, схвалені архієреями української юрисдикції та українською владою. Сам Патріарх Філарет прийняв їх без заперечень стверджуючи, що він готовий « на компромісний варіант тимчасового канонічного улаштування Української Церкви» [14].

З своєї сторони тодішній президент Віктор Ющенко підготував «Урочисту угоду», яку мав підписати він як глава держави, Вселенський Патріарх Варфоломій та предстоятелі УАПЦ а УПЦ КП. Фактично все було підготовлено для вирішення питання стосовно створення Помісної Церкви України. Доцільно зазначити, що в «Урочистій угоді» не передбачався підпис митрополита УПЦ Володимира Сабодана. Оскільки, не зважаючи на всі спроби В. Ющенка, його адміністрації, окремих представників духовенства долучити митрополита Володимира до процесу створення Української Помісної Церкви і окремих наукових проектів, він тримав курс на Московський Патріархат. Хоч останнім часом його називають «українським патріотом».

Так за спогадами митрополита Чернівецького і Буковинського Данила: «...просив митрополита Володимира про зустріч і він призначив мені – день і годину...Я пропонував йому створити спільну комісію для перекладу Святого Письма. Цей орган мав складатися з представників обох сторін, але бути нічийм, а працювати для українського народу і працювати для майбутнього української Церкви...- навіть очолити її, стати патріархом нашої Церкви, але нажаль, митрополит Володимир відмовився і на цьому закінчився весь патріотизм...»[14].

Коли в Москві дізналися про візит Вселенського Патріарха Варфоломія до Києва Відділ зовнішніх церковних зв'язків очолюваний тоді Кирилом Гундяєвим робив усе можливе для зриву. Оскільки, намагання були безрезультатними у Москві прийняли рішення відправити в Київ Московського Патріарха, тим самим нівелювати візит Константинопольського Патріарха. Згідно грамоти Олексія II за якою РПЦвУ (УПЦ МП) оголошувалася «самостійною в своєму управлінні» за її статутом Московський Патріарх не міг

здійснити візит в Україну без запрошення Київського митрополита.

Влада України наполегливо вмовляла митрополита Володимира (Сабодана) не запрошувати патріарха Олексія II. З певної інсайдерської інформації відсутність Московського патріарха могли спонукати деяких архієреїв РПЦвУ самостійно долучитися до створення ПЦУ [14]. Проте, проігнорувавши всі прохання митрополит Володимир запросив у Київ Патріарха Олексія II, тим самим зробивши свідомий крок на зрив об'єднання українських православних церков.

Але ретельно підготовлені домовленості і підписання «Урочистої угоди» 27 липня 2008 року в Софії Київській фактично зірвав патріарх Філарет. В той день у «Зверненні УПЦ КП до Вселенського Патріарха» в одному із пунктів зазначалось про згоду піти під омофор у якості митрополії, але у діалозі двох церков Вселенському Патріарху відводилось лише місце посередника. Тим самим подібне формулювання на думку багатьох експертів ставило Константинопольський Патріархат в дуже несприятливі умови із непередбачуваними наслідками у власній структурі [14].

Крім того, перед самим підписанням патріарх Філарет зажадав гарантій, що саме його оберуть Предстоятелем. Не отримавши гарантій збереження власної влади патріарх Філарет навіть без згоди свого єпископату відкинув усі попередні домовленості і поставив Вселенського Патріарха перед фактом виходу УПЦ КП з процесу надання автокефального статусу Українському Православ'ю [14]. Після цього у журналі «Український тиждень», у притаманній йому манері патріарх Філарет обвинуватив у зриві процесу «усіх і вся», а найперше – Українську Автокефальну Православну Церкву [73]. У відповідь тогочасний Предстоятель УАПЦ, Блаженіший митрополит Мефодій, звернувся до Філарета з відкритим листом, у якому озвучив окремі цікаві моменти перебігу перемов з Вселенським Патріархом та цілком обґрунтовано назвав саме його винним у зриві початку процесу надання автокефального статусу Українському Православ'ю [9].

Дізнавшись про зрив перемов від своїх радників, Вселенський Патріарх

відмовився від спілкування з представниками українських юрисдикцій, зокрема і від запланованої зустрічі з «патріархом» Філаретом. Усі домовленості були скасовані та Константинопольський Патріарх покинув Україну. Варто зазначити, що в той час РПЦ шантажувала Фанар, через «автокефальні» переговори в Україні, визнанням з своєї сторони старостильних грецьких Церков, які є болючою проблемою для Константинопольського патріархату [13, с.152].

Наступний процес перемовин з благословення Вселенського Патріарха після довгих приватних консультацій і зустрічей відбувся 27 жовтня 2011 року в Києві у Михайлівському Золотоверхому монастирі. В результаті було підписано Підсумковий документ спільного засідання комісій для ведення діалогу між Українською Православною Церквою Київського Патріархату та Українською Автокефальною Православною Церквою щодо об'єднання [16]. Проте Філарет в ультимативній формі відмовився від будь-якого варіанту виборів Предстоятеля, висуваючи умову тільки приєднання до УПЦ КП з можливим уведенням двох представників УАПЦ постійними членами Священного Синоду УПЦ КП.

По суті з боку УПЦ КП готувалось поглинання УАПЦ без жодних гарантій статусу. Прикладом цього є приєднання в 2013 році кількох правлячих архієреїв УАПЦ до УПЦ КП, після якого вони не тільки не отримали будь-якого архієрейського місця служіння, навіть вікарного. Але й перебували без титулів до надання їх Священним Синодом Православної Церкви України. Так само, в 2015 році після того як до УПЦ КП перейшов один з правлячих архієпископів УАПЦ Синод КП не тільки позбавив його титулу та гідного місця служіння, а й «понижив» до єпископа [17]. У 2015 році не зважаючи на присутність спостерігачів від Вселенського Патріархату перемовини знову завершилися безрезультатно через умови і позицію Патріарха Філарета, яка залишилася незмінною.

В 2018 році до питання об'єднавчого процесу і надання Томосу знову активно долучилась державна влада України. Після підписання всіма

архієреями УПЦ КП та УАПЦ звернення до Константинопольського патріарха про надання помісного статусу питання об'єднавчого собору стало ключовим. У жовтні – листопаді 2018 року правлячі вікарні православні єпископи трьох найбільших православних юрисдикцій діючих в Україні, отримали від Константинопольського патріарха запрошення прибути на собор у Софію Київську разом з обраним самостійно кліриком і мирянином.

Але кожна сторона надалі мала свої уявлення про його перебіг УПЦ КП не приховувала своїх претензій на домінуючу роль, обумовлюючи її кількістю єпархій, монастирів і навчальних закладів та парафій. Тому розглядала об'єднавчий собор як виключно архієрейський, на якому право голосу надавалося лише тим українським єпископам, які підписували звернення до Вселенського Патріарха. І наполягали на відкритому голосуванні за кандидатів на пост Предстоятеля. Тим хто не підписувався попередньо – архієреї Московського Патріархату, потім могли б подати заяви на приєднання до новоствореної Церкви.

З своєї сторони УАПЦ посилялася на рішення Константинопольського Патріархату і у висловлюваннях своїх спікерів відстоювала «форму об'єднання, а не поглинання». Також, представники УАПЦ пропонували проведення собору в помісному форматі, розробку нового статуту в підготовчому процесі та включення в обговорення зацікавлених представників з УПЦ МП. Окремі представники УПЦ МП, висловлювали свою підтримку помісному формату об'єднавчого собору під керівництвом Константинопольського Патріархату і відкидали варіант приєднання до УПЦ КП. З всіх представників лише один архієрей митрополит Олександр Драбинко мав свою офіційну позицію про підтримку процесу надання автокефалії [15].

В підсумку за свідченнями всіх експертів як в форматі проведення собору так і в проекті статуту були проігноровані практично всі пункти, які пропонувалися представниками УПЦ КП. За статусом собор був помісним, кожному правлячому архієрею було дозволено взяти з собою по одному священику і – представнику з мирян, запрошені були представники від УАПЦ,

УПЦ КП, УПЦ МП та керівники державної влади, головував представник Константинопольського патріархату.

Одним із найбільш дискусійних питань було питання про обрання предстоятеля. Офіційний спікер УПЦ КП архієпископ Євстратій (Зоря), не раз підкреслював, що «хоча висуватися може кожен архієрей – учасник собору, весь Київський Патріархат підтримує виключно патріарха Філарета». Очільник УАПЦ митрополит Макарій одразу задекларував відмову висувати свою кандидатуру на пост Предстоятеля нової Православної Церкви України. В інтерв'ю «Радіо Свобода» він заявив: «в жовтні прийшов лист за підписом Вселенського патріарха, до мене прийшло і, напевно, до патріарха Філарета, щоб ми не висувалися на голосування – ні один, ні інший» [11].

Лише 13 грудня архієрейський собор УПЦ КП прийняв рішення висунути кандидатуру митрополита Епіфанія. Проте, 15 архієреїв УПЦ КП підтримали іншого кандидата - архієрея Волинської єпархії, митрополита Михаїла (що надалі позначилося на результатах голосування на об'єднавчому соборі). Дискусія була і стосовно титулування Предстоятеля нової Православної Церкви України. Хоча від УПЦ КП наполягала на «Святішому Патріарху» принаймні для «внутрішнього користування», навіть змінивши цей титул на одному зі своїх Синодів. В підсумку було затверджене формулювання Святійшого Синоду Константинопольського патріархату: «митрополит Київський і всієї України» зі звичайним титулом «блаженніший» [15].

Гостра дискусія між УПЦ КП та УАПЦ була під час розробки нового Статуту Православної Церкви України. Згідно з інформацією з джерел УАПЦ, основними питаннями були - назва Церкви і форма управління. УПЦ КП хотіла зберегти свою синодальну форму управління, коли є синод, в якому більшість членів постійні і кілька тимчасових. Але на думку опонентів така форма управління фіксувала всю церковну владу у руках певної групи осіб. Тоді як іншим архієреям доводилося б просто «голосувати за вже прийняті рішення на досить рідкісних архієрейських або помісних соборах». Також, представники УПЦ КП наполягали на назві «Українська Православна Церква» без добавок

«КП» або «МП» і навіть подали такий законопроект до Верховної Ради України [15]. За думкою експертів це могло привести до затяжних судових процесів з МПУ та РПЦ, зокрема – у міжнародних судах. Задля вирішення даної дискусії Константинопольський патріархат на своєму листопадовому синоді розробив і прийняв проект нового статуту ПЦУ, формулювання якого увійшли й у Томос про автокефалію [15].

Об'єднавчий собор як і було заплановано відбувся 15 грудня у Софії Київській. На ньому були присутні сукупно 200 делегатів із правом голосу під головуванням екзарха Константинопольського патріархату митрополита Галльського Емануїла [63]. Запрошення було прийняте всіма ієрархами УПЦ КП, УАПЦ і двома митрополитами УПЦ МП. Від Буковини були присутні митрополит Данило, Архієпископ Чернівецький і Хотинський Герман і Архієпископ Чернівецький і Кіцманський Онуфрій із обраними ними кліриками та мирянами. Оскільки, предстоятель УПЦ МП Онуфрій заявив, що «не благословляє» своє духовенство на участь в об'єднавчому соборі. На синоді УПЦ МП 7 грудня в пунктах 3-4 Онуфрій заявив, що патріарх Константинопольської церкви Варфоломій не має жодних прав скликати в Україні церковні зібрання, а об'єднавчий собор незаконне зібрання в якому братимуть участь представники розкольницьких угруповань.

Перед початком собору його делегати від УПЦ КП та УАПЦ підписали акти про розпуск цих юрисдикцій, а представники МПУ – про входження до складу ПЦУ. Найважчою частиною собору було обрання нового Предстоятеля, через розбіжності на архієрейському соборі. За деякими даними 15 архієреїв підтримала кандидатуру керуючого Волинською єпархією УПЦ КП митрополита Михайла. А частина УАПЦ і навіть УПЦ КП була згодна віддати свої голоси за митрополита Симеона, правлячого архієрея Вінницької єпархії. Обстановка була загостреною і непередбаченою, у вечері 15 грудня в соціальних мережах з боку ЗМІ з'явилися критичні зауваження учасників собору щодо процедури вибору.

Найбільш різкий відгук про перебіг собору залишив 16 грудня

волинський депутат обласної ради і делегат собору Микола Булига. Він зазначив наступне: « Філарет...проявив себе як політикан. Президент проявив себе як державний муж, адже не міг втратити Томос для України. Президент був змушений вмовляти владу Михайла, щоб той зрікся... В процесах такого рівня завжди брала участь держава. Президент України відіграв найголовнішу роль в отриманні Томосу» [76].

Вже 18 грудня митрополит Михайл особисто дав прес-конференцію і розповів про дуже складну ситуацію, яка склалася перед відкриттям об'єднавчого собору. При цьому Високопреосвященніший владика відзначив: «Провівши консультації з іншими учасниками собору, я розказав, що мене шантажують, що це нечесно, адже предстоятелями церкви може стати будь-хто... Пізніше мене запросили на розмову з Петром Порошенком. Хочу наголосити: не було ніякого втручання влади у Собор. Влада лише забезпечила транспорт, інформаційну підтримку, охорону. Ситуація зайшла у глухий кут, я не знімав своєї кандидатури.... І тоді постала дилема: або я стою на своєму, діючи в рамках закону і світського, і духовного, і йду до кінця, натомість друга частина може покинути Собор, яка підтримувала Філарета...Стояло питання: або я і моє еґо, або Україна. Тому я прийняв рішення, що Україна – понад усе»[1].

Доцільно зазначити, що митрополит Епіфаній переміг з мінімальною перевагою в 36 голосів на противагу 28 голосам за митрополита Симеона. Після обрання Предстоятелем Православної Церкви відбулось завершення об'єднавчого собору та канонічного створення ПЦУ 15 грудня 2018 року. Проте до урочистого надання Томосу про автокефалію у Константинополі 6 січня 2019 року складалася парадоксальна ситуація через те, що частина УПЦ КП продовжувала своє існування. Також, колишні керівники УАПЦ і УПЦ КП були відсутні на урочистому наданні Томосу. Як зазначається на сайті Львівської єпархії колишньої УАПЦ, митрополит Макарій говорить про непокору колишнього патріарха УПЦ КП, а сьогодні митрополита ПЦУ Філарета, який не бажає прийняти визнаний Вселенською Патріархією

митрополичий устрій Православної Церкви в Україні, а саме не бажає зняти патріарший куколь [45]. Це і стало причиною їх відсутності 6 січня в Константинополі. Крім того, в усіх містах, де представляли Томос біля президента України знаходився: або Блаженніший Епіфаній, або Філарет, жодного разу вони не знаходилися разом. 19 січня 2019 року на порталі диякона А. Кураєва з'явилося фото «Розпорядження» патріарха Філарета на бланку УПЦ КП, в якому він наказує бід час богослужіння поминати його, лише потім Епіфанія Виданий документ датувався 16 січня 2019 року під вихідним номером [17].

Попри неоднозначну діяльність колишнього патріарха Філарета 3 лютого 2019 року відбулася інтронізація глави Православної Церкви України, саме ця урочиста подія офіційно завершила процес канонічного створення незалежної Української Церкви, яка зайняла почесне місце в Диптиху Константинопольського Патріархату. Незабаром ПЦУ отримала визнання інших церков, крім Константинопольського Патріархату офіційно визнала Елладська (12 жовтня 2019 р.), Александрійська (8 листопада 2019 р.), Кіпрська (24 жовтня 2020 р.) православні церкви. Питання надання Томосу остаточно вирішене і перегляду чи ревізії не підлягає [42, с.15].

З сторони влади 17 січня 2019 року у Верховній Раді України був затверджений за більшістю голосів (229 – «за») законопроект №4128-Д щодо зміни релігійними громадами підлеглості. 31 січня 2019 року він набув чинності і релігійні громади отримали право змінювати свою церковну юрисдикцію, якщо за перехід на зборах проголосує дві третини голосів.

Таким чином, шлях до автокефалії Православної Церкви України виявився тернистим і довготривалим. Лише після декількох спроб і за активного сприяння з боку представників української влади та компромісу з боку духовенства вдалося об'єднати УАПЦ, УПЦ КП і УПЦ МП (хто погодився) і отримати законні права у Вселенському православ'ї. ПЦУ канонічно вступила в євхаристійне спілкування з Вселенським Православ'ям через Константинопольський Патріархат і зробила неможливим відновлення

імперських амбіцій Росії у церковному питанні. Однак, досі залишаються негаразди у внутрішньому житті ПЦУ, повільними темпами відбувається перехід громад і визнання іншими Православними Церквами на міжнародному рівні.

3.3. Боротьба ПЦУ і УПЦ після надання Томосу: національний і буковинський аспекти

Об'єднавчий собор і надання Українській Православній Церкві Томосу 6 січня 2019 року стало приводом для наростання суперечностей між Вселенським і Московськими патріархами. РПЦ і молитовно поєднана з нею УПЦ МП не визнали ПЦУ та не перебувають з нею у євхаристійному спілкуванні. Крім того, після надання автокефалії УПЦ МП розгорнула інформаційну війну розповсюджуючи провокаційну інформацію, що цей акт не остаточний і може бути переглянутий на Всеправославному Соборі. Не рідко УПЦ МП апелює тим, що не всі Православні Церкви визнали Православну Церкву України. Але всупереч бажанню і активним заходам з боку Московського Патріархату жодна з Православних Церков не розірвала відносини з Константинополем через автокефалію ПЦУ. Більше того, з сторони речників Московського Патріархату та їх місцевих сателітів лунають заяви про «умовність автокефалії ПЦУ до часу її визнання всіма Помісними Церквами» [19].

Але тут є цікавий аспект, в історії є лише два випадки коли Константинопольський Патріарх приймаючи рішення про надання Томосу звертався за підтримкою (згодою) інших Православних Церков. Перший випадок відбувся в 1850 р. при наданні автокефалії Еладській Православній церкві. Тоді на вирішальному синоді був присутній Єрусалимський патріарх і він не приймав участі у прийнятті рішення. Другий – у 1998 р., коли Вселенський патріархат звернувся за формальною згодою до Сербської Православної Церкви щодо автокефалії ПЦЧЗС, оскільки в міжвоєнний період це була її визнана канонічна територія. При цьому «радянська автокефалія» 1951 р. не визнавалася канонічною і передача парафій Чехословаччини під владу Московської патріархії в 1946 р [19].

Новітні автокефалії ніяких «листів визнання» не потребували та не отримували. Згідно процедури, після надання Томосу Вселенський Патріарх

надсилав відповідні інформаційні листи іншим православним Церквам. Вони взявши до уваги вписували нову автокефальну Церкву у диптих. Ніхто не заперечував історичне право Константинопольського Патріархату надавати автокефалію, крім того на своїй канонічній території. Даний підхід відповідає 34 правилу Святих Апостолів: « Єпископам всякого народу слід знати першого з них, і визнавати його як главу, і нічого не перевищує їхню владу не чинити без погодження з ним. Робити кожному тільки те, що стосується його єпархії і місць селищ, що належить до неї. Але і перший нічого нехай не робить без погодження з усіма, бо так виявиться єднотність і прославиться Бог через Господа у Святому Духові, Отець, і Син, і Святий Дух» [19].

Крім того, процес надання автокефалії в канонах не прописаний, користуючись прецедентним правом – ніякої згоди, погодження або визнання з боку інших Помісних Церков, щодо надання Константинопольським Патріархатом Томосу про автокефалію, коли мова йде про його канонічну територію не існувало. «Листи визнання» - не є канонічно необхідним документом, а звичайний прояв поваги і практична констатація факту отримання інформації[19]. Тому заяви з боку представників УПЦ МП, що «автокефалія буде справжньою після визнання всіма Православними Церквами» є безпідставною.

Доцільно зазначити, що коли б диптихіальні Православні Церкви, які як стверджують з боку УПЦ МП «ще не визнали ПЦУ», дійсно вважали надання Томосу (чи ієрархію) неканонічним, вони повинні були б припинити євхаристійне спілкування не лише з Константинопольським Патріархатом, але і всіма Церквами Вселенського Патріархату, що знаходяться з ним у співслужінні. Проте, на такий крок не пішла навіть РПЦ.

Згідно з канонами, переданням та прецедентному праву відразу після отримання Томосу та співслужінні з Константинопольським патріархом Варфоломієм Православна Церква України вступила в євхаристійне спілкування з всіма диптихіальними Православними Церквами. І цьому є багато підтверджень. Наприклад, прийом делегації ПЦУ у найбільш впливових

монастирях Афону і спільне служіння. 26 липня 2019 року архієпископ Чернівецький і Хотинський Герман (Семенчук) став першим архієреєм ПЦУ, що співслужив із ієрархами Православної Церкви Еллади у кафедральному соборі м. Лангадас. Лише російський монастир св. Пантелеймона і кілька пов'язаних з ним монастирів відмовилися прийняти делегацію ПЦУ. Саме в них Патріарх Кирил дозволив причащатися своїм віруючим на Афоні [19].

Також, Предстоятель ПЦУ митрополит Епіфаній співслужив з Предстоятелем Кіпрської Православної Церкви на Фанарі, ще до «офіційного визнання». Теж співслужив з Предстоятелем та Єпископом ПЦУ ієрарх ПЦЧЗС єпископ Шумперський Ісая і він не отримав ніяких зауважень з боку керівництва своєї юрисдикції, що свідчить про визнання канонічності ПЦУ. Навіть Московський Патріархат бере участь у літургіях, де співслужать ієрархи Православних Церков, з якими він «перервав євхаристійне спілкування» [19].

До новітнього часу у Вселенському православ'ї не було такої форми протесту як одноосібний розрив євхаристичного спілкування з однією чи кількома Помісними Церквами. Вперше таке застосував Московський Патріархат стосовно духовенства Польської Автокефальної Православної Церкви після отримання нею автокефалії в 1924 році. Але через політичні умови першої половини XX століття Вселенське Православ'я не розглядало цей акт. Другий такий випадок теж був з ініціативи Московського Патріархату, тоді зв'язок з Константинополем було розірвано через надання останнім автономії Естонській Православній Церкві. Але незабаром це питання було вирішене мирним шляхом. Проте, таку практику запозичила Антиохійська Православна Церква, яка доречі знаходиться під повним контролем Московського патріархату. 27 червня 2015 року Антиохійська Церква розірвала євхаристійне спілкування з Єрусалимським Патріархатом [19].

І знову у жовтні 2018 року в односторонньому порядку Московський Патріархат розірвав стосунки з Вселенським Патріархатом, через процес надання помісного автокефального статусу Українському православ'ю. Надалі, такі дії Москва вживала до всіх Православних Церков, які публічно засвідчили

євхаристійну єдність з ПЦУ. До таких дій в історії Вселенського православ'я вдавалась лише РПЦ чи підконтрольні нею Церкви, тому на Вселенському рівні такі інформаційні закиди проти ПЦУ не дієві.

Одноосібний розрив спілкування однією чи декількома Православними Церквами, що являється винаходом Московського Патріархату, є лише фактом розбіжності в конкретному питанні, а не невирішеності даного питання як наприклад, за правом вето. При цьому містична євхаристична єдність підтримується через решту Православних Церков з якими ініціатор розриву зберігає спілкування. В даній ситуації ключовим аргументом залишається те, що з сторони Вселенського Патріарха Варфоломія питання Томосу ПЦУ остаточно вирішене і перегляду чи ревізії не підлягає.

Але такі інформаційні маніпуляції сильно позначаються на національному рівні, оскільки до них вдається УПЦ МП в Україні. І тим самим, маніпулює свідомістю українських вірян. Тим самим, створюючи перешкоди для об'єднання православних вірян шляхом переходу в ПЦУ. Ще до Об'єднавчого Собору митрополит УПЦ Онуфрій висвітлив офіційну позицію в рішенні Синоду УПЦ МП від 7 грудня 2018 року назвавши «об'єднавчий собор» незаконним зібранням, оскільки в них братимуть представники розкольніцьких угруповань. У зв'язку з тим... єпископату, духовенству, чернецтву і мирянам УПЦ брати участь... не благословляється» [49]. З своєї сторони УПЦ не визнала ПЦУ і відмовилась перебувати в євхаристійному спілкуванні з «розкольніками» і «неканонічними». Не рідко верхівка УПЦ МП поширює інформацію про те, що об'єднання проводилося «зверху», виходячи з політичної кон'юктури, а не церковних канонів.

Наростання суперечностей у відносинах особливо посилюється після прийняття ВР України 17 січня 2019 року правок до закону «Про свободу совісті і релігійної організації» № 4128-д «Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій зі статусом юридичної особи)». Це створило можливість переходу православних парафій під юрисдикцію ПЦУ. Згідно з опублікованими Українською Православною

Церквою статистичними показниками наприкінці 2018 року в її підпорядкування знаходилося 12092 парафій, 12409 священнослужителів, 258 монастирів, 17 духовних навчальних закладів [33]. Зокрема, 292 парафії у Чернівецькій області з кожним роком кількість їх парафій через переходи почала зменшуватись. Проте, процес переходів до ПЦУ є важким і динамічним, через створення різних перешкод з сторони духовенства УПЦ МП.

Предстоятель Православної Церкви України, митрополит Київський і всієї України Епіфаній розповів у інтерв'ю Радіо Свободи 20 грудня 2020 року про переходи від УПЦ МП до ПЦУ наступне: « Упродовж першого року після отримання Томосу і в цьому році до нашої церкви долучилося близько 600 громад із боку РПЦ в Україні...Впродовж, останнього року цей процес практично припинився, але не повністю. Ці переходи відбуваються поодинокі в кожній області» [27]. Він зауважив, що більшість з цих переходів відбулися ще в січні – квітні 2019 року. Також, Блаженіший зазначив, що є випадки коли на рівні чиновників створюються перешкоди для перереєстрації, а саме: «...Існують певні проблеми з перереєстрацією цих документів на місцях, в обласних адміністраціях дуже довго розглядають, інколи навіть відкликають рішення. Нам відомо, що є вказівки, певні чиновники працюють, щоб припинити цей процес» [27].

За даними Міністерства культури та інформаційної політики, станом на 1 січня 2020 року у Православній церкві України було 6890 парафій, із яких діяло 5951, не діяли 457 і ще 482 були незареєстровані. Тоді як в УПЦ (МП) було 12074 парафії (11781 діяла, 220 не діяли, 73 були незареєстровані) [27]. Не зважаючи на перевагу в кількості парафій з боку УПЦ МП послідовників ПЦУ більше. За даними проведеного дослідження Центру Разумкова у жовтні 2020 року на запитання «До якої православної церкви ви себе відносите?» серед усіх опитуваних 20% зазначили – ПЦУ, 13,6 % УПЦ (МП), 26,8 % - просто православні, не відповіли 37,9%; Серед православних (а православними назвали себе 62,3 % опитаних) ПЦУ – 32,2 , УПЦ (МП) 21,9%, просто православні 43,1% [51, с.16].

Процес переходів по всій Україні нерідко відбувався з залученням правоохоронних органів, низкою порушень і складним перебігом. У 2019 р. новини про релігійні сутички неодноразово з'являлись у стрічках загальноукраїнських видань і медіа ресурсах. Але в Чернівецькій області відбувався чи не найскладніше, про що свідчили навіть заголовки статей. Наприклад, «Перехід до ПЦУ: На Буковині священники побилися на зборах громади» («Українська правда») [54].; «Вибиті двері та сльозогінний газ: на Буковині стався православний конфлікт» («5 канал») [7], “Буковинська громада, що хоче перейти Православної церкви України повідомила про опір з боку священників РПЦ”[6]; “Цієї ночі у Михальчі знову "захищали" інтереси московської церкви гості з румуномовних сіл”[79].

Протистояння процесу переходів з сторони УПЦ МП у регіоні щоразу набирало все нових обертів. Через небажання Московського патріархату втрачати сфери впливу і парафіян, перехід храмів до ПЦУ супроводжувався сутичками вірян, опечатуванням церков, перекриттям доріг і хресними ходами під стіни ОДА та зареєстрованими кримінальними провадженнями. Найскладніше цей процес проходив у селах Стара Жадова і Михальча.

Причиною більшості таких конфліктних ситуацій стало небажання настоятелів храмів УПЦ МП підтримувати рішення більшості парафіян про перереєстрацію приходів. Через таку ситуацію на Буковині з'явилося явище так званого «релігійного туризму». Коли для масовості на богослужіннях і для підтримки УПЦ МП привозили вірян із сусідніх населених пунктів. Через спортивну статуру і нерідко агресивну поведінку у народі такі особи отримали іменування «релігійні тітушки» [32].

Впродовж 2019 р. прихильники УПЦ МП на Буковині час від часу пікетували і будівлі деяких райдержадміністрацій (наприклад, в Заставнівську РДА), з вимогами припинити перехід релігійних громад до ПЦУ. На своїй офіційній сторінці у Facebook представники Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ МП у власних дописах публікують відео сюжети і дописи називаючи їх «рейдерським захопленням» ПЦУ і звинувачують місцевих журналістів у

«розпалюванні ворожнечі»[32]. Висвітлена інформація відрізняється від опублікованої на офіційному сайті представників православної церкви на Буковині під назвою Православні Буковини. Варто зазначити, що в Інтернет просторі інформаційна війна триває довкола кожного переходу.

Також, за словами Предстоятеля ПЦУ Епіфанія процес переходів ускладнюється судовими позовами з сторони УПЦ МП: «Є громади, які вже по кілька кіл проходять: повертають їхню справу у нижчу інстанцію, потім знову... Є громади, які не можуть увійти у свій храм навіть маючи всі судові рішення, бо немає відповідної підтримки» [66]. Судові засідання ведуться «фактично по кожній парафії». Крім того, на зниження динаміки переходів вплинув прихід нової влади і гостра епідеміологічна ситуація в країні.

Зміни відбулися з початку воєнних дій з боку росії проти України 24 лютого 2022 р. Як зазначив митрополит Епіфаній у травні 2023 року, що: «Після повномасштабного вторгнення до ПЦУ доєдналося більше парафій, ніж у 2019 році. Все залежить від регіону. Наприклад, на Франківщині не залишилося жодної парафії московського патріархату. Львівська область, також практично не має жодної парафії московського патріархату» [26]. На Буковині з 2019 року лише 30 громад влаштували збори та вирішили змінити своє підпорядкування. Начальниця управління культури Чернівецької ОВА Олена Боднар у травні 2023 р. зазначала наступне: «Вже під час повномасштабної війни 12 громад на Буковині змінили своє канонічне підпорядкування. З них 6 - у 2022 році та ще 6 - у 2023» [61]. Також, вона підсумувала: «Зараз люди більш усвідомлені, вони розуміють важливість переходу. А ми їм допомагаємо із цим, проводимо консультації, зустрічі з громадянами, надаємо перелік документів. У термін від одного до трьох місяців проводиться перехід» [61].

У 2022 році своє канонічне підпорядкування з УПЦ МП на ПЦУ змінили релігійні громади села Хлівище, Вербівці, Юрківці, Бабин, Хрещатик Чернівецького району та Бабин Дністровського району. У 2023 ж році здійснили переходи Погорілівка, Росошани, Рингач, Чорний Потік, Прилипче та Іванівці, Каплівка. Оскільки, процес переходів динамічний, більш детально

можна оцінити ситуацію з допомогою. Інтерактивної карти переходів громад УПЦ МП до ПЦУ після 24 лютого [34], яка була створена медіа ресурсом Духовний Фронт України. На карті кожна внесена позначка підкріплена посиланням на першоджерело, також позначені парафії про які дані перевіряються.

Також, варто зазначити, що війна розкрила чимало негативних фактів про УПЦ МП і її діяльність та духовенство. Насамперед, стала поштовхом до зміни нею 27.05.2022 свого Статуту про управління УПЦ, щоб приховати свій зв'язок з РПЦ і її патріархом Кирилом (Гундяєвим). Проте, Експертиза ДЕСС щодо «встановлення церковно-канонічного зв'язку та входження УПЦ до структури МП» у свої висновках підсумувала: «... Жодних документів чи дій, які б свідчили про трансформацію УПЦ в самостійну відносно РПЦ релігійну організацію, членами експертної групи не виявлено». У відповідь, на експертизу УПЦ МП, тільки через три тижні висловилося заперечуючи факти з допомогою критики, агресії та звинувачень. Вдаючись до протесту проти залучення до аналізу статуту Моспатріархії, (що є нормою чинного законодавства, підтвердженою Конституційним судом, а не бажанням експертів), звинуваченням у «втручанні у внутрішні справи», «зухвалим порушенням прав та свобод віросповідання» [62].

У відповідь на інформацію подану Службою безпеки України 5 жовтня 2023 року, а саме: «З початку повномасштабної війни СБУ викрила понад 60 кліриків УПЦ МП, які працювали на рф, продавали збою і дитячу порнографію» представники юридичного відділу УПЦ МП звинуватили СБУ у проведенні «свідомої інформаційної компанії стосовно УПЦ її вірян та священнослужителів», яка нібито спрямована «на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» [74].

На Буковині СБУ теж проводила "контррозвідувальні заходи" на території Чернівецько-Буковинської єпархії УПЦ (МП) 25 листопада 2022 року. За результатами СБУ відкрила провадження за статтею про державну зраду. За

словами співрозмовника BBC News Україна СБУ виявили російський паспорт у головного місцевого ієрарха, митрополита Чернівецького і Буковинського Мелетія. Проте, він цю інформацію заперечував. Теж було «викрито листування керівників єпархії зі своїми московськими кураторами, в яких вони отримують "методички" щодо "особливостей" проведення церковних літургій після повномасштабного вторгнення" [64]. У відповідь на дії правоохоронних органів архімандрит Никита (якого знайшли з 17 річним хлопцем) на офіційній сторінці єпархії у Facebook назвав державні служби України «недемократичними і використовуючи ми деспотичні методи» [64].

Чимало фактів діяльності УПЦ в Україні і в тому числі на Буковині, свідчать про протиправні дії кліриків УПЦ МП їх зв'язок з РПЦ, який підтверджений Експертизою ДЕСС. Підтвердженням цьому є висловлюванням речника президента РФ Дмитра Пєскова після обшуку в Києво-Печерській Лаврі, які він назвав такі дії «діями проти російського православ'я» [64]. І не менш вагомим підтвердженням зв'язку з РПЦ виступає звернення священників УПЦ МП до митрополита Онуфрія із закликом зібрати Помісний собор і вийти з московського патріархату. Дослівно «Звертаємося до Предстоятеля Блаженнішого митрополита Онуфрія з проханням ініціювати скликання помісного собору УПЦ МП, на якому підняти питання про недоречність перебування у складі московського патріархату і зміну канонічного статусу нашої Церкви». Цей заклик оприлюднили близько десяти священників із храмів Києва, Київської області та Дніпра, 11 з Буковини [65]. Також, вони заявили, що припиняють поминати ім'я Кирила у богослужіннях в їхніх храмах, оскільки той своїм мовчанням благословив російську агресію в Україні і у всьому потурає президенту Росії Путіну.

Незважаючи на всі наявні факти і події, які відбуваються в Україні релігійна структура УПЦ продовжує існувати, становить кількісну перевагу за числом парафій відносно ПЦУ і веде активну боротьбу за збереження парафій у своєму підпорядкуванні маніпулюючи свідомістю своїх вірян. Лише нещодавно 5 жовтня у ВР України було зібрано 226 підписів на звернення до голови

парламенту Руслана Стефанчука щодо внесення в зал на голосування рішення про заборону УПЦ МП.

Отже, надання Томосу Православній Церкві України стало вагомим подією не лише національного, але й світового масштабу. В результаті якої Православна Церква України стала п'ятнадцятою помісною церквою і рівною серед інших 14 помісних церков. Ця подія викликала спротив і не визнання з боку УПЦ МП, яке переросло у боротьбу за кожна громаду і парафію, що заявила про бажання перейти в ПЦУ. Процес переходів супроводжується тривалими судовими тяганинами, сутичками вірян, опечатуванням церков, перекриттям доріг і хресними ходами під стіни ОДА та зареєстрованими кримінальними провадженнями. Крім того, на динамічність процесу впливає ситуація в країні. В перший рік після надання Томосу і в перший рік після повномасштабного вторгнення відбулася найбільша кількість переходів. Однак, досі УПЦ МП переважає у кількості парафій, а її керівництво не визнає ПЦУ і не розглядає можливість приєднання.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставленої мети й завдань проведеного дослідження, зроблено наступні ключові узагальнюючі висновки, а саме:

1. Зміни у становищі православної церкви на буковинських землях з приходом радянської влади в 1940 році були різкими і руйнівними. Буковинська митрополія ліквідовувалася, церковне майно радянська влада націоналізувала, кількість священнослужителів максимально скорочувалась та контролювалась зверху. Церковне життя зберігалось лише через активність парафіяльних громад. Однак, тиск на вірян теж зростав, застосовувалися різного роду залякування і покарання за найменші порушення.

Єдина позитивна відмінність порівняно з тим, що відбувалось на теренах радянської України те, що храми не руйнували, хоч церковне майно піддавалось «освоєнню» і контролювалось. Впродовж, всього радянського періоду атеїстична ідеологія спрямовувалась на витіснення церкви з життя людей різними шляхами. Найпоширенішими з яких було: закриття храмів, відмови в реєстрації громад, обмеження доступу до здійснення релігійних обрядів і святкувань, обмеження кількості священників, духовної літератури і. т. п. Всупереч всього при церкві і серед духовенства і вірян залишалися ті, хто виступали на захист православ'я на державному і місцевому рівнях.

2. На початку відродження православної церкви в 90 рр. ХХ століття, через різні перипетії в церковному середовищі стався розділ православ'я на три гілки - УАПЦ, УПЦ КП, УПЦ МП. Саме УАПЦ першою проявила ініціативу і розпочала активний автокефальний рух і впродовж всього періоду існування орієнтувалась на Вселенську Патріархію. Постійно ішла на перемовини з УПЦ КП для об'єднання хоч і стояла на позиції автономності, остерігаючись поглинання з боку іншої церковної структури.

УПЦ КП була більшою за кількістю парафій від УАПЦ і мала значущий видавничий відділ. Її діяльність напряду залежала від її патріарха Філарета (Денисенка). Проводила активну роботу за кордоном, нерідко суперечливого

характеру по відношенні до Вселенської Патріархії. Впродовж всього існування займала неоднозначну позицію стосовно об'єднання з УАПЦ і УПЦ МП, перемовини з якими відбувалися регулярно і почергово, однак безуспішно через політичні та особистісні фактори.

УПЦ МП після проголошення незалежності України розгорнула активну роботу з реєстрації православних громад і храмів у своє підпорядкування, станом лише на кінець 2022 р налічувалось 12142 парафій. Задля збереження власних парафій УПЦ вдавалась до дискредитації – УАПЦ і УПЦ КП, пізніше ПЦУ та інформаційної війни з активним залученням медіа та силових ресурсів. Згідно статуту зберігає нерозривний зв'язок з Московською Патріархією, що неодноразово підтверджувалось на практиці.

3. Православна церква на Буковині після здобуття незалежності України розпочала тернистий шлях до розбудови православ'я на теренах Буковини, у співпраці з духовенством в діаспорі і Україні. І теж функціонувала в умовах розподілу на кілька гілок. За час діяльності з боку гілки УАПЦ, пізніше УПЦ КП значна увага приділялася розбудові парафій, участі в національно-культурних заходах, створенні теологічного факультету, науковій діяльності та видавництві чисельної духовної літератури. Від моменту становлення після незалежності Чернівецько-Буковинська єпархія зазнавала внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху своєї розбудови, але приносила достойні плоди всіх рівнях. Незважаючи на те, що переважаюча більшість парафій належала УПМ МП, яких станом на 2023 рік близько 400 парафій. Діяльність якої в Україні і в Буковині зокрема, здійснювалась за Статут про управління УПЦ і активною співпрацею з Московською Патріархією. У відносинах із УПЦ КП вони постійно конфліктували і створювалися гарячі конфліктні точки в релігійному середовищі всієї області.

4. Шлях до автокефалії Православної Церкви України виявився складним і довготривалим. Лише після декількох спроб і за активного сприяння з боку представників української влади, компромісу з боку духовенства вдалося об'єднати УАПЦ, УПЦ КП і тих, хто погодився з УПЦ МП. Та отримати

законні права у Вселенському православ'ї і почесне місце у Диптиху Константинопольського Патріархату. ПЦУ канонічно вступила в євхаристійне спілкування з Вселенським Православ'ям і зробила неможливим відновлення імперських амбіцій Росії у церковному питанні. В цій епохальній події прийняли участь духовенство УПЦ КП Буковини – митрополит Данило, Архієпископ Чернівецький і Хотинський Герман і Архієпископ Чернівецький і Кіцманський Онуфрій і залучені ними клірики та миряни. Представників УПЦ МП з Буковини в особі Мелетія на об'єднавчому соборі не було.

5. Надання Томосу Православній Церкві України стало вагомою подією не лише національного, але й світового масштабу. Проте, ця подія викликала спротив і не визнання з боку УПЦ МП, яке переросло у боротьбу за кожную громаду і парафію, що заявила про бажання перейти в ПЦУ. Процес переходів супроводжується тривалими судовими процесами, сутичками вірян, опечатуванням церков, перекриттям доріг і хресними ходами та зареєстрованими кримінальними провадженнями. Крім того, на динамічність процесу впливає ситуація в країні. В перший рік після надання Томосу і в перший рік після повномасштабного вторгнення відбулася найбільша кількість переходів.

Однак, досі УПЦ МП переважає у кількості парафій, а її керівництво не визнає ПЦУ і не розглядає можливість приєднання. На Буковині процес переходів відбувається досить повільно, з 2019 р. про перехід заявило близько 30 громад, однак процес переходів відбувається складно як і по всій Україні (за винятком кількох областей), не рідко за участі силових структур, з порушенням законодавства і тривалими судовими розглядами. Не зважаючи на опір духовенства УПЦ кожна із парафій, які виявили бажання перейти в підпорядкування ПЦУ законним шляхом отримала на це право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Або я і моє его, або Україна: Михайл розповів, чому не став предстоятелем єдиної помісної церкви [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/abo-ia-i-moye-eho-abo-ukraina-mykhayil-rozpoviv-chomu-ne-zakhotiv-staty-/>
2. Акт об отлучении от Церкви монаха Филарета (Денисенко)/ Православный Церковный календарь на 1998 г.- М.: Издание Московской Патриархии, 1997. – С. 154-155
3. Анисимов В. В кругах Левиафана. Православная Церковь и Украинская держава: сборник статей, исследований, интервью / В. Анисимов. - К.: [б. в.], 2009. - 560 с
4. Благовойченко М. Хто і за віщо засудив митрополита Філарета або Яка Православна Українська Церква канонічна, а яка - розкольницька / М. Благовойченко // Голос православ'я. – № 002 (002) січень 1999 р. - С. 6
5. Ботушанський В. Буковина історичний нарис / С.С.Костишин, В.М., О.В.Добржанський, Ю.І.Макар, О.М.Масан, Л.П.Михайлина - Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
6. “Буковинська громада, що хоче перейти Православної церкви України повідомила про опір з боку священників [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: РПЦ”.<https://www.0372.ua/news/2278945/bukovinska-gromada-so-hoce-perejti-pravoslavnoi-cerkvi-ukraini-povidomila-pro-opir-z-boku-svasenikiv-rpc>
7. «Вибиті двері та сльозогінний газ: на Буковині стався православний конфлікт» («5 канал») [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: <https://www.5.ua/regiony/vybyti-dveri-ta-slozohinnyi-haz-na-bukovyni-stavsia-pravoslavnyi-konflikt-202071.html>
8. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським Патріархатом [Інтернет ресурс]. - Режим доступу:

<https://ukurier.gov.ua/uk/artikles/visnovok-religiyevnavchoyi-ekspertizi-statutu-pro/>

9. Відкритий лист Предстоятеля УАПЦ Предстоятелю УПЦ КП [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: <http://risu.ua/vidkritiy-list-predstoyatelya-uapc-predstoyatelyu-upc-kp-n34572>
10. Відродження митрополії // Час 2000.-1999.-№7.- С.14
11. Вселенський патріарх таки просив голів УАПЦ й УПЦ КП не висуватися на посаду [Інтернет ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2018/12/14/7201226/>
12. Гакман С. Приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР: погляд через 70 років // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. - 2010.-№2. -С.45-47
13. Гергелюк М. Канонічні та еклезіологічні засади автокефального устрою церков у структурі Вселенського Православ'я: історичний контекст: дис. канд. істор. наук: 09.00.11.Чернівці, 2014. 199 с.
14. Горбик С. Втрачені можливості. Чому українське православ'я не отримало автокефалію в 2008 році[Інтернет ресурс]. - Режим доступу: <http://kyivpravosl.info/2021/04/12/vtracheni-mozhlyvosti-chomu-ukrajinske-pravoslavlya-ne-otrymalo-avtokefaliyu-v-2008-rotsi>
15. Горбик С. Київський об'єднавчий собор 2018 року. Спроба системного аналізу [Інтернет ресурс].-Режим доступу: <http://kyivpravosl.info/2018/12/20kyivskyj-obednavchyj-sobor-2018/>
16. Горбик С.Об'єднання якого не сталося. Як патріарх Філарет зірвав отримання Томосу в 2011 р. [Інтернет ресурс].-Режим доступу: <http://kyivpravosl.info/2020/06/08/obednannya-yakoho-ne-stalosya/>
17. Горбик С. Після Томосу тернистий шлях становлення православної церкви України [Інтернет ресурс].-Режим доступу:<http://kyivpravosl.info/2019/02/17/pislya-tomosu-ternystyj-shlyah-stanovlennya-pravoslavnoji-tserkvy-ukrajiny/>

18. Горбик С. Після Томосу II. Чому виникла реальна можливість розколу[Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://kyiv-pravosl.info/2019/05/15/pislya-tomosu-ii/>
19. Горбик С. Чи потрібні ПЦУ «додаткові визнання»? [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://kyiv-pravosl.info/2021/03/04chy-potribno-ptsu-dodatkovyi-vyznannya//>
20. Горбик Що стоїть за заявою Філарета про «оборону православ'я»?Короткий історичний аналіз [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://kyiv-pravosl.info/2020/10/25/scho-stojit-za-zayavoyu-filareta-pro-oboronu-pravoslavyya-korotyj-istorychnyj-analiz/>
21. Грамота Алексія II, Божою милістю Патріарха Московського і всієї Русі, митрополиту Київському і всієї України Філарету // Православний вісник. – 1991. – № 1. – С. 5.
22. Гуменюк Оксана Взаємини радянської влади і церкви на західноукраїнських землях у 1939-1941 роках Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці:Рута, 2011. – Т. 23-24. – С.136-140
23. Дворкин А. Очерки по истории Вселенской Православной Церкви / А. Дворкин. – Нижний Новгород: [б. в.], 2003. – 881 с.
24. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф.Р. 621. Уповноважений Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області. - Оп. 2. - Спр. 4. Листування з духовенством і єпархіальним управлінням про роботу церков; Положення про руську церкву (1944 р.). – 57 арк. С.3-5
25. Докаш В. «І сказав Ісус – да будуть всі єдино...»//Буовина.-1993.-№21.- С.3
26. Епіфаній: До ПЦУ з початку повномасштабної війни доєдналося більше парафій, ніж після Томосу [Інтернет ресурс].-Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/37081>

25-do-pcu-z-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-doednalosa-bilse-parafij-niz-pisla-otrimanna-tomosu-epifanij.html

27. Епіфаній розповів про переходи парафій до ПЦУ і про те, що цьому перешкоджає [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/www.radiosvoboda.org/amp/news-epifanij-pcu-perexody-parafij/31010503.html>
28. Евлогий (Георгиевский), митрополит. Путь моей жизни: По страницам воспоминаний / В сокращ.; сост., предисл. Т. Соколовой. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2006. – 256 с.
29. Журнал № 6 засідання Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату від 22 лютого 2014 року під головуванням Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета[Електронний ресурс]: за даними «Українська Православна Церква Київський Патріархат. Офіційний веб-сайт «Церква-інфо»»: [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://cerkva.info/uk/synod/4459-synod-22-02-14.html>.
30. Журнали Священного Синоду Української Православної Церкви від 24 лютого 2014 р. Журнал № 04 [Електронний ресурс]: за даними «Українська Православна Церква. Офіційний веб-сайт». [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://sinod.church.ua/2014/02/25/zasidannya-24-lyutogo-2014-roku>.
31. Журнал №17 Засідання Священного Синоду УПЦ КП від 13 травня 2017 р. [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://cerkva.info/church/zhurnaly-zasidannia-sviashchennoho-synody-13-travnia-2017-r>
32. Заїка А. Релігійні баталії Буковини: Тема року в Чернівецькому медійному просторі [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://imi.org.ua/blogs/religijni-bataliyi-bukovyny-tema-roku-u-chernivetskomu-medijnomu-prostori-i30920>
- 33.Звіт Керуючого справами Української Православної Церкви за 2018 рік [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://news.church.ua/2018/12/10/zvit->

keruyuchogo-spravami-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-za-2018-rik#2023-10-05

34. Інтерактивна карта переходів громад «УПЦ» МП до ПЦУ [Інтернет ресурс].- Режим доступу: https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1QvrLRYXPSECay3HG3C67xpKYaHBvWeqy&hl=en_US&ll=48.40959801577859%2C26.0525958544587&z=9
35. Ісіченко І., архієпископ. Історія Христової Церкви в Україні / архієп. І. Ісіченко. – Харків: Акта, 1999. – 264 с.
36. Історико-канонічні основи автокефалії Української православної церкви: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата богослов'я церкви / Дмитрій (Рудюк), архім. – К.: КДА, 2000. – 200 с.
37. Історія православної церкви в Україні: Збірник наукових праць / П. Яроцький та ін. НАН України, Інститут філософії. Відділення релігієзнавства. – К.: Четверта хвиля, 1997. – 292 с.
38. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. // Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. – К., 1996-1999. – Т. 3. – Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – К.: Український Центр духовної культури, 1999.- 559 с.
39. Історія Української Православної Церкви на теренах Буковини в новітній період (1990-2008 рр.).- Чернівці, Видавничий відділ Чернівецько-Буковинської єпархії, 2009.- 84 с.
40. Козьмик В. Про що свідчить статистика?//Час.-1993.-№8.-С.5
41. Козьмик В. Суддю на мило/ В. Козьмик // Час відродження : Українська православна газета. - 26 листопада 1993 р. - № 18. - Ч. 58 (3525). - С. 1.
42. Луцан І. Патріарший і синодальний Томос: історичне значення. - Чернівці 2021, 15 с.
43. Луцан І. Специфіка відносин державних органів влади з релігійними організаціями у Чернівецькій області (1991-2010рр.) дис. канд. істор. наук: 09.00.11. Чернівці, 2016. 299 с.
44. Митрополію відновлено // МБ.-1994.-№31.-С.2

45. Митрополит Макарій відмовився бути почесним громадянином Львова, протестуючи проти амбіцій Філарета [Інтернет ресурс].- Режим доступу:https://www.volynnews.com/news/all/abo-ia-i-moye-eho-abo-ukrayina-mykhayil-rozpoviv-chomu-ne-zakhotiv-staty-/?fbclid=IwAR0Y0oZ-qoxP3RMwFQjQkQt-0_Pd-1K2s3cUFuEcLkAndoQv4W5qwROhyns
46. Нариси Буковинської православної церкви. - Чернівці: Видавничий відділ Чернівецько-Буковинської єпархії, 2009. – 152 с.
47. Настас В. Віруючі Московського Патріархату практикують закони джунглів / В. Настас // Час відродження : Українська православна газета.- 16 лютого 1996 р. - № 3. - Ч. 8 (3647). - С. 1
48. Об'єднання по-буковинськи // Нова буковинська газета.-1997.-№36.- с.7
49. Онуфрій заборонив йти на об'єднавчий собор духовенству УПЦ МП [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://www/google.com/amp/s/www/pravda.com/ua/news/2018/12/7/7200563/index.amp>
50. Онуфрій зустрівся з полоненими окупантами та заявив, що молиться «за всіх людей на полі бою» [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://www/unian.ua/society/onufriy-zustrivsyaz-polonenimi-okupantami-tazayaviv-shcho-molitsyaza-vsih-lyudey-na-poli-boyu-novini-ukrajini-amp-11949858.html>
51. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 (Інформаційні матеріали).- Разумков Центр, 202.- 110 с.
- 52.Пашенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – поч. 1990-х. рр. / В. Пашенко. Полтава: АСМІ, 2005.- 630 с
- 53.Пашенко В. Православ'я в новітній історії України: У 2 ч. / В. Пашенко. – Полтава: [б. в.], 2001. – Ч 2. – 736 с
54. «Перехід до ПЦУ: На Буковині священники побилися на зборах громади» [Інтернет ресурс].- Режим доступу: («Українська правда») <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/2/7208188/>

55. Підсумковий Протокол №1 Зустрічі робочої групи УПЦ, на яку покладено відповідальність за підготовку діалогу з представниками УПЦ КП, і робочої групи УПЦ КП, на яку покладено відповідальність за підготовку діалогу з УПЦ (Києво-Печерська Лавра, 2 жовтня 2009 р.) [Електронний ресурс]: за даними «Українська Православна Церква. Офіційний веб-сайт». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/article/p%D1%96dsumkovii-protokol-%E2%84%961>
56. Полянко О. Нарис з історії Православної церкви на Буковині / О. Полянко. – Чернівці: [б. в.], 2001. – 56 с
57. Попович О. Відродження Буковини.- Львів, 1933.- 120 с.
58. Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року». – [Інтернет ресурс].-Режим доступу: <https://news/church/ua/2020/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoj-pravoslavnoj-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roky/#2023-09-29>
59. По щучому велінню (Церковна мозаїка) [Колонка] // Час відродження : Українська православна газета. - 10 березня 1995 р. - №4. - Ч. 10 (3594). С. 1.
60. Релігійна панорама. Інформаційно-аналітичний журнал // Під ред. А. Колодного. – 2009. – № 3. – С. 7 – 8.
61. Роблять це усвідомлено: як громади на Буковині переходять від УПЦ МП до ПЦУ». – [Інтернет ресурс].-Режим доступу: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/roblyat-ce-usvidomleno-yak-gromadi-na-bukovini-perehodyat-vid-upc-mp-do-pcu-96602>.
62. Саган О. «Кручу-верчу, заплутати хочу», або відповідь РПЦвУ на експертизу ДЕСС». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://kyivpravosl.info/2023/02/22/kruchu-verchu-zaplutaty-hochu-abo-pro-vidpovid-rptsvu-na-ekspertyzu->
63. Саган О. О'бєднавчий собор Православних церков України// Велика українська енциклопедія. ». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу:: <https://vue.gov.ua/>

64. СБУ обшукала єпархію на Буковині. Кажуть - знайшли громадянство РФ у митрополита ». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу:<https://www.bbc.com/ukrainian/news-63758847.amp>
65. Священники УПЦ МП просять Онуфрія скликати собор і вийти з московського патріархату». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3417685-svasenniki-upc-mp-prosat-onufria-sklikati-sobor-i-vijti-z-moskovskogo-patriarhatu.html>
66. Сімсот парафій УПЦ МП за тр и роки перейшли до ПЦУ». – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://lb.ua/society/2022/01/06/502528-simsot-parafiy-upts-mp-tri-roki.html>
67. Скарга голові Чернівецької обласної ради, прокурору Чернівецької області...//Час.-1994.-№38.-С.5
68. Слобідський С. Закон Божий Закон Божий УПЦ КП». – [Інтернет ресурс].-Режимдоступу:<https://parafia.org.ua/biblioteka/istoriyamova/ukrajinska-pravoslavna-tserkva-trohy-istorii/>
69. Собор Украинской Православной Церкви 1-3 ноября 1991 г. – К.: Издание Украинской Православной Церкви, 1992. – С.36-37
70. Спогади Митрополита Данила (Ковальчука) до 30-ліття української помісності – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <http://kyiv-pravosl/info/2020/05/18/spohady-mytropolyta-danyla/>
71. Стефанець В. На майдані коло церкви...РПЦ дає концерти//МБ.-1992.-№28.- С.3
72. Сьогодні 106-річчя від дня народження Патріарха УАПЦ Димитрія Яреми. Цікаві факти про шлях і служіння Патріарха – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://velychlviv.com/sogodni-106-richchya-vid-dnya-narodzhennya-patriarha-uapts-dymytriya-yaremy-tsikavi-fakty-pro-shlyah-i-sluzhinnya-patriarha/>
73. «Український Тиждень».-13.03.2009.- № 10 (71)

74. УПЦ (МП) звинуватила СБУ в “розпалюванні релігійної ворожнечі” – [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://df.news/2023/10/05/upts-mp-zvynuvatyla-sbu-v-rozpaliuvanni-relihiijnoi-vorozhnechi/>
75. Федуняк О.Г. Холодницький В. Ф. З історії взаємовідносин держави і церкви (1917-1990)//Сучасна гуманітарна освіта:стан і перспективи//Матеріали науково-практичної конференції. - Чернівці: Митець, 1996.- С.168-175
76. «Філарет їх всіх попользував»,-волинський депутат про обрання Епіфанія [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://www.google.com/amp/s/konkurent.ua/publication/34058/filaret-ih-vsih-popolzuvav-volinskiy-deputat-pro-obrannya-epifaniya/%3famp-content=amp>
77. Холодницький В. Православна церква Північної Буковини та Північної Бессарабії в роки Другої світової війни // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. Випуск 9. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 117-129.
78. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею: Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «Константинопольського визнання» / О. Хомчук. – Чикаго: [б. в.], 2002. – 621с.
79. “Цієї ночі у Михальчі знову "захищали" інтереси московської церкви гості з румуномовних сіл” [Інтернет ресурс].- Режим доступу: <https://buknews.com.ua/page/tsiiei-nochi-u-mykhalchi-znovu-zakhyshchaly-interesy-moskovskoi-tserkvy-hosti-z-rumunomovnykh-sil.html>
80. Цыпин В. История Русской Православной Церкви (1917 - 1990). - Москва:Издательский дом “Хроника”, 1994. – 255 с.
81. Чому УАПЦ хоче під омофор Константинополя? [Електронний ресурс]: за даними «Бі-Бі-Сі Україна».[Інтернет ресурс].- Режим доступу: – Режим доступу:http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2009/10/printable/091009_mefodiy_church_ie.shtml.
82. Чучко М. Історія і сьогодення Православної церкви на Буковині.- Чернівці: Поліграф-Сервіс, Х.:Мачулін, 2020.- 316 с.

83. Шкварчук М. Конфлікти будуть вичерпані/М. Шкварчук // Час відродження : Українська православна газета. - 2 липня 1993 р. - № 8. - Ч. 34 (3501). – С.1-4
84. Ярема Р. Розкольніцькі рухи в українському православ'ї у XX-XXI століттях / Р. Ярема. – Київ: [б. в.], 2008. – 148 с.
85. Яремчук С. Православна церква на Буковині у 1944 – 1991 рр. (Державно-церковні взаємини) : дис. канд. істор. наук:07.00.01 Переяслав-Хмельницький, 2005.-235 с.